

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MOLDOVA CUMHURİYETİ
GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI**

**Hazırlayan
Ana-Maria PANCU**

**Danışman
Prof. Dr. Hava SELÇUK**

Doktora Tezi

Ekim 2023, KAYSERİ

Ana-Maria PANCU

TARİH ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

2023

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MOLDOVA CUMHURİYETİ
GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI
(Doktora Tezi)**

**Hazırlayan
Ana-Maria PANCU**

**Danışman
Prof. Dr. Hava SELÇUK**

**Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından
SDK-2022-11659 kodlu proje ile desteklenmiştir.**

Ekim 2023, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ana-Maria PANCU
İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Okul No : 4030642015

Anabilim Dalı : Tarih

Program Adı : Genel Türk Tarihi

Tez Başlığı : Moldova Cumhuriyeti Gagauzlarının Sosyo-Kültürel Yapısı

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin 09/10/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % **10'** dur.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 10/10/2023

Danışman: Prof. Dr. Hava SELÇUK

Öğrenci: Ana-Maria PANCU

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Moldova Cumhuriyeti Gagauzlarının Sosyo-Kültürel Yapısı” başlıklı Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Ana-Maria PANCU

Danışman

Prof. Dr. Hava SELÇUK

Tarih ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Hava SELÇUK danışmanlığında **Ana-Maria PANCU** tarafından hazırlanan “**Moldova Cumhuriyeti Gagauzlarının Sosyo-Kültürel Yapısı**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih** Anabilim Dalı’nda **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

gg/aa/yyyy

(Tez Savunma Sınav Tarihi yazılacak)

JÜRİ:

Danışman	: Prof. Dr. Hava SELÇUK	İmza
Üye	: Prof. Dr. Remzi KILIÇ	İmza
Üye	: Doç. Dr. Tekin TUNCER	İmza
Üye	: Doç. Dr. Hikmet DEMİRCİ	İmza
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Erhan YOSKA	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Tez çalışması anket ve röportaj katılımcıları ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek kaleme alınmıştır. Bu açıdan değerli zamanlarını benimle paylaşarak tezin ortaya çıkmasında büyük katkıları bulunan katılımcılara teşekkür etmek isterim. Saha çalışmalarında desteklerini esirgemeyen Moldova Cumhuriyeti'ndeki kurumlara ve dostlarıma ayrıca teşekkür ediyorum. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki saha çalışmalarım için kültürel kaynak oluşturan değerli Sarı ailesine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı desteklemeye uygun gören Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğüne en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırmanın belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar olan her aşamasında devamlı surette desteğini aldığım, getirdiği öneriler ve bakış açılarıyla çalışmanın tamamlanmasında büyük katkılarını ve desteklerini gördüğüm değerli danışmanım sayın Prof. Dr. Hava Selçuk'a müteşekkirim.

Ana dilim olmayan Türkçe ile doktora tezimi yazabilmek için redaksiyon emeği ve yakın ilgisini eksik etmeyen Ali Can Saldamlı ve Elif Toksarı arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, yoğun çalışmalarım döneminde son derece destek gösteren sevgili annem ve babama çok teşekkür ederim.

Ana-Maria PANCU, Kayseri, 2023

MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Ana-Maria PANCU

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Ekim 2023

Danışman: Prof. Dr. Hava SELÇUK

ÖZET

Moldova Cumhuriyeti’nde yaşayan Gagauz Türklerinin mevcut sosyo-kültürel yapısının incelendiği bu çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Gagauz topluluğunun ana dil ve etnik kimlik duygusu, dini yapısı, yurtdışı deneyimi, eğitim ve kültür durumu gözlem, görüşme, anket vb. tekniklerle toplanan verilere ve literatüre dayanılarak tespit edilmiştir. Gagauz Türklerinin yaşadığı bölgede yapılan saha çalışmaları ile elde edilen veriler Rusça, Rumence, İngilizce ve Türkçe kaynaklarla desteklenerek kültürel ve geleneksel ürünleri henüz kaybolmadan kayıt altına alınmış ve akademik literatüre kazandırılmıştır. Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısını anlatan yeterli sayıda kaynak mevcut değildir. Bu nedenle yapılan saha araştırması sayesinde konuyla ilgili veriler toplanarak alana katkı sağlanmıştır. Bu araştırma amaçları arasında Gagauz Türklerini yakından tanımak ve sosyo-kültürel yapılarını tanıtmak da vardır.

Moldova’da yaşayan Gagauz Türkleri geçmişte ve günümüzde bölgede bulunan diğer toplulukların kültürleri ile sıkı bir etkileşim içinde yaşamışlardır. Yüzyıllar boyunca Rusya’nın etkisi altında kalan Gagauz Türkleri başta Rus kültürü olmak üzere Moldova kültüründen de etkilenmişlerdir. Bu çalışmada Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türklerinin, Gagauzca’yı çok az kullandıkları tespit edilmiştir. Fakat gündelik hayatta geleneksel ritüeller ve öz kültürel öğelerinin bir kısmını günümüzde de yaşattıkları gözlemlenmiştir.

Saha çalışmalarında kökenleri Oğuz Türk boylarına dayanan ve Türkçe konuşan Gagauz Türklerinin pek çok edebiyat, müzik, dans, yemek, gelenek ve hatta dua ritüellerinin Türkçe olduğunu ve Türk kültürünü canlı bir şekilde devam ettirdikleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Moldova’ya yerleşmeden önce Balkan sahasında bulunan Gagauz Türklerinin dil, din ve kültür öğelerinin komşu topluluklardan da etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gagauz, Moldova Cumhuriyeti, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, Sosyo-kültürel Yapı

SOCIO-CULTURAL STRUCTURE OF THE GAGAUZ PEOPLE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ana-Maria PANCU

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

PhD Thesis, October 2023

Supervisor: Prof. Dr. Hava SELÇUK

ABSTRACT

This thesis examines the current socio-cultural structure of the Gagauz people living in the Republic of Moldova by using qualitative and quantitative research methods. The Gagauz community, their sense of mother tongue and ethnic identity, religious structure, international experience, educational and cultural status were researched through interviews, surveys and data collected. This thesis aims to document and preserve the cultural and traditional heritage of the Gagauz people before it disappears. Fieldwork was conducted and data was gathered, supported by Russian, Romanian, English, and Turkish sources. With limited existing sources on the socio-cultural structure of the Gagauz community, this research provides valuable insights and aims to introduce the Gagauz people from Moldova.

Gagauz community has lived in close interaction with the cultures of other communities. Gagauz people, who have been under the influence of Russia for centuries, have been assimilated into mainly Russian and partly Moldovan culture. In this study, it has been observed that the Gagauz Turks of the Republic of Moldova use Gagauz language very little, however, they still preserve some of their traditional rituals and core cultural elements in daily life.

In our field work, has been determined that many literature, music, dance, food, traditions and even prayer rituals of Gagauz people, whose origins are based on Oghuz Turkic tribes and who speak a Turkish language have been able to maintain Turkish culture alive. In addition, it has been determined that the language, religion and cultural elements of the Gagauz people who were in the Balkan area before settling in Moldova were also affected by them as a result of their contacts with their neighbors.

Keywords: Gagauz, Republic of Moldova, Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, Socio-cultural structure.

İÇİNDEKİLER

MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Yöntemi	4
1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	4
1.3. Araştırmanın Veri Toplama ve Veri Analiz Teknikleri.....	5
1.4. Araştırmada Kullanılan Anketler ve Sorular	6
1.5. Katılımcılar	7
1.6. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler	11

İKİNCİ BÖLÜM

MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YOLCULUKLARI

2.1. Gagauz Türklerinin Kökeni Hakkındaki Teoriler	13
2.2. Gagauz Türklerinin Tarihi	16
2.3. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Kurulmasından Bugüne Kadar Durumu	21
2.3.1. Moldova Cumhuriyeti'nin Tanımı	21
2.3.2. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Kurulması.....	23

2.3.3. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Ekonomisi	27
2.3.4. 1991 Sonrası Gagauz Yeri Özerk Bölgesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti Arasındaki İlişkileri	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

3.1. Dil Durumu.....	30
3.2. İnanç Durumu	35
3.3. Gagauz Bayramları (Yortular).....	41
3.4. Gagauz Türklerinde Doğum, Düğün ve Ölümle İlgili Ritüeller.....	48
3.4.1. Doğum Ritüelleri	48
3.4.2. Düğün Ritüelleri	51
3.4.3. Ölüm ile İlgili Ritüeller	56
3.5. Gagauz Türklerinde Aile Yapısı ve Gündelik Hayat.....	58
3.5.1. Aile Yapısı.....	58
3.5.2. Giyim Kültürü	61
3.5.3. Barınma Kültürü	65
3.5.4. Yemek Kültürü	68
3.6. Gagauz Türklerinde Müzik ve Dans.....	78
3.7. Gagauz Edebiyatı.....	85
3.7.1. Sözlü Edebiyat.....	85
3.7.2. Yazılı Edebiyat	92
3.8. Eğitim Durumu	95
3.8.1. Moldova Cumhuriyeti'ndeki Eğitim Sistemi	95
3.8.2. Eğitim Kurumlarında Gagauz Dilinin Evrimi	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL UNSURLARININ ANALİZİ

4.1. Dil Durumu.....	101
4.1.1. Ana Dil ve Kullanım Düzeyi	101
4.1.2. Gagauz Türklerinin Bildiği Diller	103
4.1.3. Günlük Yaşamda Kullanılan Dil	105

4.2. Din ve Etnik Kimlik	107
4.2.1. Din	107
4.2.2. Etnik Kimlik Duygusu.....	108
4.3. Yurtdışı Deneyimleri	108
4.3.1. Türkiye Cumhuriyeti Deneyimleri	109
4.3.2. Rusya Federasyonu Deneyimleri.....	112
4.3.3. Yurtdışı Yaşam Tercihi	114
4.4. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Değerlendirmeleri.....	115
4.4.1. Gagauz Dil ve Kültürünün Gelişiminin Değerlendirilmesi.....	115
4.4.2. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Gelişiminin Değerlendirilmesi.....	119
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	121
KAYNAKÇA	127
EKLER.....	135
EK 1. Etik Kurul Onayı	135
Ek 2. Mülakat.....	136
EK 3. Anket Katılımcılarının Cevap Derlemesi	138
EK 4. Anket Formu (Türkçe)	140
EK 5. Anket Formu (Rusça).....	145
EK 6. Moldova Cumhuriyeti'nin Haritası	151
EK 7. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Haritası.....	152
EK 8. Fotoğraflar.....	153

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Anabilim Dalı
BAP	: Bilimsel Araştırma Projeleri
Bkz	: bakınız
ERÜ	: Erciyes Üniversitesi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
BTD:	: Bağımsız Devletler Topluluğu
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu
Gagauz Yeri ÖB:	Gagauz Yeri Özerk Bölgesi
AB	: Avrupa Birliği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Anket İçeriği	7
Tablo 1.2. Anket Katılımcılarının Yaş Ortalaması	8
Tablo 1.3. Anket Katılımcılarının Cinsiyetleri	8
Tablo 1.4. Katılımcıların İkamet Yerleri	9
Tablo 1.5. Katılımcıların Çalışma Durumu	9
Tablo 1.6. Katılımcıların Eğitim Düzeyleri	9
Tablo 1.7. Katılımcıların Medeni Durumları	10
Tablo 1.8. Katılımcıların Vatandaşlıkları	10
Tablo 1.9. Katılımcıların Kullandıkları İletişim Araçları	11
Tablo 4.1. Katılımcıların Ana Dili	102
Tablo 4.2. Gagauz Türkçesi Kullanım Düzeyi	103
Tablo 4.3. Katılımcıların Bildikleri Diller	104
Tablo 4.4. Katılımcıların Günlük Kullandıkları Diller	105
Tablo 4.5. Katılımcıların Haber Dili Tercihi	107
Tablo 4.6. Katılımcıların Mensup Oldukları Din	107
Tablo 4.7. Katılımcıların Etnik Kimliği	108
Tablo 4.8. Katılımcıların Ziyaret Ettikleri Ülkeler	109
Tablo 4.9. Katılımcıların Türkiye’de Bulunma Amaçları	109
Tablo 4.10. Katılımcıların Türkiye’de Kullandıkları Diller	110
Tablo 4.11. Katılımcıların Türkiye’de Bulunmanın Memnuniyeti	111
Tablo 4.12. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Türkiye Cumhuriyeti İlişkilerinin Değerlendirmesi	111
Tablo 4.13. Katılımcıların Rusya’da Bulunma Amaçları	112
Tablo 4.14. Katılımcıların Rusya’da Kullandıkları Diller	113
Tablo 4.15. Katılımcıların Rusya’da Bulunmanın Memnuniyeti	113
Tablo 4.16. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Rusya Federasyonu İlişkilerinin Değerlendirmesi	114
Tablo 4.17. Katılımcıların Yurtdışı Yaşam Tercihi	114
Tablo 4.18. Katılımcıların Yaşam için Ülke Tercihi	115
Tablo 4.19. Gagauz Yeri ÖB’nde Kullanılması Gereken Dil	116
Tablo 4.20. Gagauz Yeri ÖB’ndeki TV Kanallarında Kullanılması Gereken Dil	117

Tablo 4.21. Gagauz Yeri ÖB’ndeki Okullarda Verilen Gagauzca Dersleri	118
Tablo 4.22. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde Gagauz Kültürü ve Geleneklerinin Tanıtılması.....	118
Tablo 4.23. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin Gelişiminde En Çok Katkısı Olan Ülke	119
Tablo 4.24. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin Daha Sıkı Bağlar Kurması Gereken Ülke/Kuruluş	120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Sovyet Birliği Zamanında Basılan Gagauzca Öğretim Kitabı	32
Şekil 2.2. Gagauz Alfabeti	33
Şekil 2.3. Paskalya Yumurtaları ve Dua Kitapları	43
Şekil 2.4. Gagauz Türklerinde Vaftiz Töreni	50
Şekil 2.5. <i>Mirudan Çıkarmak</i> Ritüeli	51
Şekil 2.6. Kilisede Günümüz Nikah Töreni	54
Şekil 2.7. Gagauz Geleneksel Gelin ve Damat Giyimi	55
Şekil 2.8. Gagauz Kadın Geleneksel Kıyafetleri, 19.yy-20.yüzyılın yarısına kadar.....	64
Şekil 2.9. Gagauz Geleneksel Erkek Ayakkabı ve Kıyafetleri, 19.yy-20.yüzyılın yarısına kadar.....	65
Şekil 2.10. Gagauz Geleneksel Evi	66
Şekil 2.11. Gagauz Sobası ve Mutfak Gereçleri	67
Şekil 2.12. Gagauz Geleneksel Evin İçi	68
Şekil 2.13. Gagauz Kırma ve Gözlemä	71
Şekil 2.14. Kallä	72
Şekil 2.15. Kesmă Çorbası	73
Şekil 2.16. Sıcak Kaurma ve Bulgur	76
Şekil 2. 17. Komrat'ta Yaşayan Sarı Ailesinin Evin Bodrumunda Bulunan Mahzeni ..	77
Şekil 2.18. Gagauz İçecekleri: Kompot ve Şarap.....	78
Şekil 2.19. “Oglan, oglan” Şarkısının Notaları ve Sözleri	79
Şekil 2. 20. Kauş	83
Şekil 2.21. “Ay, güller, güller” Ballada Türküsü	90
Şekil 2. 22: “Bizim dost Nastradin” Fıkrası.....	92
Şekil 2. 23. Komrat Devlet Üniversitesi.....	100

GİRİŞ

Tezin konusu, Moldova Cumhuriyeti Gagauzlarının sosyo-kültürel yapısıdır. Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında “Doktora Tezi” olarak hazırlanmıştır.

Gagauz Türklerinin kökeni hakkındaki en yaygın teori onların Türk asıllı oldukları ve Türk dilini konuştuklarıdır. Orta Asya’dan Oğuz boylarıyla birlikte Orta Çağ döneminde Karadeniz’in kuzey bölgesine göç eden bu Türk kavmi uzun süre Balkanlarda yaşamını sürdürmüştür. Yüzyıllar boyunca Dobruca bölgesinde bulunan Gagauz Türklerinin dili ve kültürü Türk altyapısına sahip olsa da Balkan bölgesinden gelen sosyo-kültürel unsurları da içermektedir. 19. yüzyılının sonlarına doğru Çarlık Rusya’sının egemenliği altında olan Besarabya’ya (günümüz Moldova Cumhuriyeti) ciddi bir Gagauz göçü gerçekleşmiştir.¹

Rusya’nın teşvikleriyle beraber Besarabya’nın güneyine yerleşen Gagauz Türklerine ev ve arazi verilmiştir. Zengin ve verimli topraklarıyla Moldova Cumhuriyeti’nde Gagauz Türklerinin ana uğraşı yüzyıllar boyunca tarım ve hayvancılık olmuştur. 1991 yılında Moldova Cumhuriyeti’nin Sovyetlerden bağımsızlığını kazanmasıyla beraber Moldova’nın güney bölgesinde yaşayan Gagauz Türklerine de özerklik tanınmıştır. Böylece 1994 yılında Gagauz Yeri Özerk Bölgesi kurulmuştur.²

Gagauz Türklerinin öncelikle Balkan bölgesindeki yaşamaları, daha sonra Sovyetler Birliği içerisinde bulunmaları, Sovyetlerin yıkılmasından günümüze kadar devam eden süreçte ise Moldova Cumhuriyeti’nin bir parçası olmaları nedeniyle saf Gagauz kültürü çeşitlenerek yeni kültürel öğeler barındırır hale gelmiştir. Balkan halkları, Rus, diğer etnik gruplar ve Gagauz Türkleri arasındaki etkileşim nedeniyle kültürler arasındaki

¹ Vasile Vasilos, “Politica de Colonizare si de Deznationalizare Promovata de Tarism in Basarabia (1812-1917)”, *Meridian Ingineresc*, Sayı 4(2009): 88. http://utm.md/meridian/2009/MI_4_2009/21_Vasilos_V_Colonizarea.pdf

² Claus Neukirch, “Autonomy and Conflict Transformation: The Case of the Gagauz Territorial Autonomy in the Republic of Moldova.” *Minority Governance in Europe*. Cilt I (2002): 109

çatışma ve uyum sürekli olarak devam etmiş ve zaman içerisinde Moldova’da yaşayan Gagauz Türkleri için yeni bir kültür oluşmuştur.

Tarih içinde farklı topraklarda bulunmuş ve kimi dönemlerde göç ederek yaşamını sürdürmüş Gagauz Türklerinin kendi kültür, gelenek ve dillerini zamanla yitirdikleri görülmektedir. Sovyet döneminde milli duygularını, dinini, dilini ve kültürünü tam anlamıyla yaşayamayan Gagauz Türkleri tarihte yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Moldova Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Gagauz dili ve kültürü yeniden canlandırılmaya başlanmıştır.

Bu araştırmada, Moldova’da yaşayan Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapıları incelenmiştir. Moldova toplumunda ayrı bir yer tutan Gagauz Türklerinin tarihini, kültürünü ve onların bu bölgedeki rolünü anlamak, yapılacak olan çalışmalara büyük bir katkı sağlamaktadır. Literatürde Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısı ve durumu hakkındaki kurum ya da şahsi yapılan çalışmalar henüz yeterli değildir. Bu nedenle, bu çalışmada Moldova Cumhuriyeti’nde yaşayan Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısı ve gündelik yaşamını araştırmak için anketlerden elde edilen veriler ve mevcut literatür kullanılarak çalışmanın objektifliği korunmaya çalışılmıştır.

Bu tezde, Gagauz Türklerinin Moldova’da bir azınlık topluluğu olarak Sovyetler Birliği ülkelerine, değişen etnik politikalarına ve bağımsızlığını yeni kazanan Moldova’ya nasıl uyum sağladıkları, kültür, dil ve etnik kimliklerini nasıl korudukları ya da nasıl kendilerine özgü yeni bir kimlik oluşturdukları gibi konulara yer verilmektedir. Bu araştırma ile bugüne kadar yapılan Türk dünyası çalışmaları alanında Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türkleri ile ilgili akademik kaynak eksikliğinin giderilmesi ve literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu çalışmanın bir diğer amacı ise Moldova toplumunda sosyo-kültürel açıdan mühim bir yer tutan Gagauz Türklerinin geçmişini ve şu anki durumlarını incelemek ve anlaşılır kılmaktır. Bu amaçların karşılanması adına özgün bir çalışmanın ortaya konulması, çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.

Bu tez konu olarak ele alınan Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türkleri ile sınırlandırılmıştır. Literatür taraması ile Gagauz Türklerinin tarihsel sürecinde gelişen göçlerin ve olayların bıraktıkları izler incelenmiştir. Aynı zamanda yüz yüze görüşme,

gözlem ve anketler ile sosyo-kültürel yapı, ana dil sorunu, etnik kimlik duygusu ve kültürel asimilasyon süreci gözlemlenmiştir. Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türklerinin geçirdikleri tarihsel süreç, bulundukları coğrafya, dilleri, inançları, adetleri, şimdiki nüfus yapıları ve günlük yaşamları gibi konular ele alınmıştır.

Bu araştırmada kullanılan yöntemlerden biri, teorik analize dayalıdır. Çeşitli akademik makale, kitap, Gagauz, Türk, Rus, Rumen ve Moldova'nın resmi kaynak ve verileri ile uluslararası kurumların alandaki araştırmaları ve istatistikleri kullanılmıştır.

Bu çalışma, Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde 17/07/2022-13/08/2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen bir saha araştırması da içermektedir. Araştırma süresi toplamda 28 gün sürmüştür. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir kombinasyonu kullanılarak veri toplanmıştır. Yüz yüze anketler yapmak amacıyla Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşayan yaklaşık 200 Gagauz Türkü ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Gözlem ve röportaj ise diğer araştırma yöntemleri arasında yer almaktadır. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki şehir ve köylerde bulunan yetkililerle görüşmeler yapılmış ve Gagauz Türklerinin geleneksel törenlerinde; örneğin düğünler, vaftizler, milli ve dini bayramlar gibi etkinliklerde gözlemci olarak bulunulmuştur. Ayrıca, kültürel veri ve kaynakları toplamak amacıyla Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki müzeler ziyaret edilmiştir.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. “Araştırmanın Metodolojisi” başlığıyla düzenlenmiş olan ilk bölüm araştırmanın yöntemi (anket), evreni ve örnekleme, veri toplama ve veri analiz teknikleri, kullanılan anket ve sorular, katılımcılar ve araştırmada karşılaşılan güçlükler vb. alt başlıklardan oluşmaktadır. Tezin ikinci bölümünde Gagauz Türklerinin kökeni, tarihi ve Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin kurulmasından bugüne kadar olan durumundan bilgiler sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısı başlığı altında dil, din ve eğitim durumu, bayramlar, geçiş törenleri, aile yapısı, gündelik hayat, müzik, dans ve edebiyat konuları incelenmiştir. Son olarak, “Moldova Cumhuriyeti Gagauzlarının Sosyo-Kültürel Unsurlarının Analizi” başlığıyla düzenlenmiş olan dördüncü bölümde ise anket sonuçlarına ve bulgulara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu tez çalışması için 17/07/2022-13/08/2022 tarihleri arasında Moldova Cumhuriyeti'nde bulunan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde saha araştırması yapılmıştır. Seyahat süresi ile beraber 28 gün süren saha çalışmasında Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşayan Gagauz Türkleri ile yüz yüze anketler yapılmıştır. Gagauz Yeri ÖB'nde yaşayan 197 Gagauz ile anket yapılmıştır.

Diğer araştırma yöntemleri ise gözlem ve mülakattır. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki şehir ve köylerde bulunan yetkililerle görüşmeler yapıp, Gagauz Türklerinin düğün, vaftiz, milli ve dini bayramlar gibi geleneksel törenlerine gözlemci olarak katılmıştır. Aynı zamanda kültürel veri ve kaynak toplamak amacıyla Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde bulunan üç müze ziyaret edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Moldova Cumhuriyeti'nin güneyinde bulunan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin içinde yer alan şehir ve köylerdir. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin yüzeyi 1.830 km² olup üç idari bölgeye ayrılır: Comrat, Ceadâr-Lunga ve Vulcăneşti. Bütün bu bölgelerde toplamda 32 yerleşim alanı bulunmaktadır.³ Araştırma evreni seçiminde ele alınan yerleşim yerlerinin özellikleri şu başlıklar altında toplanmıştır:

-Gagauz nüfusunun yoğun olduğu yerler,

³ Legea Republicii Moldova Privind Organizarea Administrativ-Teritorială a Republicii Moldova Nr.191-XIV din 12.11.98 (12.11.98 tarihli ve 191-XIV sayılı Moldova Cumhuriyeti'nin İdari-Bölgesel Teşkilatına İlişkin Moldova Cumhuriyeti Kanunu), <https://web.archive.org/web/20070926225334/http://www.cis-legal-reform.org/document.asp?id=2019>

-Coğrafi konumu (bölgenin en kuzeyi, en güneyi, en doğusu ve en batısı),

-Kırsal ve kentsel yerleşim yeri.

Araştırmada Comrat, Congaz, Ceadir-Lunga, Vulcanesti, Chirsova, Tomai, Avdarma, Dezghinea, Beşghioz, Kıpçak, Congazcic, Beşalma, Chiriet-Lunga, Vulcăneşti, Baurci, Cioc-Maidan, Cazaiac, Cişmichioi, Bugeac, Cotovscoe, Başcalia, Feropontievca ve Gaidar yerleşim yerleri evren olarak ele alınmış ve bu evrende 197 kişi örneklem olarak seçilmiştir.

Örneklem (anket katılımcıları) aşağıdaki şartlar göz önünde bulundurularak seçilmiştir:

-Gagauz olması,

-Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşaması,

-18-70 yaş aralığında olması.

Bir aya yakın süren bu süreçte evreni oluşturan yerleşim yerleri tek tek ziyaret edilip, insanların toplandığı alanlarda (market, açık hava pazarları, kilise, şehir/köy meydanı, üniversite, müze, kütüphane) ve evlerde anketler yapılmıştır.

1.3. Araştırmanın Veri Toplama ve Veri Analiz Teknikleri

Araştırma verileri gözlem, görüşme, mülakat ve anket teknikleri kullanılarak toplanmıştır.

Anketler katılımcılara iki şekilde uygulanmıştır. Birincisi, anketler okunmuş ve okuma yazma bilen kişiler anketi doldurulmuştur. İkincisi, anketler araştırmacı tarafından katılımcılara okunmuş ve verdikleri yanıtlara göre doldurulmuştur. İkinci yol, çoğunlukla anket yazılarını görmekte zorlanan yaşlı katılımcılar veya yazmak istemeyenler için kullanılmıştır.

Bu araştırma projesinin en önemli özelliği Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşayan Gagauz Türklerinin dil durumu ve etnik köken konularının incelenmesidir. Bu amaçla araştırmaya katılan Moldova Gagauz Türkleri için tek tip anket uygulanmıştır. 18

yaşından büyük Moldova’da yaşayan Gagauz Türklerinden katılımcılar seçilip Rusça dilinde yazılmış soru formları kullanılmıştır.

Bu araştırma için gereken veriyi oluşturmak amacı ile belirli sayıda Moldova Cumhuriyeti’ndeki Gagauz Türkleri ile anket ve görüşmeler yapılmıştır. Bu nedenle test uygulanmadan önce katılımcılara Gagauz Türkü olup olmadıkları sorulmuştur. Gagauz Türkü olmayan katılımcılar araştırmaya dahil edilmemiştir. Anket prosedürünün ikinci adımında, katılımcılara Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısı ile ilgili bir anket doldurmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Aynı zamanda araştırmacı kendini tanıtip hangi amaçla bu anketin yapıldığını ve bu anketin uygulanabilmesi için gereklilik durumuna göre öğrenci kartı ve Etik Kurulu Onayı belgesini göstermiştir. Ankete katılmak istemeyen kişilere teşekkür edilmiştir.

Katılımcılar bu çalışmaya katılmak istediklerini belirttiklerinde hangi dilde (Gagauzca/Türkçe, Rumence, Rusça) anketi doldurmak istedikleri sorulmuştur. Ankette isminin ve gizli bilgilerinin yazılmaması gerektiği konusunda uyarılmıştır. Anketlerin dilini seçtikten sonra kendilerine 20-30 dakika kadar süre verilmiştir. Anketi cevaplamayı bitirdikten sonra katılımcılara çalışmaya katılımlarından dolayı teşekkür edilmiştir.

Toplanan veriler Google Forms’a kaydedilip, Excel’e analiz edilmek üzere aktarılmıştır.

1.4. Araştırmada Kullanılan Anketler ve Sorular

Toplam anket soru sayısı 39’dur. Bu araştırmanın ana konuları; demografik özellikler, dil kullanım durumu, etnik kimlik, Gagauz dil ve kültürünü koruma ve katılımcının Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu’na olan yakınlığıdır. Bu araştırmada, her faktör hakkındaki durum ve bu faktörler arasındaki ilişki istatistiksel analiz yolu ile elde edilmiştir.

Tablo 1.1. Anket İçeriği

Konu	Sorular	Soru Sayısı
Kişisel ve Demografik Özellikler	Şehir/Köy, Yaş, Cinsiyet, Medeni Durum, Eğitim Düzeyi, Meslek, Vatandaşlık, Sosyal Medya ve Geleneksel Medya Tercihleri	9
Dil, Din ve Etnik Kimlik Durumu	Ana dil Din Etnik kimlik duygusu Dil kullanma sıklığı Dil düzeyi Dil tercihi Yabancı dil	7
Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde Gagauz dili ve kültürünün durumu	Gagauz Yeri ÖB'nde bayram kutlamalarının yeterliliği Gagauz Yeri ÖB'nde dil durumu	5
Yurtdışı deneyimleri	Yurtdışı ziyaretleri Rusya Federasyonu ziyareti Türkiye Cumhuriyeti ziyareti Gagauz Yeri ÖB-Rusya ilişkileri Gagauz Yeri ÖB-Türkiye ilişkileri	18

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket soruları Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısını incelemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Anket soruları Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan bir profesör doktor, Moldova Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren bir jeopolitik uzmanı ve anket tipi ve soruları konusunda yetkili olan Tıp fakültesinde bir profesör doktor olmak üzere üç uzman tarafından kontrol edilmiştir.

1.5. Katılımcılar

Tam bir analize geçilmeden önce, bu araştırmaya katılan katılımcıların demografik ve sosyolojik özellikleri sunulmuştur. Bu çalışmada veriler Moldova Cumhuriyeti'nin Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşayan katılımcılardan toplanmıştır. Bu bölümde sunulan veriler anketin ilk bölümü aracılığıyla toplanmıştır. Sonuçlara göre bu ankete 18-70 yaş arasında olan 197 kişi katılmıştır. Tablo 1.2'de, katılımcıların yaş ortalamaları ve aralıkları gösterilmektedir. Tabloya göre katılımcıların yaş dağılımı şu şekildedir: 18-30 yaş aralığı % 28,93; 31-40 yaş aralığı % 25,38; 41-50 yaş aralığı % 16,74; 51-60 yaş aralığı % 16,75 ve 51-60 yaş aralığı % 13,20'dir.

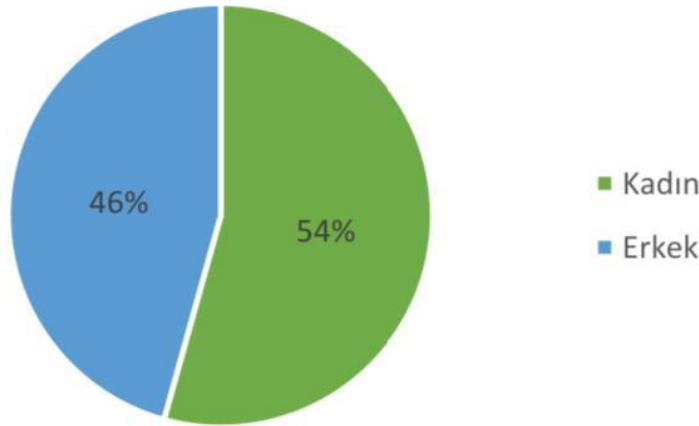
Tablo 1.2. Anket Katılımcılarının Yaş Ortalaması

Yaş aralığı	Yüzde
18-30	28,93%
31-40	25,38%
41-50	15,74%
51-60	16,75%
61-70	13,20%
Toplam	100,00%

Kaynak: (Pancu, 2023)

İkinci olarak, bu çalışma her iki cinsiyetin de katılımını amaçlamıştır. Tablo 1.3 katılımcıların cinsiyet dağılımını göstermektedir. Tabloda görüldüğü gibi, ankete 107 kadın ve 90 erkek katılımcı dahil edilmiştir. Kadın katılımcılar toplam katılımcıların % 54'ünü, erkekler ise % 46'sını oluşturmaktadır.

Tablo 1.3. Anket Katılımcılarının Cinsiyetleri

Kaynak: (Pancu, 2023)

Üçüncüsü, bu çalışmada katılımcılar köylerde ve şehirlerde yaşayanlar arasından seçilmiştir. Katılımcıların il ve köy bazında dağılımı Tablo 1.4'te verilmiştir. Tablo, katılımcıların nerede yaşadıklarına dair verileri sunmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi 131 katılımcı (% 66,5) şehirlerde yaşamaktadır. Bu katılımcılar Komrat, Ceadâr-Lunga ve Vulcanesti'de yaşadıklarını bildirmişlerdir. Kırsalda yaşayan katılımcı sayısı 66 olup toplam sayının % 33,5'ini oluşturmaktadır. Köylerde yaşayan katılımcılar Kongaz, Avdarma, Dezghingea, Beşalma vb. yerlerde yaşadıklarını bildirmişlerdir.

Tablo 1.4. Katılımcıların İkamet Yerleri

İkamet Yeri	Katılımcı sayısı	Yüzde
Şehir	131	% 66,5
Köy	66	% 33,5

Kaynak: (Pancu, 2023)

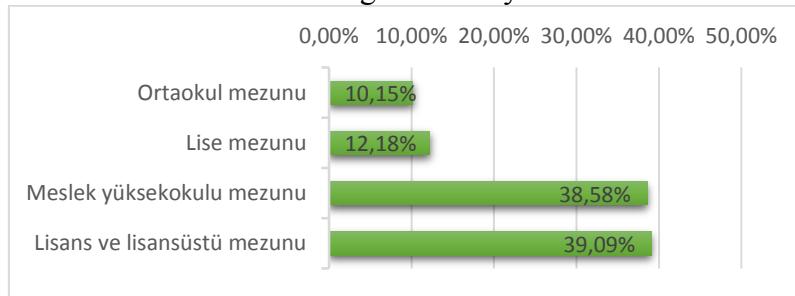
Tablo 1.5'e göre katılımcıların 139'u (% 70,55) çalışan, 21'i (% 10,65) çalışmayan, 21'i (% 10,65) emekli ve 16'sı (% 8,15) öğrencidir.

Tablo 1.5. Katılımcıların Çalışma Durumu

Meslek	Katılımcı Sayısı	Yüzde
Çalışan	139	% 70,55
Çalışmayan	21	% 10,65
Emekli	21	% 10,65
Öğrenci	16	% 8,15

Kaynak: (Pancu, 2023)

Katılımcılardan eğitim düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Anket sonuçlarına göre katılımcıların eğitim düzeyleri farklılık göstermektedir. Tablo1.6'da görüldüğü üzere toplamda 77 katılımcı (% 39,09) lisans ve lisansüstü mezunu olduğunu belirtmiştir. Meslek okulu mezunu olan katılımcı sayısı 76 olup toplam sayının % 38,58'ini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan lise mezunu 24 olup toplam sayının % 13,18'ini oluşturmaktadır. Son olarak ortaokul mezunu sayısı 20 olup örneklemin % 10,15'ini oluşturmaktadır.

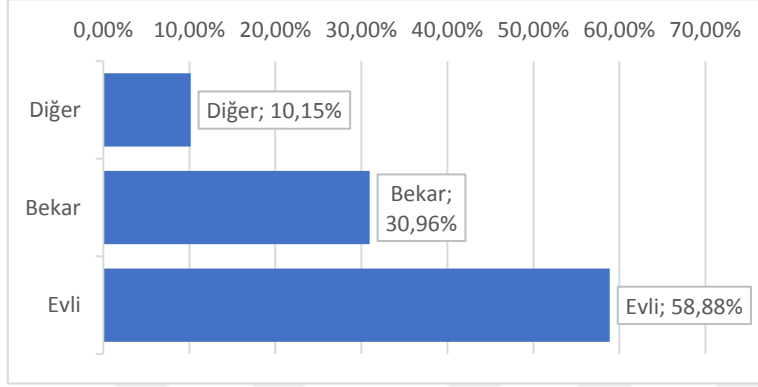
Tablo 1.6. Katılımcıların Eğitim Düzeyleri

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcılarına medeni durumları da sorulmuştur. Tablo 1.7'den görüldüğü üzere ankete katılan evli kişi sayısı 116 olup toplam sayının % 58,88'ini oluşturmaktadır.

Bekar katılımcıların sayısı 61 (% 30,96)'dır. Medeni durumu evli veya bekar olmayan veya belirtmek istemeyen kişilerin sayısı 10 olup toplam sayının % 10,15'ini oluşturmaktadır.

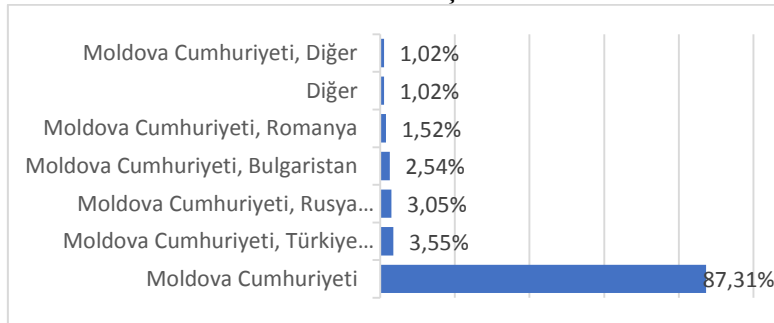
Tablo 1.7. Katılımcıların Medeni Durumları

Kaynak: (Pancu, 2023)

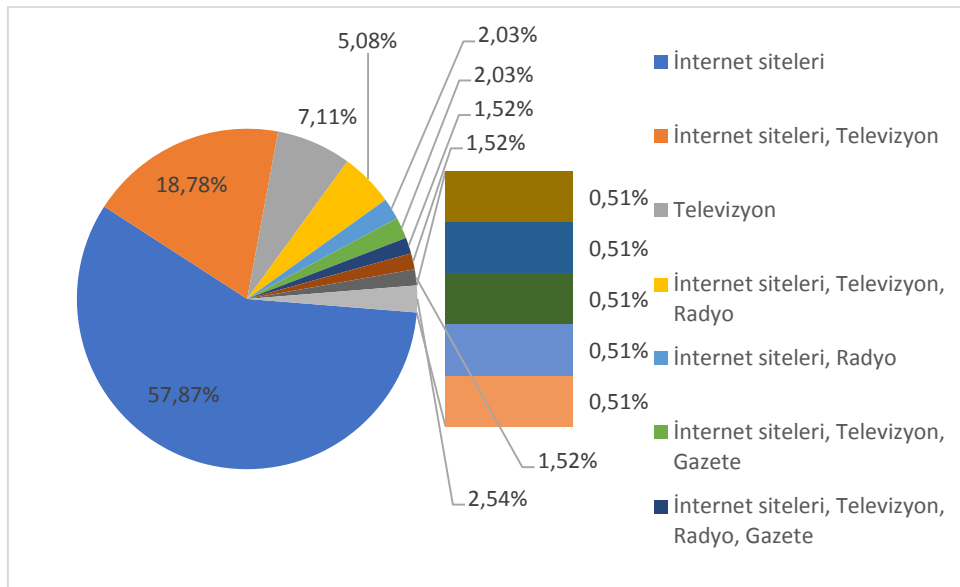
Katılımcıların vatandaşlıkları sorulmuş ve anket sonuçları Tablo 1.8'de gösterilmiştir. Anket sonuçlarına göre yalnızca Moldova Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip olan katılımcı sayısı 172 olup toplam sayının % 87,31'ini oluşturmaktadır. 7 katılımcı (% 3,55) hem Moldova Cumhuriyeti hem de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. 6 katılımcı (% 3,05) hem Moldova Cumhuriyeti hem de Rusya Federasyonu vatandaşı olduklarını belirtmiştir. Hem Moldova Cumhuriyeti hem de Bulgaristan vatandaşı olan katılımcıların sayısı 5 olup toplam sayının % 2,54'ünü oluşturmaktadır. Ankete katılan 3 kişi (% 1,52) hem Moldova Cumhuriyeti hem de Romanya vatandaşı olduğunu belirtmiştir. 2 katılımcı (% 1,02) Moldova Cumhuriyeti vatandaşı olmadığını belirtmiştir. Ankete katılan 2 kişi hem Moldova Cumhuriyeti hem de listede yer almayan diğer ülkelerin vatandaşı olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1.8. Katılımcıların Vatandaşlıkları

Kaynak: (Pancu, 2023)

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşayan Gagauz Türklerinin en çok kullandıkları iletişim araçları Tablo 1.9'da gösterilmiştir. Anket sonuçlarına göre Gagauz Türklerinin haber okumak/izlemek için en çok kullandıkları iletişim araçları internet siteleridir. 114 katılımcı (% 57,87) internet siteleri iletişim aracı olarak kullanmaktadırlar. 37 katılımcı ise (% 18,78) haber izlemek ve bilgi edinmek amacıyla hem internet siteleri hem de televizyon kullanmaktadırlar. 14 katılımcı (% 7,11) bilgi edinmek amacıyla yalnızca televizyon izlemektedir.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde en çok kullanılan sosyal medya platformları ise Facebook, Instagram, Telegram, Odnoklassniki, Whatsapp ve Viber olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılan 20 kişi (% 10,15) bu platformları aktif bir şekilde kullandıklarını belirtmişken katılımcıların % 6,09'u Facebook, Instagram, Odnoklassniki, Whatsapp, Viber'i aktif bir şekilde kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmanın saha çalışması bölümünün yaz mevsimine denk gelmesi, havanın sıcaklığı ve bazen yağmurlu olması çalışmaya zorluklar eklemiştir. Aşırı sıcak hava veya

yağmurlu günlerde pazarda, mağazalarda, restoranlarda, park veya sokaklarda bulunan vatandaşların sayısı az olması anket yapmayı zorlaştırmıştır. Kimi zamanlarda ise bazı köylerde planlanıldığından daha fazla vakit geçirmek ve hava koşullarının düzelmesini beklemek gerekmekteydi.

Köylerde, otel veya pansiyon tarzında bir konaklama bulunmadığı için araştırmacı Komrat, Ceadâr-Lunga ve Vulcanesti şehirlerinde geceleri konaklayıp sabah saat 6'da köylere seyahat etmekteydi. Ulaşım konusunda da bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bazı ulaşım araçları köylerin meydanına kadar ulaşım sağlamadığı için yolcular köyün yakınında inmek mecburiyetindeydi. Bu durumda araştırmacı 3-4 kilometre yürüyerek köyün meydanına gitmiştir. Bazı durumlarda otostop çekilmiştir.

Ayrıca, katılımcıların ikna edilmesi ve araştırmacıya yönelik şüphelerinin giderilmesi zaman almıştır. Örneğin, araştırmacının etnik kökenini soran katılımcılar, araştırmacının kendi kültür ve dilleriyle uyumlu olup olmadığına bağlı olarak araştırmaya katılmayı tercih etmişlerdir veya katılımcı olmayı reddetmişlerdir. Aynı zamanda katılımcılar araştırmacının amaçları konusunda şüphe etmişlerdir. Araştırmacının ajan olduğunu veya anketler yoluyla Rusya-Ukrayna savaşı için bilgi topladığından şüphe duymuşlardır.

Gagauz Türkleri hakkında yapılan çalışmaların yetersizliği nedeniyle kaynak sıkıntısı yaşanmıştır. Birinci el kaynakların nadir olması da araştırmaları zorlaştırmıştır. Genellikle Gagauz dil ve tarihine odaklanan çalışmalara rastlanırken, sosyo-kültürel yapılarıyla ilgili araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu eserlerin bulunması zaman alıcı bir süreç olmuş ve buna bağlı olarak bazı zorluklar yaşanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YOLCULUKLARI

Bugün çoğunluğu Moldova Cumhuriyeti'nin güneyindeki Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde bulunan Gagauz Türkleri az nüfuslu bir halktır. Gagauz halkı, Gagauz Türkçesi ve Rusça konuşan, Hristiyanlık inancını benimsemiş Türklerdir. Yaklaşık 200 yıldır Moldovalılar arasında yaşayan Gagauz Türklerinin kökeni, tarihi, ad etimolojisi ve zaman içinde gördükleri değişiklikleri devam eden sayfalarda detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.1. Gagauz Türklerinin Kökeni Hakkındaki Teoriler

Gagauz Türkleri çoğunlukla Moldova Cumhuriyeti, Rusya, Ukrayna, Romanya, Belarus, Türkiye Cumhuriyeti, Brezilya⁴ ve Orta Asya, Balkan, Baltık ülkelerine yerleşmişlerdir. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Gagauz nüfusu yaklaşık 300 bin olarak tahmin edilir⁵, çoğunluk 121734⁶ Moldova Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Gagauz Türklerinin bu ülkedeki varlığını ve yerleşimini tam anlamıyla kavramak için tarihsel derinliklerine inmek gereklidir.

Gagauz Türklerinin kökeni konusunda tarihçiler arasında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Gagauz, Türk, Romanyalı, Rus, Bulgar ve Yunan araştırmacılarının hazırladığı çalışmalarda Gagauz Türklerinin kökeni ile ilgili yirmiden fazla teori

⁴ bkz. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları öncesinde Amerika kıtasına çalışmaya giden Gagauzlar, aileleri ile birlikte özellikle Brezilya'ya yerleşerek çiftçilik, hayvancılık, bağcılık ve şarapçılık gibi işlerde çalışma hayatına katılmışlardır.

⁵ Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri. Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı* (Ankara: Başbakanlık Basınevi, 2002), 1.

⁶ Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Numărul Populației Cu Reședință Obişnuită Pe Sexe și Grupe De Vârstă La 1 Ianuarie 2022*. https://statistica.gov.md/ro/numarul-populatiei-cu-resedinta-obisnuita-pe-sexe-si-grupe-de-varsta-la-1-ianuar-9578_59433.html

bulunmaktadır. Gagauz Türklerinin kökenleri hakkındaki en yaygın teoriler devamındaki yazıda sunulmuştur.

İngiliz araştırmacı Charles Brophy, Balkanlarda uzun süre geçirip Gagauz Türklerinin Venedik civarında yaşayan Romanyalı, Yunan ve İtalyan topluluklarının Türkleşmesi ile sonucu ortaya çıktığını savunmuştur.⁷

Çek bilim adamı Constantin Jireçek ise Gagauz Türklerinin kökeninin Kumanlara dayandığı fikrini ortaya atmıştır. Ancak dil yapılarındaki farklılıklar nedeniyle bu teori günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.⁸

Bulgar tarihçi Ivanov, Gagauz Türklerinin safi Bulgar olduklarını ancak dilini kaybederek Türkçeye geçtikleri fikrini öne sürmüştür.⁹ Bu fikre karşı çıkan Gagauz araştırmacı Fyodor Angeli ve Çek tarihçi C. Jireçek, Gagauz Türklerinin fiziksel olarak Bulgar ve Yunanlılardan farklı olduklarını belirtmişlerdir.^{10 11}

Yunan kökenli bilim adamları K. Amantos ve B. Lissof, Gagauz Türklerinin kökeninin Rum olduğunu iddia etmişlerdir. Gagauz Türklerinin kökeninin Rumlara dayandığı fikrini Rumen tarihçi Nicolae Iorga da savunmuştur. Rumen tarihçi S. Georgescu ise Gagauz Türklerinin aslen Karamanlı olduklarını yazmıştır. Anadolu'nun Karaman bölgesinden gelen bu topluluk, Rum dilini unutup Türkçe öğrenmişlerdir.¹² Tarihçi, Gagauz Türklerinin kökeniyle ilgili tezini güçlendirmek için İstanbul'da yaşamış olan Stefan Gerlatti'nin yazdığı belgedeki "Gagauzlar Grek-Rumdur, Grek dilini unutarak Türkçeyi kabul etmişlerdir." ifadesini kullanmıştır.¹³ Literatürdeki kaynaklara göre, Gagauz Türkleri yüzyıllar boyunca Bulgar ve Rumlarla birlikte yaşamışlardır. Zaman

⁷ Stepan Bulgar, *Страницы Истории и Культуры Гагаузов XIX- нач. XX в. (Stranicy Istoriy y Kultury Gagauzov XIX- nach. XX v.)* (Chişinău: Editura Pontos, 2005), 85

⁸ Anatol Măcriş, *Gagauzii* (Bucureşti: Editura Paco, 2008), 11.

⁹ Bulgar, *Stranicy Istoriy y Kultury Gagauzov*, 81.

¹⁰ Fiodor Angheli, *Краткая История Гагаузов (Kratkaya Istoriya Gagauzov)* (Chişinău: Tipografia Centrală, 2010), 86.

¹¹ Ahmet Cebeci, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Gagauzlar" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008), 17.

¹² Güngör ve Argunşah, *Gagauz Türkleri*, 8.

¹³ Mihail Çakır, *Besarabiă Gagauzlarân Istorieasă* (Chişinău: Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1934), 9.

zaman Gagauzlar, kendilerini saklama ihtiyacı hissetmiş ve ezilmemek için Bulgar veya Rum asıllı olduklarını söylemek zorunda kalmışlardır.¹⁴

Gagauz Türklerinin kökeninin Oğuzlara dayandığı teorisi ise, Gagauz Türklerinin manevi lideri, tarihçi ve papaz Mihail Çakır tarafından desteklenmiştir. Çakır, Gagauz Türklerinin dil, adetler, tabiat, müzik aletleri, zanaatları ve yazılarının Türk-Oğuz kökenli olduğunu belirtmiştir. Bu teori, tarihlerini inceleyen ilk Gagauz olan Çakır tarafından güçlü bir şekilde savunulmuştur.¹⁵

Atanas Manov, Zeki Velidi Togan, İbrahim Kafesoğlu, Akdes Nimet Kurat, Hüseyin Namık Orkun, Müstecip Ülküsal, Hikmet Tanyu, Kara Şemsi ve Theodor Menzel gibi birçok araştırmacı, Gagauz Türklerinin Oğuz Türklerinin Balkanlardaki kalıntıları olduğu görüşündedirler.¹⁶

Gagauz Türklerinin kökeninin Anadolu Selçuklu'ya dayandığı yaygın teorisi, II. İzzeddin Keykâvus dönemindeki Anadolu Selçuklu Türklerinin Dobruca bölgesine gelmesiyle ilgilidir. Ancak, Gagauz tarihçiler D. Tanasoglu, M.N. Guboglu ve M. Maruneviç bu görüşü tamamen reddetmiştir.¹⁷

Tadeusz Kowalski Türkoloji alanında araştırmalar sürdürmüş ve Gagauz Türklerinin kökenini üç farklı noktaya dayandırmıştır. İlk olarak, kuzeyli bir Türk topluluğunun kalıntılarından, ikincisi ise Osmanlıların Balkanlar'a gelmeden önce güçlü bir güneyli topluluktan, üçüncüsü ise Osmanlı dönemindeki Türk kolonistlerinden ve Türkleşmiş unsurlardan ortaya çıktığını savunmuştur. Gagauzlar; Oğuz, Kıpçak, Peçenek, Karakalpak ve Anadolu Selçuklu Türkleri gibi farklı Türk gruplarının senteziyle oluşan bir Türk toplumu olarak tanımlamıştır. Türkiye'deki Gagauz araştırmacıları Harun Güngör ve Mustafa Argunşah da bu görüşü desteklemektedirler.¹⁸

Gagauz Türklerinin kökeni ve Gagauz adının etimolojisi konularında net bir kesinlik olmamakla birlikte, farklı görüşler bulunmaktadır. Bu noktada, Gagauz kelimesinin ilk

¹⁴ Güngör ve Argunşah, *Gagauz Türkleri*, 9.

¹⁵ Mihail Çakır, *Gagauzlar: İstoriya, Adetlär, Dil hem Din* (Chişinău: Pontos, 2007), 65.

¹⁶ Cebeci, "XVI. Yüzyıl Osmanlı", 394.

¹⁷ Măcriş, *Gagauzii*, 23.

¹⁸ Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Dünden Bugüne Gagauzlar* (Ankara: Elektronik İletişim Ajansı Yayınları, 1993), 8.

kez 1817 yılında Rus Nüfus Sayımı'nda kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁹ Gagauz kelimesi hakkında çeşitli etimolojik görüşler öne sürülmüştür. İlk öge *hak, ga, gag, ganga, gök*, vb.; ikinci öge ise kabile isimleri olan *Guz/Uz veya Oğuz*'dur.

Bazı Rus araştırmacılara göre ise, "Gagauz" kelimesi Sultan II. İzzeddin <Keykâvus> 'tan türetilmiştir. Theodor Menzel'e göre ise "-auz" Oğuzun kısaltması, "-gag" ise kabilenin ikinci derecede bir kolu olduğunu fikrini öne sürmüştür.²⁰

Rus akademisyenleri Radlov ve Moşkov ise Gagauz kelimesinin "-gaga" ve "-uz" öğelerinden oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Moşkov "-gaga" öbeği Oğuz Türklerine mensup hususi bir kabile anlamını taşıdığını düşünmektedir. Atanas Manov ise Gagauz Türklerinin adı Oğuz Handan geldiği tezini desteklemiştir.²¹

"Gök" ve "Oğuz" sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen Gök-Oğuz adının 'Gagauz' ismini işaret ettiğine dair görüşler mevcuttur. Gagauz adının birinci kelimesi "Gök" bilindiği üzere Türkler için kutsaldır. İkinci kelimesi "Uz" ise Bizans kaynaklarında Oğuzlar için kullanılmıştır. Türk tarihçi Mustafa Kafalı'ya göre: "Slav dillerinde 'ö' sesi yoktur ve Rusça'da vurgusuz 'o' sesi de 'a' olarak okunduğu için Gök-Uz önce Gak-Uz'a ve nihayetinde Gagauz'a dönüşmüştür."²²

Gagauz yazar Dionis Tanasoglu ise Gagauz adının "Hak-Oğuz"dan geldiğini savunmuştur. Tanasoglu, Gagauz Türklerinin Oğuzlardan geldiğini ve Orta Asya'dan Tuna nehrine göç ettiklerini ifade etmektedir. Bu teoriyi Tanasoglu'dan önce öne süren N. A. Baskakov ve Halil Köroğlu da Gagauz adının "-aq oyuz" veya "-haq oyuz" yani "Ak Oguz"dan türediğini yazmışlardır.^{23 24}

2.2. Gagauz Türklerinin Tarihi

Tarihi kaynaklarda, Balkan yarımadasına gelen ve yerleşen bir ulus olan Gagauz Türkleri hakkında çok az bilgiye rastlanmaktadır. Ancak dil, gelenek ve görenekleri üzerine yapılan araştırmalar ve Türkoloji uzmanı Wilhelm Thomsen'in Orhun

¹⁹ İrina İusiumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın* (Ankara: Karaağaç Yayıncılık, 2016), 21.

²⁰ Theodor Menzel, "Gagauzlar", *MEB-İslam Ansiklopedisi*. C. IV (2002): 706.

²¹ Çakır, *Besarabelâ Gagauzlarân*, 17.

²² Selcen Özyürt Ulutaş, *Gagauzlar*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 41.

²³ İusiumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın*, s. 23.

²⁴ Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1998), 25.

yazıtlarını incelemesi, Gagauz Türklerinin özellikle "Oğuz" adıyla anılan bir kavme ait olduklarını göstermektedir. Gagauzlar, bu toplumla ilgili ve ilişkili olduğunu ifade eden bir ulustur. Oğuz Han'ın Doğu Türkistan'da ölümünden sonra, altı oğlunun çocukları olan 24 torunu, 24 Türk kavminin ataları haline gelmiştir. Bu kavimler, bağımsız topluluklar olarak ayrılmış ve bu kavimler arasında Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar da yer almaktadır. Rus Türklük bilimci Golubovski'ye göre, bu Türk kavimleri Orta Asya'dan başlayarak Avrupa'ya doğru iki farklı yönden hareket etmişlerdir. Bazıları Rus steplerini aşarak ilerlerken, diğerleri ise İran üzerinden geçerek Avrupa'ya doğru hareket etmişlerdir.²⁵

Rus steplerini aşarak ve Karadeniz'in kuzeyinden ilerleyen Oğuzların, Gagauz Türklerinin kökenini oluşturduğu kabul edilmektedir. Oğuzlar, Gagauz topluluğunun temelini oluşturan etnik ve kültürel yapıyı şekillendirmişlerdir. Gagauzlar, kendi ifadelerine göre 11. ve 14. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyine gelen büyük bir Oğuz-Türk topluluğudur. 15. ve 19. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti'nin yönetiminin altında yaşamışlardır.²⁶

Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısını anlamak adına onların günümüz Moldova Cumhuriyeti'ne olan göç yolunun takip edilmesi gereklidir. Çoğu Gagauz Türklerinin Balkan coğrafyasından zorla göç ettirilmesi tarihsel bir gerçek olarak kaydedilmiştir. Gagauzlar, Tuna Nehri'nin güneyinden kuzeyine geçerek Besarabya'ya (günümüz Moldova Cumhuriyeti) göç etmiştir. Göç hareketleri birkaç aşamada gerçekleşmiştir.

Gagauzlar, Rusların Besarabya'yı ele geçirmeden önce kendi istekleriyle bireysel olarak veya aileler halinde göç etmişlerdir. Bu göçte 1734-1739 ve 1763-1774 yılları arasında meydana gelen Rus-Türk savaşları da etkili olmuştur. Uzun süre devam eden sıkıntılar ve mağduriyetler sonucunda Gagauzlar, bulundukları coğrafyayı terk etmek zorunda kalarak Besarabya'nın Bucak bölgesine yerleşmişlerdir. Bu topluluk 1770'te Ceadâr (Çadır) ve Orac (Orak) olarak bilinen ilk Gagauz köylerinde yaklaşık 50 yıl

²⁵ Mehmet Türker Acaroğlu, "Gagauzların Kökeni", *Belleten Dergisi*, 63/237(1999): DOI 10.37879, 455.

²⁶ Dionis Tanasoğlu, "Gagauzların Tarihi", *Gökoğuzlar*, (Erişim Tarihi: 11.07.2022) [https://www.gagauzya.com/gagauzya-tarihi/#:~:text=Gagauzlar%20\(Gagouzlar\)%2C%20kendi%20ifadeleriyle,bin%20n%20C3%BCfusla%20Basarabya'da%20ya%20C5%9Famaktad%C4%B1rlar.](https://www.gagauzya.com/gagauzya-tarihi/#:~:text=Gagauzlar%20(Gagouzlar)%2C%20kendi%20ifadeleriyle,bin%20n%20C3%BCfusla%20Basarabya'da%20ya%20C5%9Famaktad%C4%B1rlar.)

yaşamışlardır.²⁷ Bucak'ta yüzyıllar boyunca ikamet eden Nogay Tatarlarının çoğu bölgeyi terk edip Tuna nehrinin güneyine göç etmişlerdir. Nogayların bir diğer kısmı ise Kırım'a yerleşmişlerdir.²⁸ Dolayısıyla şimdiki Gagauz köylerinin adlarının Nogay kökeni anlaşılmaktadır.

1806-1808 döneminde Nogay Tatarlarının Bucaktan göçü sonucunda yaklaşık 1,5 milyon metrekarelik boş bir alan oluşmuştur. Bu durum Rus İmparatorluğu'na Gagauz ve Bulgar topluluklarını Bucak'a yerleştirme imkânı sunmuştur. Bu kararlar birlikte Ruslar, kendilerini Hristiyan Ortodoksların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tek koruyucu güç olarak konumlandırma amacını taşımışlardır. Besarabya'nın güneyinin yabancı güçler tarafından sömürgeleştirilmesi, Rus İmparatorluğu'nun açık bir şekilde etnik kimlikleri silme politikasının bir parçası haline gelmiştir.²⁹

Nogay Tatarların Bucak'ı terk etmesiyle, Gagauz Türkleri 1818 yılında Ceadâr köyünden ayrılıp Ceadâr-Lunga'da yerleşik hayata geçmişlerdir. Orac köyünde yaşayan Gagauz Türkleri ise 1820 yılında Avdarma kasabasına geçerek yeni bir düzen oluşturmuşlardır.³⁰

Rus-Türk savaşları, bölgede büyük bir göç dalgasına yol açmış ve bu süreçte Bucak'ın kolonizasyonu devam etmiştir. 1787-1791 yılları arasında Bucak bölgesine göç eden yaklaşık 5000 Gagauz ve Bulgar, 1806-1812 yıllarında 9000'e çıkmıştır.³¹

1812 yılında Rus ve Osmanlı İmparatorluğu arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Besarabya bölgesi Rus İmparatorluğu'nun yönetimine geçmiştir.³²

Rus yönetimi, Bucak bölgesine yeni yerleşenlere bir dizi ayrıcalık sağlamıştır. Bu ayrıcalıklar arasında 10 yıllık bir süre vergi muafiyetleri, büyük arazilerin aile başına

²⁷ O. K. Karanastas Radova, *Tuna Ötesi Göçmenleri ve Gagavuzlar. 19. yy Sonları 20. yy Başları* (Ankara: Devran Matbaacılık, 2004), 30-31.

²⁸ O. K. Karanastas Radova, *Tuna Ötesi*, 30-31.

²⁹ Vasilos, "Politica", 88-89.

³⁰ Çakır, *Besarabelâ Gagauzlarân*, 24-25.

³¹ M. N. Guboglo, *Гагаузы в Муре и Мур Гагаузов (Gagauzy v Mire y Mir Gagauzov)* Cilt 1, Chişinău: Tipografia Centrala, 2012, 455.

³² Ion Jarkuţchi, "Tratatul de Pace Ruso-Turc de la Bucureşti (1812): Preliminarii şi Finalitate", *Akados*, 2/25(2012), 16. http://www.akados.asm.md/files/Tratatul%20de%20pace%20ruso_turc%20de%20la%20Bucuresti_1812_Preliminarii%20si%20finalitate.pdf

tahsisi, uzun vadeli krediler, 50 yıl süreyle askerlikten muafiyet, serbest ticaret özgürlüğü, dini ve kültürel özerklik vb. avantajlar bulunmaktadır.³³

Bu tür sağlanan ayrıcalıklar kolonistlerin göçünü arttırmıştır. En fazla koloninin 1820-1822 yılları arasında kurulduğu bilinmektedir. 1827 yılına kadar Besarabya’da Bulgarlar ve Gagauz Türkleri toplam 24404 nüfuslu 42 koloni kurmuşlardır.³⁴

Rus yönetimi Bucak bölgesine Gagauz ve Bulgarlar dışında başka etnik gruplar da göndermiştir. Böylece Besarabya’nın güneyi çok kültürden oluşan bir bölge durumuna gelmiştir. 1827’de yapılan bir istatistiğe göre Bucak bölgesinin nüfusu Romanyalı başta olmak üzere, Bulgar, Gagauz, Ukraynalı, Rus, Alman, Polonyalı, Yahudi, Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı.³⁵

Rus İmparatorluğu zamanında, Besarabya’daki azınlıkların anadillerinde okuma fırsatları sağlanmamıştır.³⁶ Bu sebeple Rus İmparatorluğu yönetimi altında olan Gagauzlar, Gagauz Türkçesinde eğitim alamamaları sebebiyle Ruslaştırılma politikalarına maruz kalmışlardır.

1918 yılında Besarabya’nın Romanya ile birleşmesi, Gagauz tarihinde önemli bir dönem olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde, 1930 nüfus sayımına göre, Romanya Kraliyeti’nin Besarabya bölgesinde yaşayan Gagauz Türklerinin nüfusu 98.192 olarak belirlenmiştir. Bu sayı, Gagauz topluluğunun bu dönemdeki demografik yapı ve varlığını yansıtmaktadır.³⁷

1931 yılında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya’da Türk elçiliği görevine atanmıştır.³⁸ Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya’ya gelişiyle birlikte Gagauz

³³ Angheli, *Kratkaya Istoriya*, 176.

³⁴ Vasilos, “Politica”, 89.

³⁵ Petru Caraman, “Romanitatea Basarabiei Vazuta de Stiinta Oficiala Sovietica in Basarabia”, *Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei*, 7/20(2007): 27-28. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Rominitatea%20Basarabiei%20vazuta%20de%20societatea%20oficiala%20sovietica.pdf

³⁶ Anton Crihan, *Drepturile Romanilor Asupra Basarabiei Dupa Unele Surse Rusesti in Basarabia* (București: Editura Eminescu, 1995), 131.

³⁷ Sabin Manuila, *Studiu Etnografic Asupra Populatiei Romaniei*, (București: Editura Institutului Central de Statistică, 1940), 35.

³⁸ V.V. Ivanova, “Стратегии Включения Гагаузов в Тюрко-Турецкое Культурное Пространство (XX–XXI вв.)” (“Strategiya Vклиucheniya Gagauzov v Tiurko-Turetskoe Kulturnoe Prostranstvo (20-21 vv.)”), *Elektronnaya Biblioteka Muzeya Antropologiy y Etnografiy im. Petra Velikogo*

Türklerinin durumunu anlamak için Bucak bölgesini ziyaret etmiştir. Büyükelçi, Rumen yönetimine Gagauz Türklerinin Türk kökenli olduğunu kabul ettirerek Gagauz köylerinde Türkçe öğretimini başlatmıştır. Böylece Gagauz Türklerinin Türkçeyi öğrenerek Türk kültürüne uyum sağlamalarının kolaylaşacağı düşünülmüştür. Tanrıöver, Türkçe öğretme pratiği, kitaplar ve öğretmen olmayan Gagauz köylerine Türkçe öğretmenleri ve kitapların gönderilmesi için hükümetinden talepte bulunmuştur. Bu inisiyatiflerde bulunarak Tanrıöver Gagauz Türklerinin Türk diline ve edebiyatına erişimini sağlamak için liderlik rolünü üstlenmiştir.³⁹ Tanrıöver sayesinde 26 Gagauz köyünde Türkçe dil kursları faaliyete geçmiştir.⁴⁰

Büyükelçi Tanrıöver, başarılı bir şekilde ilköğretim, orta öğretim ve liseyi tamamlayan Gagauz öğrencilerini Türkiye’de eğitimlerine devam etmeleri için seçmekteydi.⁴¹ Bu süreçte, öğrencilerin tüm maddi masrafları Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanmaktaydı. Öğrenciler, Bükreş’ten Köstence’ye sonrasında da İstanbul’a tekneyle götürülmekteydi. İstanbul’a yeni gelen Gagauz öğrenciler, kendilerine eşlik eden özel temsilciler tarafından karşılanmaktaydı.⁴² Belirtmek gerekir ki Hamdullah Suphi Tanrıöver Besarabya’daki Gagauz Türklerine sağladığı büyük destek ve yardım için “Gagauz Başpiskoposu” olarak anılmaktadır.⁴³

1940’ta Sovyetler, Besarabya bölgesini işgal etmesine rağmen 1941’de Besarabya tekrardan Romanya yönetiminin altına girmiştir. 1945 yılında ise İkinci Dünya Savaşı’nın son döneminde Besarabya tekrar Sovyet işgali altına girmiş ve böylece Tanrıöver’in elçilik görevi resmi olarak 1944 yılında sona ermiştir.

1946-1961 yılları arasında, Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ndeki Gagauz Türklerinin etnik ve kültürel faaliyetleri yeniden oluşum süreciyle karşılaşmıştır. Devlet, Gagauz Türklerinin modern bir Gagauz kültürünün oluşmasına katkı

(Kunstkamera) RAN, 2013, 263. https://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-238-8/978-5-88431-238-8_35.pdf

³⁹ Blagovest **Nyagulov**, “Politika y Identichnost: Rumyniya, Turciya i Gagauzite prez. 30 g. na XX vek”, *Istoricheskii Pregled*, No: 3-4 (2007): 260.

⁴⁰ Nuri Yavuz, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar”, *Gazi Akademik Bakış*, 4/ 7 (2010): 182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6524/86506>

⁴¹ Oleg Bercu, “Învăţământul din Basarabia în Mediul Populaţiei Găgăuze (1918-1940)”, *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, Cilt 6 (2006): 72.

⁴² N. H. Zavrak., S.S. Kuroglo, S.S. Bulgar, *Petr Zavrak-Vozvrosheanye Legendy*, (Chişinău, 2014), 98-99.

⁴³ Ivanova, “Strategiy”, 264.

sağlamıştır. Bu süreçte Kiril alfabesine dayalı modern bir yazılı edebi dilin geliştirilmesi, Gagauz Türkçesinde ders kitapları hazırlanması, Gagauz nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde genel liselerde anadilde eğitim uygulanması ve Gagauzca öğretmenlerinin yetiştirilmesi vb. adımlar atılmıştır.⁴⁴

1 Eylül 1958 tarihinde 38 Gagauz ulusal okulu açılmış ve aynı dönemde Gagauz aydınları da eğitim almıştır. Bu süreçte Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 2. Yazarlar Kongresi'nde genç yazar Denis Tanasoglu, Gagauz Türklerinin yeni bir edebiyatının doğuşundan bahsetmiştir.⁴⁵

1961-1986 döneminde Sovyet yönetimi, Gagauz Türkçesi yazı ve edebiyatı eğitimi durdurmuştur. Sovyet yönetimi, Gagauz Türkçesinde eğitimin Gagauz Türklerini daha fazla izole edeceği ve ebeveynlerin çocukları için Rusça eğitimi tercih etmesi sebebiyle eğitimi durdurma kararı aldığını ifade etmiştir. Böylece Rusça, Gagauz kültürünün bir parçası olmuştur. Bu dönemde, bazı entelektüeller Gagauz Türklerinin etnik kimlik gelişiminin Rusça ve Gagauz Türkçesi dillerinde gerçekleşeceğini öngörmüşlerdir.⁴⁶

2.3. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Kurulmasından Bugüne Kadar Durumu

Günümüzde Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı bir özerk bölgedir. Bu bölümde Moldova Cumhuriyeti'nin tanıtımı, Gagauz Türklerinin özerklik statüsünü elde etmesi ve bölgenin mevcut yapısıyla ilgili bilgiler sunulacaktır.

2.3.1. Moldova Cumhuriyeti'nin Tanımı

Moldova Cumhuriyeti, 33,851 km²'lik yüz ölçümüyle Avrupa'nın güneydoğusunda yer almakta ve başkenti Kişinev'dir. Tarihine bakıldığında Osmanlı döneminde "Kara Boğdan" olarak bilinen Moldova Cumhuriyeti, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonrasında günümüz Moldova Cumhuriyeti Rusya tarafından ilhak edilerek Besarabya olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Moldova'da yaşayan Moldovalılar ve Romanya'daki Rumenler, aynı dili

⁴⁴ Stepan Kuroglo ve Maria Marunevici, *Социалистические Преобразования в Быту и Культуре Гагаузского Населения МССР (Sotsyalisticheskoe Preobrazovaniya v Bytu y Kulture Gagauzskogo Naseleniya MSSR)*, (Chişinău: Ştiinţa 1983), 25.

⁴⁵ Stepan Bulgar, *Гагаузские Судьбы: Деятели Культуры и Науки : 200 Лет Истории (Gagauzskye sudby. Deyateli kultury y Nauki: 200 let Istoriy)*, (Chişinău: Pontos, 2003), 106.

⁴⁶ Bulgar, *Gagauzskye*, 127-128.

konusmakta olup ortak bir kültürel mirasa sahiptirler. 1918 yılında Moldova Romanya ile birleşmiş ancak 1940 yılında Sovyet Birliği tarafından işgal edilmiştir.⁴⁷

Yarım asır boyunca Sovyetlerin yönetiminin altında bulunan Moldova Cumhuriyeti 1989 yılında bağımsızlık mücadelesine tekrar başlamıştır. Sovyetler rejiminin lideri Gorbaçov'un uyguladığı 'Glasnost' (açıklık) ve 'Perestroyka' (yeniden yapılandırma) politikaları, bağımsızlık hareketinin yeniden canlanmasına sebep olup Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla son bulmuştur. 27 Ağustos 1991'de Moldova Cumhuriyeti bağımsızlığını beyan etmiştir. 1992 yılında ise Moldova Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler örgütüne katılarak devletin resmi olarak tanınmasını sağlamıştır.⁴⁸

Moldova Cumhuriyeti, resmi dili Rumence olan bir ülkedir. En büyük şehirleri Kişinev, Bălți, Tiraspol, Bender, Râbnîța ve Cahul'dur. Toplam nüfusu üç milyona yakın olan Moldova, 32 bölge, 5 belediye ve 2 özerk bölgeden oluşmaktadır. Özerk bölgelerinden biri olan Transdinyester'in nihai statüsü belirsizdir. Moldova, parlamenter sistemle yönetilen demokratik bir cumhuriyet ve çok partili siyaset sistemine sahiptir. Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu seçimleri her 4 yılda bir yapılmakta olup, 101 milletvekili bulunmaktadır. Yasama yetkisi parlamentoya aittir. Moldova Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilip 4 yıl süreyle görev yapmaktadır. Moldova'da yaşayan etnik gruplar: Moldovalılar: % 75, Romanyalılar: % 7, Ukraynalılar: % 6,6, Ruslar: % 4,1, Gagauzlar: % 4,6, Bulgarlar: % 1,9, diğer: 0,8'dir. ⁴⁹ Ülkenin resmi para birim Moldova leydridir. 20.08.2023 tarihinin döviz kuruna göre 1 Moldova leyi=1,53 Türk lirasıdır. Devletin resmi dini Ortodoks Hristiyanlık olup nüfusunun % 96,8'i Ortodoks'tur.⁵⁰

Moldova Cumhuriyeti, batıda Romanya, kuzeyde, güneyde ve doğuda Ukrayna ile çevrilidir. Batı sınırını Prut nehri oluşturur ve bu nehir Tuna nehrine akmaktadır. Doğuda ise Nistru nehri, Moldova Cumhuriyeti'nin Ukrayna ile olan sınırının bir

⁴⁷ Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, (București: Editura Victor Frunză, 1992), 13-39.

⁴⁸ Adevărul Moldova, "Cum Și-A Obținut Independența Republica Moldova, Cerând Retragerea Trupelor Sovietice De Pe Teritoriul Său", (Erişim Tarihi: 13.08.2022), <https://adevarul.ro/stiri-externe/republica-moldova/cum-si-a-obtinut-independenta-republica-moldova-1647102.html>

⁴⁹ Recensământul populației și al locuitorilor 2014 (2014 Moldova Cumhuriyeti Nüfus Sayımı), <http://recensamant.statistica.md/ro>

⁵⁰ Moldova Country Profile, <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17601580>, (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

bölümünü oluşturarak Karadeniz'e dökülmektedir. Moldova, ılımlı kara iklimine sahip olup denize kıyısı bulunmamaktadır. Güneyde ortalama sıcaklık 9,9 °C, kuzeyde ise 7,7 °C'dir. Kışlar ılıman, yazlar ise sıcak olup nem oranı düşüktür. Ülkede yoğun bir bitki örtüsü vardır ve ormanlık alanı oldukça geniştir. Moldova Cumhuriyeti'nin ana doğal zenginliği toprak olup ekonomi tarım ve gıda sanayisine dayanmaktadır. 2014 yılından itibaren Moldova vatandaşları Avrupa Birliği ülkelerine vizesiz seyahat edebilmektedir. 2022'de Moldova Cumhuriyeti'ne AB aday ülke statüsü verilmiştir.⁵¹

2.3.2. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Kuruluşu

1989 yılında Sovyetlerden bağımsızlığını beyan eden Moldova Cumhuriyeti'ndeki anadil ve milli kimlik gündeminden halkın tamamı memnun değildi. Moskova tarafından desteklenen ve Moldova'nın doğusunda yer alan Transdinyester'deki birtakım kişiler, Rumencenin resmi dil ilan edilmesi ile ilgili hükümet önerisini kabul etmek istememişlerdir. Bu nedenle, 2 Eylül 1990 tarihinde Transdinyester Moldova Cumhuriyeti adıyla ayrı bir oluşum kurulmuştur. Transdinyester'deki çatışmaların en yoğun olduğu dönem ise 1992 bahar aylarına denk gelmektedir.⁵²

Bu aşamadan sonra, bölgedeki gerilim savaşa dönüşmüştür. Kişinev hükümeti ile Transdinyester "ayrılıkçılar" (Rusya'nın desteklediği) arasında yaşanan çatışmalar, 2 Mart 1992 tarihinde başlamış ve 1992 yazında son bulmuştur. 21 Temmuz 1992'de Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin ve Moldova Cumhurbaşkanı Mircea Snegur tarafından imzalanan ateşkes antlaşması, Transdinyester'in siyasi statü sorununu çözmemiş olsa da bölgedeki çatışmaların duraklamasını sağlamıştır. Transdinyester bölgesi, kendi hükümeti, parlamentosu, askeri birimi, polisi, posta sistemi, para birimi, araç tescili vb. unsurlara sahip olsa da resmi olarak tanınmamıştır. Ancak fiili olarak bağımsız bir yarı başkanlık cumhuriyeti olarak faaliyet göstermektedir.⁵³

⁵¹ "Republica Moldova", (Erişim Tarihi: 15.04.2022), <https://www.consiliium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/#:~:text=La%203%20martie%202022%2C%20Republica,Moldova%20statutul%20de%20%20C8%9Bar%20C4%83%20candidat%20C4%83>.

⁵² Andrei Morar, "Cum s-a format Republica Moldoveneasca Nistreana, Erişim Tarihi (25.06.2022)". <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cum-s-a-format-republica-moldoveneasca-nistreana>

⁵³ Andrew Andersen, "The Conflict in Transnistria: National Consensus is a Long Way off." (1990-present) http://www.conflicts.rem33.com/images/moldova/nistru_konflikt.htm

Gagauz Türkleri Moldova yönetiminin politikalarından memnun olmayanlar arasında olup 1989 yılında Gagauz Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Sovyet döneminde, Dionis Tanasoglu önderliğinde bir grup entelektüel, Gagauz dilini ve kültürünü canlandırmak amacıyla birlik olmuştur.⁵⁴ Bu grup 1988 yılında Komrat'ta 'Gagauz Halkı' Hareketi'ni kurmuştur.⁵⁵

21 Şubat 1989'da Komrat bölgesinde düzenlenen Gagauz Halkı Hareketi'nin toplantısı, dil konularını ele almak amacıyla bir konferans olarak gerçekleşmiştir. Konferans sonucunda oluşturulan raporda, devletin resmi dili olarak Rusçanın Rumence diliyle birlikte kabul edilmesi önerisi bulunmaktaydı. Ayrıca, toplantıda Gagauz halkı için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin iktidardaki Sovyet Sosyalist Komünist Partisi ve Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Komünist Partisi'nden özerklik talep edilmiştir. Bu talebi desteklemek amacıyla, 'Gagauz Halkı' eylemcileri yaklaşık altı bin imza toplamıştır. Sonrasında, 24 Şubat 1989 tarihinde Moskova'ya seyahat eden bir Gagauz heyeti, Sovyet Sosyalist Komünist Partisi'nin Merkezi Yönetiminden yetkililerle bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁵⁶

12 Kasım 1989'da Komrat bölgesinde yapılan bir kongrede, 'Gagauz Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti' adı altında bir bildiriye imza atılmıştır. Bu adım, Moldova Yüce Sovyeti tarafından bir isyan olarak değerlendirilmiş olup Moldova yetkilileri ile Gagauz Türkleri arasında gerçek bir diyalog ortamı oluşamamıştır. Kişinev'de 'Moldova'nın Toprak Bütünlüğü Bildirgesi' ilan edildiğinde, 19 Ağustos 1990 tarihinde Gagauz liderleri 'Gagauz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti' bildirgesini yayınlarak Moldova'dan bağımsız kalmak istediklerini, ancak Sovyetlerin bir parçası olarak kalma niyetinde olduklarını belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak, Gagauz seçimleri 28 Ekim tarihine planlanmıştır. Dönemin Moldova Başbakanı Mircea Drug ise bu yasadışı seçimi engellemek için Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ni ziyaret etmiştir. Moldova Polisi ve Sovyet İçişleri Bakanlığı iş birliğiyle, bölgede başlamış olan çatışmayı yatıştırmışlardır. Bu sayede olaylar, Moldova askeri ve Gagauz milisleri arasında büyük bir gerginlik

⁵⁴ Nadejda Chirli, "Gagauz Edebiyatında Dionis Tanasoglu'nun Yeri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/7 (2008): 274. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.500>

⁵⁵ Angheli, Kratkaya Istoriya, s. 16.

⁵⁶ Mihail Kendigelyan, *Гагаузская Республика. Борьба Гагаузов за Национальное Самоопределение 1989-1995 г. (Gagauzskaya Respublika. Borba Gagauzov za Nacionalnoe Samoopredeleniye 1989-1995 g.)*, (Chişinău: Tipografia Centrala 2009), 26.

olmadan sona ermiştir. Ancak yaşanan olaylardan sonra, Gagauz-Kişinev ilişkilerinde mesafeli bir tutum benimsenmiştir. Komrat çevresindeki Gagauz bölgelerinde merkezi yönetimin fiili gücünü kaybetmesiyle birlikte, Moldova'ya bağlı polis karakoluna yapılan Gagauz saldırısı sonucunda bazı polisler hayatlarını kaybetmiştir. 1991 baharında Moldova Yüce Sovyeti ve Gagauz milliyetçileri arasında Bucak bölgesinde bir özerk bölgenin kurulması konusunda ilk uzlaşma önerisi ortaya atılmıştır.⁵⁷

1992 yazında, Transdniestria'de yaşanan kanlı iç savaş Gagauz anlaşmazlığı üzerinde kesin bir etki yaratmıştır. Moldova Cumhuriyeti için olumsuz sonuçlanan bu iç savaş ve Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki yaşanan çatışmalar, her iki tarafı karşılıklı bir anlaşmaya zorunlu kılmıştır. Eylül 1992'de taraflar arasında ikili müzakereler başlamıştır. Moldova Devlet Başkanı Mircea Snegur ve ileride Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Başkanı olacak olan Stepan Topal arasında gerçekleşen ikili görüşme düzenlenmiştir. Bunun yanında, taraflar arasında antlaşma sağlanmasında önemli bir faktör Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin fakir olması ve merkezi yönetiminin yardımlarına muhtaç olduğu gerçeğidir.⁵⁸

1.3.4. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Siyasi ve Hukuki Statüsü

1994 yılında, Moldova Parlamentosu, yeni Anayasa'nın kabul edilmesiyle birlikte Gagauz halkına kendi geleceklerini belirleme (self determinasyon) hakkını tanımıştır. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Özel Hukuki Statüsü Yasası, özerklik statüsünün ana hükümlerini belirlemiştir. Bu yasa, Moldova yetkilileri ve Gagauz temsilcileri arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından, uluslararası gözlemcilerin de dahil olduğu bir sürecin sonucunda Moldova Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Özel Hukuki Statüsü ile İlgili Yasa'nın 1. Maddesine göre: "Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı bölgesel bir özerkliğe sahip bir otonomi ve 'kendi kaderini tayin etme' biçimi olarak özel bir statüye sahip olup Moldova'nın toprak bütünlüğünün parçasıdır. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi daha önceden belirlenmiş yetki sınırında kendi bölgelerine bağlı siyasi, iktisadi ve kültürel gelişimlerini kendi yöntemiyle meselelerini bağımsız bir şekilde çözümleyebilir.

⁵⁷ Kendigelyan, *Gagauzskaya*, 27-28.

⁵⁸ Sabine Fischer, "The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine", *Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs*, 2016: 27.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde tüm hak ve özgürlükler Moldova Cumhuriyeti'nin Anayasa ve mevzuatına tabidir. Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak statüsü ile ilgili herhangi bir değişiklik durumunda, Gagauz halkı dış arenada kendi kaderini tayin etme hakkını kullanabilecektir.”⁵⁹

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Kişinev ile siyasi ilişkileri, Moldova Cumhuriyeti Anayasası, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin iç kanunu (bölgesel anayasa olarak da bilinir) ve Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin özel statüsüyle ilgili yasalara göre belirlenmiştir. Bu yasalarda, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin özel bir kimliğe sahip olduğu ve Moldova sınırları içinde bir otonomi olarak var olduğu vurgulanmaktadır. Yasalar ve resmi belgelerde, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Moldova'nın ayrılmaz bir parçası olduğu da açıkça ifade edilmektedir.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin yürütme organını oluşturan bir İcra Komitesi bulunmaktadır. Bu İcra Komitesi, bölgenin başkanı tarafından yönetilmektedir. Başkan, halk tarafından dört yıl süreyle seçilir.⁶⁰ Gagauz Başkanı, Moldova Cumhurbaşkanı'nın kararı ile Moldova Cumhuriyeti hükümetinde de görev yapma yetkisine sahiptir.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin kendi yasama ve yürütme organları bulunmaktadır. Yasama yetkisi, seçilen 35 milletvekiliyle dört yıl boyunca görev yapacak olan Halk Topluğu'ndadır. Başkan, 'Halk Topluğu' (Meclisi)' nun çıkardığı kanunları onaylama veya veto etme yetkisine sahiptir. Ayrıca yönetmelikleri çıkarma yetkisi de başkana aittir. Başkanın diğer önemli yetkisi, referandum düzenleme ve Halk Meclisi'nin Yürütme Komitesi'ni onaylamaması durumunda Halk Meclisi'ni dağıtma yetkisini kullanmasıdır. Halk Meclisi, bölgenin işleyişiyle ilgili mevzuatın hazırlanmasından sorumludur, bunlar arasında yerel bütçe, eğitim, kültür, sosyal politika ve yerel yönetim de bulunmaktadır. Halk Meclisi tarafından onaylanan tüm tasarılar, Moldova Anayasası ve Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin özel hukuki statüsüyle uyumlu olmalıdır. Bu koşulu sağlayamayan herhangi bir mevzuat otomatik olarak geçersiz sayılır. Ayrıca Halk Meclisi, Moldova Parlamentosu'na yasa tasarıları sunma ve Moldova-Gagauz Yeri

⁵⁹ Law On Special Legal Status Of Gagauzia (Gagauz-Yeri) Nr.344-XIII din 23.12.94, <http://www.e-democracy.md/files/elections/law-special-legal-status-gagauzia-23-12-1994-en.pdf>

⁶⁰ <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=94&nod=1&>, Erişim Tarihi: 11.06.2018

Özerk Bölgesi'nin iç ve dış politikalarının uygulanmasına katılma hakkına da sahiptir. Halk Meclisi üyeleri, özerk bölgenin sınırları içinde dokunulmazlık hakkına sahiptir.⁶¹

2.3.3. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Ekonomisi

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Moldova Cumhuriyeti'nin güney coğrafik ve ekonomik bölgesinde bulunmaktadır. Bu bölge, Cahul, Taraclia ve Basarabeasca ilçeleriyle birlikte, Moldova'nın güney ekonomisine ve üretimine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda doğudan, Ukrayna'nın Odessa bölgesi ile sınırı vardır.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi ya da "Bucak bozkırı" olarak adlandırılan kısım, Moldova'nın güneyinde yer alır ve düzlük ile farklı vadilerden oluşan dağlık bir araziye sahiptir. Bu bölgede, Ialpuş, Ialpuşel, Lunga ve Lunguta nehirleri bulunmaktadır. Tarım arazisi toplamda 150 bin hektarlık bir alana yayılmış ve özellikle kara toprak (çernezyom) 65,4 bin hektarlık bir alana sahiptir, bu da tarımsal açıdan zenginliği göstermektedir. İklimi oldukça ılımandır ve yılda 179-187 gün boyunca hava 10°C sıcaklık sınırında hissedilmektedir. Bu sıcaklık değeri, Moldova'nın diğer bölgeleriyle kıyaslandığında daha yüksek bir sıcaklık seviyesi olarak değerlendirilebilir. Bölge genel olarak rüzgarlıdır. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki su kaynakları, genellikle yeraltı su rezervlerinden oluşur ve toplamda 8-10 milyon m³ hacme sahiptir. Yerüstü su kaynakları ise az miktardadır.⁶²

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin ekonomisi büyük ölçüde hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır. Gagauz Yeri ÖB'nde önde gelen endüstriler tarım ve gıda işleme (şarap yapımı ve konserve meyve ve sebze üretimi), tekstil, giyim ve ayakkabı üretimidir. Gagauz Yeri ÖB'nin tüm ekonomik sektörlerinde 3.259'u tüzel kişilik olarak kayıtlı şirketler ve 2.663'ü gerçek kişi olmak üzere toplam 6.849 şirket kayıtlıdır. Bölgede 241 yabancı sermayeli işletme kayıtlıdır. Elverişli iklim ve coğrafi koşullar, zengin toprakları ve biyolojik çeşitliliği ile tarım, Gagauz bölgesi ekonomisinin temel direğidir. Başlıca tarım ürünleri tahıllar, baklagiller, yağlı tohumlar ve şaraplık üzümlerdir.

⁶¹ <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=93&nod=1&>, Erişim Tarihi: 12.06.2018

⁶² Vitalii Kürkçü ve Dorin Lozovanu, *Gagauziya Avtonom Bölgesi Atlası*, (Chişinău: Editura Proart, 2014), 26-28.

Hayvansal üretim, tarımsal üretimin toplam gayrisafi değerinin % 35,5'ini sağlamaktadır.⁶³

Gagauz ihracatının % 39,6'sı AB pazarını hedef alırken, % 27,5' BDT pazarını oluşturmaktadır. Türkiye pazarı, Gagauz ürünleri için önemli bir nişi temsil ediyor (2021'de toplam ihracatın % 26'sı). Başlıca ihraç ürünleri şarap ve diğer alkollü içkiler, ayçiçeği, buğday, üzüm, meyve ve cevizdir.⁶⁴

Moldova'nın güneyi geleneksel olarak ekonominin ana sektörü olan şarap yapımıyla uğraşmaktadır. Gagauz Yeri ÖB'ndeki üzüm bağları 5650 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Beyaz şaraplar alanın % 60'ını, kırmızı şaraplar ise alanın % 40'ını oluşturmaktadır. Kişi başına düşen şaraplık üzüm alanlarına göre, Gagauz Yeri ÖB Avrupa rekoru sahibidir. Bölgede bulunan şarap imalathanelerinde, sıradan şaraplar, en yüksek kalitede şaraplar, tatlı şaraplar ve köpüklü şaraplar (şampanya) üretilmektedir.⁶⁵

Gagauz Yeri ÖB'nde sanayi ve turizm hala gelişmekte olan sektörlerdir. Bölgedeki imalat sanayi konfeksiyon, saraciye, mobilya, inşaat malzemeleri, tarım makineleri ekipmanları ve yedek parçaları, ecza ürünleri ve rafine petrol üretiminde faaliyet göstermektedirler. Toplamda 207 işletme (40'ı büyük) Gagauz Yeri ÖB'nin mevcut sanayi üssünü temsil etmektedir.⁶⁶

2.3.4. 1991 Sonrası Gagauz Yeri Özerk Bölgesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti Arasındaki İlişkileri

Gagauz Yeri ÖB ile Türkiye arasındaki ilişkiler Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle yeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin Gagauz Türkleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel alanda yanlarında olduğunu ifade ettiği birçok toplantı gerçekleşmiştir. Moldova'nın bağımsızlığını kazanması ve Gagauz Türklerinin özerklik elde etmesiyle ilişkiler daha da genişlemiştir. Türkiye, Moldova'nın bağımsızlığını tanımış ve Gagauz Türklerine

⁶³ Invest Gagauzia, Agriculture & Food Processing, 2022-2023: 2. <https://investgagauzia.md/en/get-pdf/183>

⁶⁴ Invest Gagauzia, Autonomous Teritorial Unit of Gagauzia, 2022-2023: 4-5. <https://investgagauzia.md/en/get-pdf/181>

⁶⁵ Nadejda Ianoglo ve Svetlana Kuraxina, "The Role of the Wine Industry of ATU Gagauzia in the Economy of the Republic of Moldova: Current State and Development Potential", *UAZIMDER Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi*, 1/5 (2019): 67. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uazimder/issue/51011/665812>

⁶⁶ Invest Gagauzia, Manufacturing Industry, 2022-2023: 4. <https://investgagauzia.md/en/get-pdf/182>

destek vermiştir.⁶⁷ Türk Büyükelçiliğinin açılmasıyla birlikte Türk yetkililer, Gagauz Türklerinin Moldova’da özerk bir bölge olarak kalmalarının en iyi seçenek olduğunu düşünmüşlerdir.⁶⁸ Süleyman Demirel’in Gagauz şehirlerini ziyareti, taraflar arasındaki en önemli diplomatik ilişki olarak nitelendirilmiştir.⁶⁹

1994 yılından bu zamana kadar, Türkiye Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler oldukça verimli bir şekilde ilerlemiştir. Bu süreç boyunca hem Gagauz Yeri ÖB’nde hem de Türkiye Cumhuriyeti’nde yüzlerce toplantı gerçekleştirilmiştir. Devlet başkanları, milletvekilleri, bakanlar, valiler ve diğer devlet temsilcileri hem Komrat’ta hem de Ankara’da bulunarak taraflar arasında ekonomi, eğitim ve kültür alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır.

30 yılı aşkın süreçte Türkiye Cumhuriyeti başta Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ve farklı kuruluşlar vasıtasıyla Gagauz Yeri’nde yüzlerce proje gerçekleştirmiştir. Bu projeler vesilesiyle Gagauz Yeri ÖB’nde yeni kreşler, okullar ve sosyal mekanlar Gagauz halk kullanımına açılmıştır. Bu süreçte hastane, devlet radyo ve televizyon kurumu, kamu binaları, altyapı (su ve kanalizasyon, ıslıklandırma, yol) vb. alanlarda donatım ve restorasyon yardımı yapılmıştır. 2020 yılında Türkiye’nin iki taraflı resmi kalkınma yardımlarından en çok yararlanan ülkeler arasında Moldova Cumhuriyeti de yer almaktadır. Aynı yılda Türkiye’nin yardımı 3,78 milyon dolar olarak kaydedilmiştir.⁷⁰

⁶⁷ Ali Servet Öncü, “1991- 1995 Yılları Arası Türkiye Moldova İlişkileri ve Gagauzlar”, *Gazi Türkiyat*, Sayı 15(2014): 96. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/76867>

⁶⁸ Kendigelyan, *Gagauzskaya*, 401.

⁶⁹ Charles **King**, “Minorities Policy in the Post-Soviet Republics: The Case of the Gagauzi”, *Ethnic and Racial Studies*, 20/4(1997): 748-749. <https://doi.org/10.1080/01419870.1997.9993987>

⁷⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2020*, (Ankara: 2021), 20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BÖLÜM: MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Gagauz Türkleri zaman içerisinde farklı topraklarda yaşamış ve farklı etnik kökenli topluluklarla temasta olmuşlardır. Bu nedenle Gagauz kültür ve dilinde ilk başta Türk altyapısı olmak üzere Rus, Bulgar ve Rumen unsurlarından da etkilenecek şekilde oluşmuş bir yapı görülmektedir. Bu bölümde Gagauz Türklerinin dil, aile yapısı, kültür, gelenekleri, müzik, dans ve edebiyatları hakkında detaylar verilecektir.

3.1. Dil Durumu

Bir milleti farklı kılan ve aynı zamanda var olmasını sağlayan en önemli öge anadilidir. Kendine ait dili olmayan bir millet tarih içinde kaybolmaktadır. Gagauz Türkçesinin resmiyete dökülmesi 20. yüzyılın ortasında olmuştur. Bu zamana kadar Gagauz Türkleri tarafından meydana getirilen bir edebi esere rastlanılmamıştır. Kaynaklara göre Gagauz Türkleri Grek alfabesiyle yazılan Karamanlıca kitapları okumaktaydılar.⁷¹

Gagauzcayı yazı dilinde kullandığı bilinen ilk kişi Rus bilim insanı V. Moşkov idi. Ünlü Türkolog Moşkov Gagauz Türklerine ait halk edebiyatı metinlerini derleyerek 1895'te "Gagauz Tekstü" adı altında yayımlamıştır. 1904 yılında ise Gagauz Türkleri hakkında bilgi edinerek ortaya koyduğu metinlerden sonra Moşkov, Gagauzca-Rusça sözlüğü ortaya koymuş ve böylece ilk Gagauzca sözlüğü gün ışığına kavuşmuştur.

Gagauz yazı dilinin kurucusu Mihail Çakır'dır. 1908 yılından itibaren Gagauz Türkçesi ile dini kitaplar yazmaya başlamış ve Rumenlerin kullandıkları Latin alfabesiyle çeşitli dua ve dini kitapları Gagauz Türkçesine çevirerek Kiril alfabesinde yayımlamıştır. *Kısa Dua Kitabı* (1908), *Ayoz Liturgiya* (1911) gibi dini kitapların yayınıyla sınırlı kalmayan

⁷¹ Güngör ve Argunşah, *Gagauz Türkleri*, 62-63.

Çakır, 1938 yılında Dictionar Gagauzo-(Tiurko)-Roman adında Gagauzca (Türkçe)-Rumence sözlüğü de ortaya koymuştur.⁷²

Aşağıdaki metin Çakır'ın, Gagauzca yazmak için Latin harflerini ve Rumence imla kurallarını nasıl kullandığını gösteren bir örnektir: “Macarchi iractan ei ghioriuneer hem ghiosterilier, hangâ adam gagauzdur, amma oficial Gagauzlar eazăea ghirdilear, chi onlar bulgardâr, hani lafedeerlar tiurccea.” (= ‘Uzaktan bakınca kimin Gagauz olduğunu kolayca tanımak ve işaret edebilmek mümkünse de onlar resmî belgelerde, Türkçe konuşan Bulgarlar olarak kaydedilmişlerdir.’)⁷³

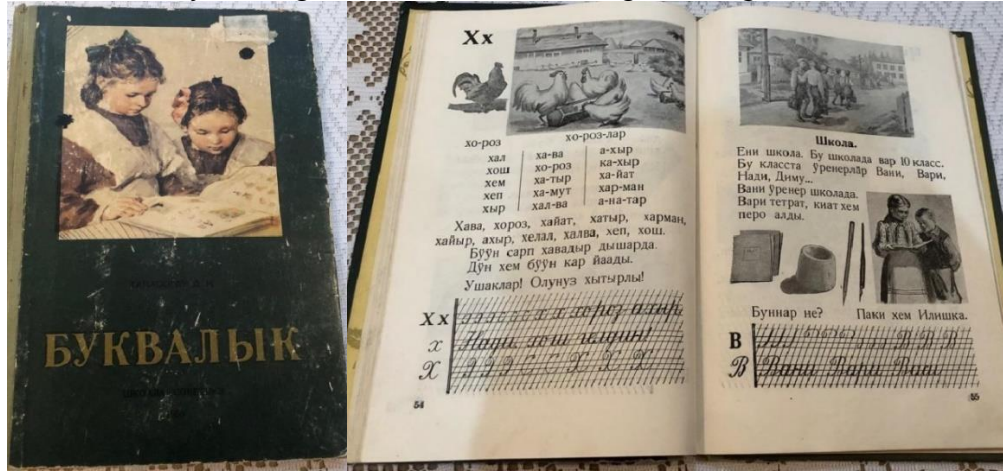
1957 yılında Sovyet Sosyalist Moldova Cumhuriyeti’nde Gagauzca, yazılı dillerden biri olarak kabul edilmiştir. O dönemki Gagauz aydın kişileri Gagauz Türkçesinin Latin alfabesi ile resmîyette kabul edilmesi konusunda ne kadar ısrar ettilerse de Sovyet rejimi Türk milletlerin Kiril alfabesini kullanmasının gerektiğini vurgulamışlardır. Bunu neticisinde Gagauz Türkçesinin ilk resmi alfabesi Kiril olmuştur. Böylece 30 Temmuz 1957 tarihinde merkezi Sovyet yönetimi ve Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin müşterek kararı ile Gagauz yazarı Dionis Tanasoglu ile Moskova’dan gönderilen SSCB Bilimler Akademisi Dil Bilimleri Enstitüsü araştırmacılarından Türkolog Ludmila Pokrovskaya’ya Gagauz alfabesinin oluşturulması ve gramerinin hazırlanması görevi verilmiştir. Böylece Kiril alfabesine birkaç harf ilave edilmiş ve Gagauz Türkçesi alfabesi hazırlanmıştır. Daha sonraki dönemde Gagauz yazarların edebi eserleri gazete, dergi ve okul kitaplarında çıkmaya başlamıştır. Aynı zamanda Moldova SSC başkanlığı kararıyla devlet Gagauz Türklerine ilk defa ana dillerinde eğitim yapma ve alma hakkı bir kanun yoluyla verilmiştir. Ardından 1958 yılında ilkokul 1., 2., ve 3. sınıflarda ana dilde eğitime başlanmıştır. 4-8. sınıflarda ise eğitim dili Rusça olmaya devam etmiş fakat öğrenciler Gagauz Dili ve Edebiyatı dersi almaya başlamıştır. Bunların gerçekleşmesi için Dionis Tanasoglu ve Nikolay Babaoğlu gibi Gagauz entelektüeller okul kitapları hazırlamışlardır.⁷⁴

⁷² Özyürt Ulutaş, *Gagauzlar*, 48-49.

⁷³ Astrid Menz, “Gagauzlar ve Gagauzca”, çev. Defne Ersin Tutan, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 10/16 (2020): 98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdd/issue/52339/661368>

⁷⁴ Nikolay Babaoğlu, “Gagauz Türklerinin Kirilik Alfabesinden Latin Alfabesine Geçmesi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7 (1999): 56. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12715/154786>

Şekil 2.1. Sovyet Birliği Zamanında Basılan Gagauzca Öğretim Kitabı⁷⁵

Gagauz Türkçesinin üç yıllık bu yeniden doğma sürecinin ardından 1961 yılında Sovyet yönetimi ana dilde eğitim ve öğretimi yasaklamış aynı zamanda müfredattan Gagauzca derslerini kaldırmıştır. Ancak Glasnost ve Perestroyka hareketleri ile beraber 1988 yılından itibaren Gagauzca eğitim öğretim hayatına tekrardan dahil edilmiştir.⁷⁶

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi ile beraber Gagauz yazı dilinin Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçirilebilmesi için ilk adımlar atılmıştır. Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu 13 Mayıs 1993 tarihinde Gagauz Türkçesinin Latin alfabesine geçirilmesi konusunda karar almıştır.⁷⁷

⁷⁵ Dionis Tanasoglu, *Буквалык (Bukvalık)*, (Şcoala Sovietica: 1958)

⁷⁶ Özyürt Ulutaş, *Gagauzlar*, 59-60.

⁷⁷ Babaoğlu, "Gagauz Türklerinin", 58.

Şekil 2.2. Gagauz Alfabeti⁷⁸

A a at ana alma	Ä ä bân sân şişâ köşâ	B b bal boba batû balık	C c can canta ceviz cumaa
Ç ç çiçu çiçek çuval	D d dal dädu dolay devlet	E e ev eşil ekmek ekmää	Ê ê alêr tutêr bakêr
F f foto fırın fidan	G g gök gül gelin	H h horoz haber harman	I ı kış balık kaşık
İ i ip ilaç ilkyaz	J j jirafa jurnal jambon	K k kaaz kiyat kardaş	L l laf laana lokma
M m mali mamu maaza	N n nal nuna nacak	O o ot oel oglan oklava	Ö ö onem örnek ördek
P p pali piliç pınar	R r raşa radio raketa	S s sofra sabaa saalık	Ş ş şen şalk şeker
T t taş tuz toprak	Ț ț Țap Țirk Țifra	U u un urok gugaş	Ü ü üzüm nüsek üredici
V v vatan vakit velosiped	Y y yıldız yaprak yaamur	Z z zurna zaamet zümbül	

Gagauz Türkçesinin fonetiği ve ses bilimi Türkiye Türkçesinden ve Balkan bölgesinde kullanılan Türkçe ağızlardan farklılık göstermemektedir.

Gagauzca, Türkçenin şivelerinin bölgelere göre gruplandırıldığında Güney, Güney-Batı grubuna, tarihi Türk kavimlerine göre gruplandırıldığında ise Oğuz grubuna dahil edilebilmektedir. Gagauz Türkçesi ise iki ağıza ayrılabilir:⁷⁹

1) Merkez ağız: Ceadâr-Lunga ve Komrat illerinde konuşulmaktadır. Yazı dili, merkez ağızına dayanır. Gagauz Türkçesinde görülen arka damak ünlüsü "açık e-ä" merkez ağızının bir özelliğidir: gecä, evä, bân, sân vb. Arka damak ünlüsü "à" da merkez ağızına hastır. Bu ağızda "h-" ve "-v-" ünsüzü korunmaktadır. Merkez ağızında, yazı dilinde olduğu gibi, şimdiki zaman eki -âr, -er'dir.

2) Güney ağız: Vulkaneşti bölgesinde konuşulmaktadır. Yazı dili genellikle merkez ağızına dayandırılrsa da güney ağızının bazı ses özellikleri de dikkate alınmıştır. Bu ses özelliklerinden birkaçı: güney ağızında iki ünlü arasında ünsüz düşmesi görülür:

⁷⁸ "Гагаузский Алфавит", (Erişim Tarihi: 13.01.2023), <http://www.gbm.md/index.php/gagauzskij-alfavit>

⁷⁹ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 657, 1996), 33.

burdeim, ziet, koeyim, aul. Unlü yanında "y-" ünsüzü düşer ve uzun ünlüler ortaya çıkar: böyle> büüle, söyle> sööle-süüle, iyi> ii, vb. "-v- " ünsüzü düşer veya ünlüleşir: avcı> aucı, duvar> duar, suvan> suan, "h-" ünsüzü düşer: hava > ava, hakkına > akına, harman > arman, höyük >üük, v.b. Güney ağzında şimdiki zaman eki olarak -ıy, -iy kullanılır.

Cümle içerisindeki kelimelerin sıralanışları serbesttir. Türkçede devrik kabul edilen kelime sıralanışı Gagauz Türkçesinde normal sayılır. Gagauz Türkçesinde bağlı cümle parçası, bağlanılan cümle parçasından sonra gelir. Aynı zamanda, tümleç ve zarf yüklemden sonra yer almaktadır. Bu nedenle yüklem cümlelerin başında ya da ortasında bulunabilir. Benzer bir örnek bazı Balkan ülkelerinde yaşayan Gagauz Türklerinin dilinde de kullanılır.

Türkiye Türkçesinin mastar eki olan -mak/-mek'in sonundaki 'k' sesi Gagauz Türkçesinde düşmüş ve ek -maa/-mää halini almıştır. Bunun birkaç örneği: vermää (vermek), kaçmaa (kaçmak), almaa (almak), seslemää (seslemek), gitmää (gitmek)'tir. Gagauz Türkçesinde 'y' sesi kelimenin başı ve ortasında düşmektedir: yedi>edi, yedek>edek, yer>er, büyük>büük, öyle>öle vb. Kelimelerin başındaki 'r' sesi yerine 'l' sesi geçmektedir: rüzgâr>lüzgar. Gagauzcada, kelime içindeki nl/ml seslerinin yan yana gelmesi durumunda, benzeşme kuralı uygulanarak bu sesler nn/mm şeklinde değişir. Bu kural, çokluk eklerini de içerir. Ayrıca, Gagauzcada Türkiye Türkçesi'ndeki "ile" edatının işlevini üstlenen -lan/-län, -nan/nän ekleri, -n/-m ile biten kelimelerde -nan/-nän şeklinde kullanılırken, diğer durumlarda ise -lan/-län şeklinde kullanılır. Bu kullanıma örnek olarak "üzümnän", "kumnan", "horozlarlan" vs. verilebilir.⁸⁰

Gagauz Türkçesinde şimdiki zaman eki kalın sıradaki sözcüklerde -êr, ince sıradaki sözcüklerde '-er' ekleri kullanılır. Örnek olarak: alıyor>alêr, geliyor>geler, bakıyor>bakêr, istiyor>ister, seviyor>sever, arıyor>arêr, vb. İleri yaşlardaki Gagauz Türkleri edebiyat dilinde kullanılmayan bazı eklerin yanı sıra Türkiye Türkçesiyle benzerlik gösteren -yor ekinin de konuşmalarında kullandığı görülmektedir. Bu durum,

⁸⁰ İusiumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın*, 31.

Gagauz Türkçesinin günlük yaşamda kullanılan dildeki dönüşümlere uğradığını göstermektedir.⁸¹

Gagauz Türkçesi özerkliğin üç resmi dilinden biri olarak listelense de Gagauz Türkçesi eğitimi Rusça olarak verilmektedir. Gagauz Türkçesi resmi dillerden biri olarak kabul edilmesinden sonra fark edilmiştir ki Gagauz dilinde yazılmış neredeyse hiçbir akademik literatür bulunmamaktaydı. Dil bilgisi ya da gramer kitapları mevcut değildi, sadece birkaç Rusça-Gagauzca sözlük mevcuttu.

Gagauz Türkçesinin kullanılmaya başlanmasına yönelik adımlar mevcut durumu daha iyi hale getirmiş olsa da daha yeni adımlara ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmiştir. Atılan adımlardan birkaçı şu şekildedir: Gagauz Yeri ÖB özerkliğini kazandıktan sonra Gagauz dili ders kitapları basılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin desteğiyle öğretmen değişim programları düzenlenmiş, bölgedeki öğretmen, öğrenci ve eğitim bilimcileri Türkiye'de bulunmuş, aynı şekilde Türkiye'deki öğretmen ve öğrenciler Gagauz Yeri ÖB'nde bulunarak etkileşim halinde olmuşlardır. Ayrıca bu dönemde Gagauz Yeri ÖB'ne Türkiye'den alfabe, kitap, eğitim materyalleri gönderilmiştir. Bu faaliyetlerin hızlı biçimde ilerlemesini sağlayan görece önemli unsur ise Gagauz dilinin Türk dili lehçelerinden biri olmasıdır.

Gagauz Türkçesinin popüler hale gelmesinin önündeki görece önemli unsurlar arasında bölgede Rus dilinin daha yaygın olması, dolayısıyla daha çok kullanılmasıdır. Gagauz Türkçesi köylerde ve küçük kasabalarda kullanılmaktadır. Daha çok belli yaşın üstündeki kişiler kendi aralarında konuşmaktadır. Genç nesil Gagauz Türkçesi eğitimi alsa da kendi aralarında kullanmayı tercih etmemektedirler. Genç neslin bu tutumu Gagauz Türkçesi açısından tehlike ihtiva etmektedir denilebilir.

3.2. İnanç Durumu

Gagauz Türklerinin etnik kökeni konusunda modern tarihçilik henüz net bir çözüm sunamamış olsa da açıkça görülebilen bir gerçek Ortodoks Hristiyan inancına sahip olduklarıdır. Hem Ortodoks Hristiyan inançları hem de gündelik hayatta kullandıkları Gagauz dili, Gagauz etnik grubunun karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Gagauz

⁸¹ İusiumbeli, *Gagauz Yeri'nde Kadın*, 32-33

Türkleri, 18. ve 19. yüzyıllarda (Bulgarlarla birlikte) Moldova Cumhuriyeti'nin güneyine Bulgaristan'dan koloni kurmak amacıyla gelirken Hristiyanlığı da beraberlerinde getirmişlerdir. Gagauz Türklerinin erken tarihi konusunda bir fikir birliği olmadığı için Hristiyanlığın ne zaman tam olarak Gagauz Türkleri arasında yayıldığına dair kesin bilginiz bulunmamaktadır.

Fakat elimizdeki tarihi kanıtlara göre Gagauz Türklerini meydana getiren Peçenek, Uz, Kuman ve Anadolu'dan gönderilen Türklerin farklı zamanlarda Hristiyanlaştıklarını söylemek mümkündür.

Gagauz Türklerinin günlük hayatında Ortodoks Hristiyanlık her zaman güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Rus bilim adamı Valentin Moşkov'un ifadesine göre, "Her Gagauz köyü, Ortodoks Hristiyan Kilisesi'nin bulunduğu ve bir ya da iki din adamının yardımcılıyla birlikte görev yaptığı bir diocese (piskoposluk bölgesi) oluşturmaktadır." Ayrıca, "köylerin merkezinde, büyük bir meydanın ortasında bir Ortodoks Hristiyan kilisesi bulunmaktadır." demiştir.⁸²

Gagauz Türklerinin büyük bir çoğunluğu Ortodoks mezhebinden olup, Moskova Patrikliğine bağlıdır. Bunun yanında küçük sayılarda olsa da Gagauz Türkleri arasında Baptist, Evangelist ve Adventist Protestan grupları mevcuttur.

Gagauz Türklerinin dini kitapları ancak 1907 yılından sonra yayımlanmaya başlanmıştır.⁸³ Gagauz dini edebiyatına büyük katkıları olan Mihail Çakır, Besarabya'da 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar dini çalışmalarıyla tanınan bir Gagauz kökenli eğitimci ve din adamıdır. Çakır ve ailesi, Gagauz Türkleri ve Ortodoks Hristiyan Kilisesi için önemli bir rol oynamış ve aynı zamanda bir tür manevi lider olarak kabul edilmiştir. Çakır, Gagauz etnik kimliğinin temel direklerinden biri olarak Ortodoks Hristiyanlığın ahlaki özelliklerinin ve önemini altını çizmiştir. Gagauz kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayarak, sadece Hristiyan olmanın değil, özellikle Ortodoks Hristiyan olmanın önemine dikkat çekmiştir. Ortodoks inancından sapmanın, Gagauz kimliğine karşı varoluşsal bir tehdit olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca,

⁸² J. Hatlas ve M. Zyromski, "Bucak'taki Gagauzların Hayatında Din", Çev. Ramazan Adıbelli, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 29 (2011): 536.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16970/177320>

⁸³ Güngör ve Argunşah, *Gagauz Türkleri*, 77

önemli dini kitaplar ve duaların Rusçadan Gagauz diline tercüme edilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu sayede, Gagauz toplumunda dini metinlerin ve duaların ana dilde erişilebilir hale gelmesini sağlamıştır.⁸⁴

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki bütün Ortodoks kiliseler Cahul-Komrat piskoposluk bölgesine bağlıdır. Bu piskoposluk bölgesi, Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan Moldova Ortodoks Kilisesi'ndeki altı bölgeden biridir. Sovyet döneminde Gagauz Türkleri dini açıdan zorluklarla karşılaşmışlardır. Gagauz yerleşim alanında diğer Sovyet bölgelerinde de olduğu gibi birçok kilise kapatılmıştır. Kilise binaları depo olarak ya da başka amaçlar için kullanılmıştır. Bu binalar bakımsız kalmış ve bazıları zamanla yıkılmıştır. Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, yeni Ortodoks kiliselerinin inşası için bütçe ayrılmıştır. Gagauz Türkleri arasında kilise terminolojisi genellikle Grekçe ve Bulgarca kökenli kelimelerden oluşsa da bazı Arapça ve Farsça kökenli unsurlar da bulunmaktadır.⁸⁵ Gagauz Türkleri, diğer Ortodoks Hristiyanlarında da olduğu gibi genellikle pazar günleri ayine, dini bayramlarına katılmak ve dua etmek amacıyla kiliselere gitmektedirler.

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh

Gagauz Türkleri, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan Teslis inancını benimsemektedirler. Gagauzlar, Rumence ve Rusçadan ödünç alınan Boje/Gospodi/Domn/Dumnezeu gibi terimleri kullanarak Tanrı'yı ifade etmekte olup, çoğu zaman "Allaa" (=Allah) kelimesini kullanmaktadırlar. İnançlarına göre, Allah her şeyin yaratıcısıdır. Allah hem görünen hem de görünmeyen her şeyin sahibidir. 19. ve 20. yüzyılın başlarında, Gagauz Türklerinin tasvirlerinde Tanrı, uzun beyaz sakallı bir yaşlı adam olarak betimlenmiştir. Tanrı'nın göklerdeki tahtında oturarak dünyayı yönettiğine inanılıyordu. Ayrıca, Allah'ın insan suretine bürünerek insanlarla konuştuğu, insanların işlerine karıştığı, nasihatlerde bulunduğu, cezalandırdığı hatta bazen dilenci kılığında insanları sınavdan geçirdiği şeklinde inançlar da mevcuttur.⁸⁶

⁸⁴ Ioannis N. Grigoriadis ve Evgeniia Shahin, "Between Ethnic Group and Nation: Mihail Çakır's Histories of the Gagauz", *East European Politics and Societies*, 35/3(2021): 647-649. <https://doi.org/10.1177/0888325420937803>

⁸⁵ Hatlas ve Zyromski, "Bucak'taki Gagauzların", 539-540

⁸⁶ İusumbeli, Gagauz Yeri'nde Kadın, 288.

Gagauzlar, Hazreti İsa'ya "Allah'ın Oolu İsus Hristos" şeklinde hitap ederler. Hazreti İsa'nın Tanrı'nın oğlu ve aynı simada olduğuna inanmaktadırlar. Kutsal Ruh'un Baba'dan çıktığına ve güvercin şeklinde olduğuna inanılmaktadır. Kutsal Ruh'un kudreti sayesinde bakire Meryem Ana gebe kalmış ve Hz. İsa'nın böylece insanların kurtulması için bu dünyaya geldiğine inanılmaktadır. İsa'nın kendini feda etmesi ve çarmıha gerilmesi, Hristiyan inancında önemli bir olaydır. İnanişâ göre, İsa'nın ölümünden üç gün sonra dirildiği ve göğe yükselerek Tanrı'nın sağ tarafında oturduğu kabul edilir. Bu olay, İsa'nın Tanrı'nın gücüyle ölümü yenerek insanlık için kurtuluşu sağladığına inanılan bir kavramdır. Hristiyanlar, İsa'nın dirilişi ve göğe yükselişiyle ilgili olarak büyük bir sevinç ve umut duyarlar ve bu olay, Hristiyan inancının temel taşlarından biridir. Ortodoks Hristiyanlığı üçlemesine dair Gagauz Türkçesinde bir örnek dua: "Bobanın hem Oolun hem Ayoz Ruhun adına. Âmin. Şükür Bobaya hem Oola, hem Ayoz Ruha, hem şimdi hem hojma, hem daymaların daymalarınadak. Âmin."⁸⁷

Melekler, Azizler ve Şeytan

Gagauz Türkleri melekleri Tanrı'nın kanatlı hizmetkarları olarak görmektedirler. Gagauz inancına göre, Allah iyilik ve kötülük yaptığında bunu melekler aracılığıyla gerçekleştirir. Gagauzlar, her insanın bir koruyucu meleği olduğuna inanırlar. Onlara göre, Allah her bireye bir melek atamış ve bu melekler insanların koruyucu ve rehber rolünü üstlenmiştir. Azizler, kutsal kişilikler olarak kabul edilir ve insanlara yardım etmek, dualarını kabul etmek gibi görevleri olduğuna inanılır. Örnek olarak, şimşekler ve bulutlar Aziz İliya'nın sorumluluğunda, atlar Aziz Teodor'un sorumluluğunda, Aziz Yorgi'nin sorumluluğunda ise diğer tüm hayvanlar yer almaktadır. Gagauz Türklerinin inanışlarına göre melekler ve azizler insan şeklinde dünyadaki faniler arasında dolaşp onlarla konuşmaktadırlar.⁸⁸

Gagauz Türkleri, insanın sağ omuzunda bir meleğin, sol omzunda da bir şeytanın oturduğuna inanmaktadırlar. Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan şeytanın varlığına inanılır. Onlara göre, bütün şeytanlar erkek cinsinde olup boynuzlu ve kuyruklu olarak tasvir edilir. Şeytanlar, insanların arasında dolaşarak onları

⁸⁷ İusiumbeli, Gagauz Yeri'nde Kadın, 289-290

⁸⁸ İusiumbeli, Gagauz Yeri'nde Kadın, 290.

günah işlemeye teşvik etmek için tuzaklar kurarlar ve onları kandırmaya çalışırlar. Gagauz Türkleri için şeytanlar, insanları kötülüğe sürükleyen ve dini değerlere karşı mücadele eden varlıklar olarak görülür. Bu inanç, Gagauz Türklerinin günahla mücadele etme ve doğru yolu izleme konusundaki dini sorumluluklarını vurgular.⁸⁹

Ahiret İnancı

Gagauz inancına göre, insanların ruhları ölümsüzdür. Öldüklerinde, melekler ruhları alır ve doğrudan göklere çıkararak Tanrı'nın sağında oturan Hz. İsa'nın önünde diz çökmesi adına götürürler. Ardından, ruh evine geri döner ve cesedinin bırakıldığı yerde üç gün boyunca dolaşır. Bu nedenle, o yerde üç gün boyunca mumlar yakılır. Üç günün sonunda, melekler ruhu alır ve yaşamında nerelerde bulunduysa oraları gezdirirler. Gezdirme sürecinin ardından, cennet ve cehennemi göstererek ruhu buralara götürürler. Kırkıncı gün ise melekler, ruhu alır ve günahlarının veya sevaplarının hangisinin daha fazla olduğunu anlamak için göğe çıkarırlar. Ruhun günahları ve sevapları bir teraziye konduktan sonra terazi sağ yani meleklerin tarafına meylederse ruh gınahtan korunmuş demektir ve melekler ruhu cennete götürmektedirler. Eğer terazi sol tarafa meylederse şeytanlar ruhu alıp cehenneme götürmektedirler.⁹⁰

Gagauz Türkleri cenneti 'cenet' veya 'ray' olarak ifade etmektedirler. Cennet, kıymetli taş ve mücevherler, yeşillikler ve çiçeklerle süslenmiştir. Cennette insanlar herhangi bir kaygısı olmadan hayvanlarla birlikte yaşamaktadırlar. Ortodoks Hristiyanların da inandıkları gibi Gagauz Türkleri de cennetin üç kapısı olduğuna dair inançlara sahiptirler. Birinci kapı altından yapılmış olup bu kapıdan krallar girer. Bir sonraki kapı demirden olup zenginlere veya yüksek derecede mevki olanları içindir. Üçüncü kapı ise tahtadan yapılmış olup sıradan insanlar ve fakirlere ayrılmıştır. Bu kapıların anahtarları ise Aziz Petrus'un muhafazasındadır.⁹¹

Cehennem veya Gagauz Türkçesi 'cendem' tabiriyle tasvir edilen yer, kazanlardan çıkan duman sebebiyle karanlık, ölümlerin çığlıklarıyla doludur ve yerin dibindedir. Gagauz inancına göre, cehennemin kapısında asılı duran bir tahtada, insanların ölmeden önceki amelleri yazılmaktadır. Geride kalanlar ölen kimse için bir hayır yaparsa ölenin

⁸⁹ İusiumbeli, Gagauz Yeri'nde Kadın, 291-292.

⁹⁰ İusiumbeli, Gagauz Yeri'nde Kadın, 293.

⁹¹ İusiumbeli, Gagauz Yeri'nde Kadın, 294-295.

günahları silinmektedir. Gagauz Türkleri her cumartesi günü Aziz Petrus'un gelip tahtaya baktığına ve ölenin günahlarının silinmesi halinde Aziz Petrus o ruhu cehennemden alıp cennete götürdüğüne inanmaktadırlar.⁹²

Oruç ve Hacılık

Ortodoks Hristiyanlarında bir yıl içerisinde oruç tutma ritüelleri içerisinde dört tanesi diğerlerinden daha önemlidir. En büyük perhiz Paskelle (=Paskalya) olup oruç 40 gün boyunca tutulur. Oruç başlamadan önce bir hafta boyunca et tüketilmez sonrasında 40 gün boyunca hayvansal ürünler ara verilmeksizin tüketilmemektedir. Devamında aynı önemi taşıyan 'Kolada' (=Noel) orucudur. Kolada orucu da 40 gün boyunca sürmektedir. Gagauz Türkleri için 'Panayıya' ve 'Petrov' oruçları (15 günden bir aya kadar sürer) büyük önem taşımaktadırlar. Bu oruçlar süre olarak daha kısadırlar fakat diğer oruçlarla aynı karakteristiklere sahip olup et, hayvansal yağlar, süt ürünleri, yumurta ve balık gibi ürünlerin yenmesi yasaktır.

Gagauz Türklerinin ibadetlerinden bir diğeri ise hacca gitmektir. Bu ibadeti gerçekleştiren erkeklere 'hacı' denmektedir. Hacca giden kadınlara ise 'hacıyka' denmektedir. Gagauz Türklerinin hac ibadetlerini gerçekleştirmek için Kudüs'e gitmeleri gerekmektedir. Günümüzde hac ibadeti çoğu Gagauz tarafından unutulmuştur. Bu konuyla alakalı güncel araştırmalar bulunmasa da 1939 yılında Bulgar Prof. Atanas Manof'un sunduğu bilgilere göre, zengin bir Gagauz Türkünün asıl işi Kudüs'e gitmektir. Hacı adayları kilise tarafından düzenlenen büyük törenlerle uğurlanır ve dönüşlerinde karşılanırlardı. Hacılar, kutsal topraklardan getirdikleri hatıraları dağıtarak akraba ve dostlarının o kutsal yerleri ziyaret etme imkânı bulabilmeleri için dua ederlerdi.⁹³

Kutsal Ayinler

Gagauz Türkleri, Ortodoks kilisesinde kabul edildiği gibi yedi kutsal ayin (sakrament) kabul ederler. Bunlar:

1. Vaftiz (Vaftizlik)

⁹² GÜNGÖR ve ARGUNŞAH, *Gagauz Türkleri*, 79-80.

⁹³ İSİUMBELİ, *Gagauz Yeri'nde Kadın*, 296-299.

2. Kutsal yağlama (Miraealanmak)
3. Günah çıkarmak (Spieada olmak)
4. Komka almak (İsa'nın kurbanını kabul etmek)
5. Kutsal emirler (Popazlık)
6. Düğünlük-Steonozluk (Evlenmek)
7. Zehtinyanın ayozlanması (Ölüye kutsal yağ sürmek).

Bu ayinler dışında Gagauz Türkleri sabah ve akşam olmak üzere günlük, haftalık ise pazar günleri kilisedeki ayinlerine katılmaktadırlar. Diğer Ortodoks Hristiyanlarda da olduğu gibi, Gagauz Türkleri için 'ikon' dua ibadetlerinde büyük bir önem taşımaktadır. İkonlarda Tanrı, Hz. İsa, Hz. Meryem, aziz ve melekler tasvir edilmiştir.⁹⁴

Gagauz Türklerinin büyük kısmı Hristiyanlığı benimsemiş olsa da dil ve kültür ortaklığından kaynaklı olarak Türkiye'deki İslam inancını benimsemiş kişilerle ortak deyişlere sahiplerdir. Örneğin Allah rahmet eylesin, Allah sağlık versin vb. bu örneklerle birlikte 'cendem' ve 'cenet' gibi tabirler de sıklıkla kullanılmaktadır.

3.3. Gagauz Bayramları (Yortular)

"Aaz mı vakıt geçmiş, çok mu – işidilmiş, ani bir aşırı, komuşu küüsünde olacumış bir yortu, bayram." "(=Az mı vakit geçmiş, çok mu bir de duyulmuş ki yan köyde bir bayram olacaktı.)" Gagauz Türkleri bayramlara 'yortu' demektedirler. Yortu bir dini bayram veya şenlik anlamına da gelmektedir. Dini bayramlar Jülyen takvimine göre kutlanmakta olup Gagauz Türklerinin kutladıkları bayramlar çok fazladır. Gagauz kültüründe yortular, belirli Azizlerin günleriyle ilişkilendirilirken aynı zamanda kutsal kabul edilen olaylarla da ilişkilendirilebilir. Dini bayramlarda inançlı olan Gagauz Türkleri kilisedeki ayinlere katılmaktadırlar. Dini bayramlar 'büyük yortu' ve 'yortu' olarak ikiye ayrılmaktadır. Büyük yortularda ev ve bahçe işi yapılmaz, çamaşır yıkanmaz, örgü ve dikiş dikilmez. Hem büyük yortularda hem de sadece yortularda ikon önünde kandil veyahut mum yakılmaktadır.⁹⁵

⁹⁴ Güngör ve Argunşah, *Gagauz Türkleri*, 81-82.

⁹⁵ Nadejda Özakdağ, "Gagauzcanın Söz Varlığında Bayram ve Yortu Kelimeleri", *Turkish Studies-Language and Literature*, 14/2 (2019): 772. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22554>

Devamında sunulan Gagauz Türklerinin dini bayramları dışında önemli adetleri diyebileceğimiz yani Gagauz Türklerinin kutladıkları bayramlar ve geleneksel şenlikler üzerine bir çalışma yapılmıştır.

1 Ocak. Ritüellerce en doygun olan Yeni Yıl bayramıdır. Gagauz Türklerinin yeni yıl ayinlerinde, Moldova'nın güney bölgelerinde yaşayan çeşitli halkların örf ve adetlerine ait unsurlar iç içe geçmiştir. Yılbaşı gecesi öğleden sonra 6-13 yaş arası erkek çocuklar evden eve giderek ilahiler söylerler. Törenin zorunlu bir özelliği, ilahilerin nakaratı söylenirken çalınan çanlardır (traka). Ev hanımları çocuklara küçük ekmekler, cevizler, şekerler, çikolatalar ve para dağıtırlar. Akşam karanlığında yetişkinler (hêy-hêy gezerlär) evleri gezerek ilahi söylerler. Yetişkinler 4-5 kişilik grup halinde olup evlerin girişinde ilahi söylerler. Törene katılanlardan biri ilahi okur, diğeri bir 'boğaya' (bu gezmeler için özel hazırlanan, kükremeyi taklit eden bir enstrüman) üfler. Gagauz Türklerinin yeni yılda vaftiz anne-babayı ve yakın akrabaları 'rakıynan gezmää' yani votka ile ziyaret etmek gibi bir adetleri vardır. Gelenek, yalnızca erkekler veya yetişkin erkekler tarafından gerçekleştirilir. Onlar için özel bayram sofrası kurularak getirilen votka ikram edilir. Konuğa bir gömlek ve para hediyeleri verilir. Yılbaşı gecesi köylerde keçi maskesi (kapra) takan insanlar dolaşır. Oyuncu, kafasına rengarenk kâğıt şeritlerle süslenmiş ve ağzı açık bir keçi maskesi takar. Bir müzisyen mızıka çalarken "keçi" dans eder ve tahta ağzını tıklatarak zıplar. Ev sahipleri ağızlarına bozuk paralar atarak teşekkür ederler.⁹⁶

Ay Yordan Günü. Ortodoks takvimine göre, ocak ayının 19'unda Hz. İsa'nın Ürdün deresinin sularında vaftiz edilmesi kutlanmaktadır. Bu özel günde her türlü iş yapmak yasak olup, insanlar kiliseye giderek oradan "yeni" kutsal su (ayazma) alırlar. Böylece kutsal su çeşitli hastalıklara çare olarak tüm yıl boyunca saklanılır. Günün sonunda halk rahiple birlikte akan suya giderler. Rahip veya piskopos suya bir haç atar ve gençler onu almak için suya dalarlar. Hz. İsa'nın vaftizi kutlamasında haçın suya atılması ve kurtarılması, Mesih'in Ürdün sularına girişini ve çıkışını sembolize etmektedir. Gençlerin haçı sudan olabildiğince çabuk çıkarma rekabeti, İsa'nın sudan "hemen"

⁹⁶ Evdokiya Soroçanu, Gagauzların Kalendar Adetleri: Etnolingvistik Araştırması, (Chişinău: Gunivas, 2006), 152-154.

çıkıldığı gerçeğine dayanmaktadır (çünkü O'nun günahı yoktu, itiraf edecek hiçbir şeyi yoktu ve bu nedenle Ürdün'de uzun kalmamıştır).⁹⁷

Paskellä. Paskalya bayramının günü sabit olmayıp pazar gününe denk getirilecek şekilde her yıl yeniden düzenlenmektedir. Paskalyadan önce evde ve bahçede detaylı bir temizlik yapılmaktadır. Gagauz Türklerinin Paskalya gününe özel yeni bir elbise giyme adetleri vardır. Paskalya üç gün boyunca kutlanılmaktadır. Akşam kiliseye giderken kutsanmış 'paska' (=Paskalya ekmeği) ve kırmızıya boyanmış yumurtalar yanlarında götürülür. Kilise ayininden sonra çocuklar komşularına adak dağıtıp (bir parça paska ve iki kırmızı yumurta) bütün aile Paskalya masasına oturur ve 40 gün boyunca tutulan oruç açılır.⁹⁸

Paskalyadan sonraki dokuzuncu gün Gagauz Türklerinde Ölüler Anma Günü olarak tertip edilir (Paskellenin dokuzu/Ölülerin Paskellesi). Bu özel gün için Paskalya bayramının ilk günü olan Pazar gününden paska ve kırmızı yumurtalar saklanır. Bazı Gagauz köylerinde bu gün için kurbanlık olarak kuzu kesilir. "Ölülerin Paskellesi"nde mezarlık ziyaret edilerek saklanan paska, yumurta ve şarap getirilir. Getirilen ürünler yakınlarının mezarları üzerine konularak ölülerin anısına mezarlığa gelenlere dağıtılmaktadır.⁹⁹

Şekil 2.3. Paskalya Yumurtaları ve Dua Kitapları¹⁰⁰

Hederlez. Gagauz Türklerinin en sevdiği bayramlardan biri Hıdırellez bütün Türk dünyasında olduğu gibi Mayıs ayının 6'sında kutlanır. Gagauz kültüründe bayram öncesi evlerde genel bir temizlik gerçekleştirilir. Yortu günlerinin öncesinde, evlerde

⁹⁷ Soroçanu, Gagauzların Kalendar, 167.

⁹⁸ Soroçanu, Gagauzların Kalendar, 168.

⁹⁹ Soroçanu, Gagauzların Kalendar, 169.

¹⁰⁰ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, Komrat Bölgesel Tarih Müzesi, 26 Temmuz 2022.

bulunan halılar, kilimler, yataklar, yorganlar gibi eşyalar temizlenir ve düzenlenir. Törenler sırasında, Gagauz topluluğu arasında özel bir ateş yakılır. Bu ateşin üzerinden atlamak herkes için kutsal bir ritüeldir. Bu ritüelin hastalıkların azalmasına ve tüm kötülüklerin uzaklaşmasına yardımcı olduğuna inanılır. Hederlez adı verilen kutlamalarda, maddi durumu elveren kişiler tarafından kurban kesilir. Hederlez’de, adı Görgi olan herkesin erkek bir kuzu kurban etmesi gerektiğine inanılır. Kurban kesilmeden önce papaz, tuzun üzerine dua eder. Bu tuz ile kuzunun dili tuzlanır ve kurban olan kuzunun alnına mum yakılır. Kurbanı kesecek kişi, istavroz yaparak “*Hadi Allah kabletsin*” der. Kesilmiş kuzunun derisi tulum olarak kullanılır. Kurbanın kanı atılmayıp onunla evin farklı yerlerine haç çizilir. Aynı zamanda, kurban kanıyla orada bulunanların alınlarına haç işareti yapılır. Artan kan ve kuzunun kullanılamayan parçaları toprağa gömülür.

Kurban edilmiş kuzunun içi bulgur ile doldurulur ve bütün olarak fırında pişirilir. Kesinlikle parçalara ayrılmadan pişirilir. Kuzu pişirildikten sonra, özel bir kurban tepsisiyle birlikte kiliseye götürülür ve burada papaz tarafından dua okunur. Papaz tarafından takdis edilen kurban, kilise avlusunda servis edilir. Bu kurbanın yanında haç damgalı buğday ekmeği de sunulur ve katılımcılar tarafından yenir. Aynı zamanda şarap içilir ve dua edilir. Bu özel ritüel, Gagauz kültüründe kutsal olarak kabul edilir ve toplumun bir araya gelerek manevi birlik yaşadığı anlamlı bir olaydır. Aynı zamanda fakirlere ve komşulara kurban eti dağıtıldıktan sonra papaz için de kuzunun ön bacaklarından biri ile derisi ayrılır. Hederlez boyunca köylerde dans şenlikleri düzenlenir.¹⁰¹

Oğuz Türklerinden miras kalan Hıdırellez Bayramı, Gagauz kültüründe önemli bir yere sahip olup, toplumun bir araya gelip geleneklerini yaşattığı, sosyal etkileşimi artıran bir etkinliktir. Bu bayram, Gagauz Türklerinin birlik ve dayanışma duygularını pekiştirdiği, kültürel miraslarını kutladığı bir fırsattır. At yarışları, halk oyunları, müzik dinletileri ve diğer gösteriler, Hıdırellez kutlamalarında renkli bir atmosfer oluşturur. Gagauz halkının geleneksel kıyafetleriyle dans ederek, şarkılar söyleyerek ve kültürlerini sergilemeleri önemli bir öğedir. Bu festival, Gagauz topluluğunun kültürel bağlarını

¹⁰¹ İusiumbeli, *Gagauz Yeri’nde Kadın*, 308-311.

güçlendirmek, bir araya gelmek ve geleneklerini gelecek kuşaklara aktarmak için önemli bir platform sağlar.¹⁰²

Kasım Bayramı. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi sakinleri, Kasım bayramını eski usul Ortodoks Hristiyanlarının Aziz Dimitrios'u andıkları günde kutlamaktadır. Bu bayram 8 Kasım'da kutlanmaktadır. Kasım bayramı, hasadın ve kış hazırlığının bittiğine delalet eder. Bu günde koyun sahipleri hayvanlarını sayar, çobanların emeğini öder ve koyunları kış için ahıra bırakır. Kasım bayramında bölgedeki her mahallede ilahi ayinler ve bayram yemekleri düzenlenir.¹⁰³

Canavar Yortuları (=Kurt Bayramları). Gagauz Türkleri her yıl düzenli olarak kasım ayının sonunda 6 gün boyunca Canavar Yortusu diye bilinen Kurt Bayramını kutlamaktadırlar. 'Kurt' kelimesini bilmelerine rağmen Gagauz Türkleri 'canavar' eski sözcüğünü kullanır ve kurdun Tanrı'nın temsilcisi olduğuna inanmaktadırlar. Bunun için kurtlar öldürülemez. Gagauz yazar ve gazeteci Tudor Zanet, Canavar Yortusunun kaynağı olan bir Oğuz efsanesi olduğunun teorisini öne sürmüştür: "Varmış bir halk. Pek akkılıymış hem pek çalışkanmış. Hayvancılı da, zanaatları da becerärmış. Kaavi bir halkmış. Komuşularınnan da barışta yaşarmış, kavga etmâzmiş.

Ama gel-git vakıt, ansızdan gelmiş onun üstüne bir duşman ordusu. Büük bir cenk başlamış. Gecä-gündüz düüş gidärmış. Oklar tolu gibi yaayarmış. Süngülär çivi gibi kırılarmış. Kılıçları etiştirämärmişlär bilemää. Alçak-larda kan gölleri pihtilenärmış. Köşä-bucak ölü askerlän doluymuş. Yavaş-yavaş duşman ensemää başlamış. Hiç birini esir almaa istämemiş. Büüyünü-küçüünü kıymış.

Salt bir çocuk kurtulmuş. O çocu da, ayaklarını hem kollarını kesip, duşmannar bir ulu daa içinä atmışlar. Pek canabet duşmanmışlar onnar. Hep ozaman daa içindä, uluyup, gezärmış bir dişi Canavar. O uluyarmış, zerä hep o duşmannar kıymışlar onun yavrularını. Gezä-gezä razgelmiş bu Canavar çocuun üstünä. Sürüyer çocu bir zapa, saklı erä. Başlêêr bakmaa onu kendi yavrusu gibi. Besleer hem büüder çocu.

¹⁰² "Găgăuzii Marchează Astăzi Sărbătoarea Tradițională Hederlez", (Erişim Tarihi: 14.01.2023) <https://trm.md/ro/regional/gagauzii-marcheaza-astazi-sarbatoarea-traditionala-hederlez>

¹⁰³ "Locuitorii Din Găgăuzia Marchează Astăzi Kasım. Ce Semnificație Are Sărbătoarea", Erişim Tarihi: 15.01.2023), <https://trm.md/ro/regional/locuitorii-din-gagauzia-marcheaza-astazi-kasim-ce-semnificatie-are-sarbatoarea>

Geçer yıllar. Çocuk büyür. Başlêêr o Yabanının yardımınan daa kenarına çıkmaa, dolayları siiretmää. İnsannarı gördüünän, Canavar çekärmiş olanı daa içinä. Ama bir günü, Yabanı ava çıktı zaman, olan, tukurlana-tukurlana, daa kenarına yalnız çıkêr. Görerlär onu duşmannar. Da, bir ok atıp, öldürerlär onu.

Yabanı, avdan döndüünän başlêêr aaramaa olanı. Bulêr onu ölü. Kahırdan çekeder ulumaa. Bu ulumaktan duşmannar titremää başlêêr. Korkudan kaçêrlar bu topraklardan. Geçer bir parça vakıt da duudurêr Canavar oniki uşak: onbir çocuk bir da kızçaaz. Büüdüyünän, çıkêrlar onnar daadan kırlara. Kurêrlar bir senselä, da koyêrlar ona ad – OGUZ. Kendi bayraklarına da Canavar kafasını altın şiritlän dikmişlär”¹⁰⁴

Noel. Gagauz Türklerinde Noel bir aile bayramı olarak kabul edilir ve Hz. İsa’nın doğumu olarak kutlanır. Eski geleneğe göre Noel arifesinde tüm aile ve yakın akrabalar şenlik masasında bir araya gelir. Noel arifesi ve gününde masada çeşitli yemeklerin bulunmasının toprağın verimliliğini ve hayvan sayısını artırmaya, ailenin refahına yardımcı olacağına inanılır. Yılbaşı gecesinde de olduğu gibi Noel’de çocuk ve yetişkin grupları evleri gezerek Hz. İsa’nın doğuşuyla ilgili ilahiler söylerler. Ev sahipleri ise onlara Noel’e özgü yapılan özel ekmek (kolada kolacı/örülü kolaç/sinidä kolaç) ve para hediye eder.¹⁰⁵

Gagauz Türklerinde Kurban Adeti

Gagauz Türklerinin köklü bir inancı olan kurban, "bir adağı yerine getirmek, yer ve gök arasındaki bağı güçlendirmek için Tanrı adına kesilen hayvan" anlamını taşır. "Kurban" kelimesi, Gagauz Türkleri için hem Tanrı adına kesilen hayvanı hem de bu hayvanın etiyle hazırlanan ritüel yemeği ifade eder. Kurbanı kesen aileye, ritüel yemeği hazırlanan ete eşlik etmek üzere dostlar, akrabalar ve komşular da katılır.

Bağışçının belirlenmesi ilkesine göre, kurban şu şekilde sınıflandırılır: 1) tüm aile adına, 2) belirli bir kişiden (veya belirli bir kişi için), 3) topluluk çapında (bir köyün sakinlerinden).

¹⁰⁴ Tudor Zanet, “Gagauzlarda Canavar Yortuları Başladı”, (Erişim Tarihi: 15.01.2023), <https://anasozu.com/gagauzlarda-canavar-yortulari1-basladi/>

¹⁰⁵ Soroçanu, *Gagauzların Kalendar*, 150-151.

Amaçlarına göre, kurbanlar şartlı olarak aşağıdaki türlere ayrılabilir: 1) Tanrı'nın yardımını ve desteğini almak ve sağlık ve esenliği sağlamak için yapılan fedakarlıklar; 2) yatıştırıcı kurbanlar (Tanrı'nın lütfunu elde etmek için); 3) şükran kurbanları (kendisi tarafından Yüce Allah'a verilen bir yükümlülüğün yerine getirilmesi); 4) kurtarıcı fedakarlıklar için ruhun kurtuluşu.¹⁰⁶

Mihail Çakır'a göre, Gagauz kültüründe beş farklı türde kurban uygulaması bulunmaktadır¹⁰⁷:

- *Zorunlu kurban*: Her yıl belirli bir günde kesilen kurbanlardır. Bu gruba, uzun süre hasta olan kişinin iyileşmesi, salgın hastalıklardan korunma gibi amaçlarla kesilen kurbanlar girer. Bu kurbanların kanının akıtılması gerekmektedir.
- *Merhamet kurbanı*: Nikah töreninde genç çift tarafından seçilen, ailenin ve kişinin koruyucu meleği adına yapılan kurbanlar. Kanı akıtılmaz, canlı olarak fakirlere verilir.
- *Günahların affedilmesi adına kurban*: Daha çok "bağış" olarak adlandırılır. Kurban; yiyecek, giyecek, eşya ya da para şeklindedir. Kilise inşaatı, kuyu, çeşme ya da yol gibi amaçlarla büyük miktarda bağışlar yapılır.
- *Ölüm sonrası dağıtılan kurban*: Kurban edilecek hayvan kesilmez, canlı olarak mezarlıkta, ölü toprağa verilmeden önce bir fakire verilir.
- *Allahlık kurban*: Durumu iyi olan Gagauz Türkleri tarafından Allah'a şükretmek ve ailesine selamet ve işlerine refah dilemek için kesilen kurbandır. Koyun veya boğa gibi hayvanlar kullanılır. Bu hayvanlar en iyi yavrulardan seçilip ayrı beslenir. Allahlık kurban, istenilen alanlarda otlatılır ve çalınamaz. Hayvana zarar vermek büyük günah olarak kabul edilir.

Bu beş tür kurban uygulaması, Gagauz kültüründe dini, sosyal ve manevi bir anlam taşır. Her bir kurban türü farklı amaçlar için yapılmaktadır ve Gagauz toplumunda önemli bir yere sahiptir.

¹⁰⁶ Elizaveta Kvilinkova, "Обряд Курбан у Гагаузов: Степень Сохранности и Трансформации" (Obryad Kurban u Gagauzov: Stepen' Sokhrannosti i Transformatsii), *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Sayı 20 (2013): 25-26. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155186>

¹⁰⁷ İrina İusumbeli, "Gagauz Yeri'nde Kadın", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2019), 286-287.

Kurban ritüeli Gagauz Türkleri ve diğer Türk halkları arasında işlevsel bir öneme sahiptir ve günümüzde de devam etmektedir. Bu ritüel, dini, sosyal ve kültürel bağların güçlenmesine katkıda bulunan bir gelenek olarak önemini korumaktadır. Sonuç olarak, Türk dünyasında ortak olan çeşitli ritüel, adet ve bayramları Gagauz Türklerinde de gözlemlemekteyiz.

3.4. Gagauz Türklerinde Doğum, Düğün ve Ölümle İlgili Ritüeller

İnsan hayatının geçiş dönemleri olarak kaydedilen doğum, düğün ve ölüm, toplumlar arasında önemli bir yer tutar. Her toplum, bu dönemlere özel ritüeller ve uygulamalara önem verir. Geçiş dönemi adetleri, kültürün korunmasında ve geleneklerin devamlılığında büyük bir rol oynar. Gagauz Türkleri gibi küçük gruplarda bu ritüellerin önemi daha da artar.

Gagauz Türklerinin geçiş dönemi ritüelleri, doğum, düğün ve ölüm olmak üzere üç başlık altında incelenebilir. Doğum ritüelleri, yeni doğan bir bebeğin karşılanması, adının verilmesi ve ailenin sevincini paylaşması gibi uygulamaları içerir. Düğün ritüelleri, iki kişinin birleşmesi ve evlilik yolculuğuna adım atmasıyla ilgilidir. Ölüm ritüelleri ise bir kişinin vefat ettiği zaman gerçekleştirilen geleneksel uygulamaları içerir.

Bu geçiş dönemi ritüelleri, Gagauz kültüründe derin bir anlama sahiptir. Toplumun bir araya gelmesini, dayanışmayı ve kültürel değerlerin aktarılmasını sağlar. Gagauz Türkleri için doğum, düğün ve ölüm, hayatın önemli aşamaları olup bu ritüeller kültürel kimliklerinin bir parçasıdır.

Geçiş dönemi ritüelleri, toplumun inanç sistemleri ve gelenekleri çerçevesinde şekillenir ve kültürel mirasın sürdürülmesinde önemli bir role sahiptir. Bu ritüeller, toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirirken, gelecek nesillere de aktarılmaktadır.

3.4.1. Doğum Ritüelleri

Geçiş dönemleri arasında ilk yeri alan "doğum", Gagauz Türkleri gibi diğer toplumlarda da büyük bir öneme sahiptir. Yeni doğan çocuk, etrafındaki herkesi sevindirir. Yeni doğan ailenin ve toplumun sayısını artırarak soyun devamını sağlar.

Gagauz Türkçesinde, hamile bir kadın için bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte "yükü", "ikicanlı" veya "beremennaya" denir. "Beremennaya" tabiri Rusçadan alınmıştır. Doğuma yaklaşıldıkça, Gagauz Türkleri genellikle bebeğin ihtiyaç duyacağı temel eşyaları hazırlamaya başlarlar. Doğuma hazırlık olarak, annenin gerekli giysileri hazırlaması da önemli bir adımdır. Özellikle 20. yüzyılın yarısına kadar Gagauz toplumunda doğumlar genellikle evde gerçekleştirilirdi. Köylerde, "köy babusu" olarak adlandırılan yaşlı kadınlar, doğum sürecinde birinci derecede yardımcı rolünü üstlenirdi. Doğumdan birkaç gün önce, hamile kadına günah çıkarmak için dualar okunur. Doğumdan üç gün önce ve sonra, annenin en kritik günleri olduğuna inanılır.¹⁰⁸

Gagauz kültüründe, bebeklerin doğumunun ardından bazı geleneksel uygulamalar gerçekleştirilir. Örneğin, bebeğin göbek bağı kesilirken *babu*, uşağın göbeğini ateşte ısıtılmış makas veya bıçakla keserdi. Ardından göbek bağına ekmek sürülürdü. Göbek bağı düştüğünde, oğlan çocuklarının göbek bağı pulluğa, kız çocuklarının göbek bağı ise dokuma tezgahına veya makasın üzerine konulurdu. Bu geleneksel uygulamalar, insanların tarımla uğraştığını ve yeni doğanların ileride cinsiyete göre belirli işlerde çalışacaklarını gösterir. Günümüzde, anne tarafından özenle saklanan göbek kordonu çocuk okula başladığında çantasına konulmaktadır. Bu, çocuğun okul hayatına başladığında geçmişine ve kökenine atıfta bulunmak amacıyla yapılan bir adettir.¹⁰⁹

Gagauz Türklerinin doğum ritüellerinde ekmek (veya un, buğday taneleri) önemli bir yer almaktadır. Ekmek, insana doğuştan, hayatın başlangıcından itibaren eşlik eder, kaderi, kısmeti, sağlığı ve esenliği sembolize eder. Böylece doğumdan sonraki ilk üç gece boyunca çocuğun başına ekmek, tuz ve gümüş bir madeni para konulur.

Yeni doğan çocukları aileye ve topluma kabul ettirmek amacıyla törenler yapılır. İlk tören *pita* (=pide) olarak adlandırılan doğum ritüelinin amacı, çocuğu topluma tam haklara sahip bir üye olarak kabul ettirmektir. Bu ritüelin ana unsuru ekmek olduğundan dolayı bu ritüel *pita* olarak adlandırılmıştır. Ebe çocuğun doğumundan hemen sonra, doğum yapan kadının akraba ve tanıdıklarını çocuğun doğumunu kutlamaya davet eder. Davet edilen misafirler genellikle kadın olurlar. Bu vesileyle kayınvalide, Kutsal

¹⁰⁸ Valentina Perçemli, "Gagauz Türklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Âdetleri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2011), 21.

¹⁰⁹ Perçemli, "Gagauz Türklerinde", 22-32.

Meryem Ana'ya kurban (hediye olarak) amaçlı *pita* pişirir. Geleneksel inançlara göre, Meryem Ana doğum yapan kadınların hamisi, yeni doğanların koruyucusudur. Bu durum ekmeğin adına da yansımaktadır: *Panaya pitası* (=Meryem Ana'nın pidesi). Bal sürülmüş Panaya pitasına avucun kenarı ile haç şekli yapılır ve misafir sayısına göre parçalara bölündükten sonra dağıtılır. Benzer bir ritüel, başta Bulgarlar olmak üzere birçok Balkan halkı tarafından uygulanmaktadır.¹¹⁰

Vulcănești (Vulkanеști) ilinde çocuğun doğumu şerefine tören, doğumun üçüncü gününde düzenlenir. Yeni doğan bebeğe hediyeler getiren davetliler, anne ve bebeğe geçmiş olsun dileklerini iletir. Yenidoğanın ziyaretine gelenler "*Uşa yolu açık olsun! Alla ileri- biz da ardına!*" ("Yenidoğanın yolu açık olsun! Tanrı önde, biz ondan sonrayız!") gibi temennilerde bulunurlar.

Hem Hristiyanlıkta hem de İslam'da kırk sayısının mevcudiyeti Gagauz Türklerinde de önemli ritüellerde yer almaktadır. İslam dininde namaz alışkanlığının kırk gün sonra elde edilmesi, Hz. İsa'nın kırk gün vaaz vermesi veya kırk gün sonra dirilmesi gibi örnekler Gagauz kültürüne de yansıtılmıştır.¹¹¹ Yeni doğan bebek en az 40 gün geçtikten sonra Hristiyanlığa kabul edilmesi için kilisede vaftiz töreni yapılır. Vaftize aile, akrabalar ve yakın arkadaşlar katılır.

Şekil 2.4. Gagauz Türklerinde Vaftiz Töreni¹¹²

¹¹⁰ Evdochia Soroceanu, "Pâinea în Ritualurile de Naștere ale Găgăuzilor", *Revista de Etnologie și Culturologie*, C. XXI (2017): 23-24.

¹¹¹ Hava Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*, (İstanbul: Kitaparası Yayınları, 2019), 230.

¹¹² Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, 23 Temmuz 2022.

Vaftiz töreninden sonra ‘kumatriya’ (=vaftizin kutlaması) olarak adlandırılan kutlamada masalar yemeklerle dolu olup çok sayıda misafir davet edilir, şarkı söylenir, müzik çalınır ve dans edilir. Davetliler vaftiz kutlamasına hediyelerle gelir. Davetlilere ise sırayla *kolaç* (=örülmüş ekmek), havlu, gömlek ve elbise hediye edilir. Dağıtılan *kolaç* ve hediyeler akrabaların ve bu akrabalar içine dahil olan yeni doğan bebeğin sembolüdür. Vaftizin ertesi günü gerçekleştirilen ‘mirudan çıkarmak’ (=dünyayı yıkamak) ritüelinde çocuğun yıkandığı suya buğday taneleri ve madeni para atılır. Buğday taneleri yeni bir hayatın oluşumunu sembolize eder. Bazı bölgelerde banyo suyuna kutsal su ve altın madenleri konulur ki çocuğun kaderi zengin ve başarılı olsun. Gagauz Türklerinde, bebeğin ilk süt dişi düştüğünde "*Garga, garga, na sana kemik diş, ver bana demir diş*" (=Karga, karga, al sana kemik diş, ver bana demir diş) denilerek evin damına atılır.¹¹³ Çekilen süt dişinin dama atılması ve ardından dilekte bulunulması Türkiye’de Samsun ve Kars yörelerinde de mevcuttur.¹¹⁴

Şekil 2.5. Mirudan Çıkarmak Ritüeli¹¹⁵

3.4.2. Düğün Ritüelleri

Gagauz düğünlerinde, evlenme süreci dikkatle planlanır ve çeşitli geleneklerle zenginleştirilir. Düğün hazırlıkları önemli bir adımdır ve aileler arasında yapılan

¹¹³ Soroceanu, “Pâinea”, 25.

¹¹⁴ Mehtap Muğlalı, Alp Erdin Koyutürk ve Mustafa Erhan Sarı, “Samsun Yöresinde Süt Dişleri ile İlgili Folklorik Yaklaşımlar”, *Millî Folklor*, Yıl 19, Sayı 73(2007): 70-71.

¹¹⁵ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, 24 Temmuz 2022.

anlaşmalar, törenler ve kutlamalarla desteklenir. Düğünler genellikle birkaç gün sürer ve çiftin aileleri, akrabaları, komşuları ve dostları bir araya gelerek mutluluğu paylaşırlar.

Gagauz düğünlerinde, geleneksel kıyafetler giyilir, danslar yapılır, müzik çalınır ve özel yemekler hazırlanır. Düğün törenleri, gelin ve damadın aileleri arasında yapılan anlaşmaların kutlandığı ve toplumun dayanışma duygusunun güçlendiği bir platform olarak önem taşır.

Gagauz kültüründe üç göbeğe kadar akraba evliliği yapılmaz (kardeş, kuzen, yeğen). Bu yazılı olmayan kural Moldovalı ve Romanyalılarda da mevcuttur. Bu tür durumlardan kaçınmak için çocuklara küçük yaşlarda gelenekler ve örf-adetler öğretilir. Eğer evlilik kızın kendi isteğiyle gerçekleşmiyorsa ve kız istemeden kaçırılıyorsa, bu duruma Gagauz Türkleri arasında ‘kaçırmak’ veya ‘kaçak’ denir. Ancak günümüzde bu gelenek nadiren uygulanıp genellikle kızın kendi isteğiyle gerçekleşen evlilikler tercih edilmektedir. Gagauz Türklerinde düğün evreleri genel olarak şu şekildedir: kız isteme, *baalantı* (söz kesimi), *goda* (nişan), nişanlılık dönemi, düğün ve düğün sonrası.¹¹⁶

Gagauz kültüründe, dünürlük kavramı kızın ailesinin oğlanın anne ve babasını akraba olarak kabul etmesi anlamına gelir ve böylelikle bir yakınlık ilişkisi kurulur. Daha sonra ise evlilik sürecinin başlangıcı olarak "söz" evresine geçilir. Söz, evlilik için aile içi onayın verildiği ve detayların konuşulduğu aşamadır. Nişan ise sözün tamamlanması anlamına gelir. Bu evrede kız, oğlana bir mendil verirken oğlanın annesi de kıza başörtüsü bağlar. Bu gelenek Türk kültürünün bir parçası olmakla birlikte ‘başını bağlamak’ tabirinin vücut bulmuş halidir. Bu durum tarafların birbirine söz verdiği anlamını taşımaktadır. Başı bağlandıktan sonra kişiler birbirinin eşi sayılır.¹¹⁷

Nişan; *emiş*, *goda*, *çotra* gibi adlarla anılan aşama genellikle kız evinde gerçekleşir ve evlilik hazırlıklarının yapıldığı dönemi ifade eder. İki aile düğüne onay verdikten sonra bir gün belirlenir. Bu özel günde kızın annesine ve babasına hediyeler verilir ve *buba hakkı* veya *ana topu* olarak adlandırılır. Nişan gününde çeşitli yemekler hazırlanır ve düğün günü için misafirlerin sayısı belirlenir. Düğüne ise geleneksel yemekler hazırlanır, çiçekler ve bayraklar temin edilir. Düğünden önce çiftin ergenlik dönemini

¹¹⁶ Perçemli, “Gagauz Türklerinde”, 67.

¹¹⁷ Ramazan Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2002), 53.

tamamladıklarını gösteren ritüeller gerçekleştirilir, oğlan tıraş olurken kızın saçları örülür.¹¹⁸

Düğün öncesi, oğlan tarafı gelin için hediye seçimi yapar. Bu hediye genellikle gelinlik olup, eğer hazır gelinlikler bulunmuyorsa özel olarak tasarlanabilir veya dikilebilir. Damat evinde, özellikle gelin, gelinin annesi ve babası ile yakın akrabalara yönelik çeşitli *ağırlık* adını taşıyan hediyeler hazırlanır. Kız tarafı, düğün öncesi dönemde güvey tarafına yönelik *bohçalık* adı verilen özel bir hazırlık yapar. Düğün hediyeleri arasında havlu, başörtüsü, gömlek, elbise, ayakkabı vs. bulunur. Kız tarafının en önemli görevlerinden biri çeyiz hazırlığıdır. Çeyiz, genellikle gelinin evliliğe adım atarken yanında götürdüğü eşyaları kapsar.¹¹⁹

Gagauz Türklerinde düğünler, nişandan birkaç ay sonra gerçekleşir. Bu süre zarfında her iki taraf da düğün hazırlıklarıyla meşgul olur ve yiyecek içeceklerin hazırlığına başlar. Düğünlerde, yemek çeşitleri oğlan ve kızın ailelerinin ekonomik durumuna bağlı olarak farklılık gösterir. Genellikle et ağırlıklı yemekler tercih edilir ve bu özel yemekler düğün yemeği olarak sunulur. Düğünlerde bol miktarda ekmek pişirilir. Tatlı yiyecekler arasında çikolata, pastalar ve mezeler bulunur; bunlar satın alınabilir veya evlerde yapılabilir. Gagauz Türkleri kendi ürettikleri şarap ve diğer içkileri tercih ederler. Fakir aileler için düğünlerin masrafları zorlayıcı olabilirken, zengin ailelerin düğünleri göz alıcı bir canlılık ve çok sayıda davetliyle dikkat çeker.

Türkiye’de kullanılan “ömrün uzun, düğünün güzün olsun” söyleyişindeki gibi Gagauz Türklerinde de düğünler genellikle sonbahar ve kış mevsiminde, halkın işlerinin hafiflediği zamanlarda gerçekleşir. Düğün hazırlıklarını tamamlayamayanlar ise baharda düğün yapabilir. Tarladaki ürünlerin toplanması ve hayvanların yavrularının büyümesinden sonra düğün mevsimi gelir. Eskiden düğünler bir hafta sürebilirken günümüzde genellikle bir veya iki gün içinde tamamlanır.

Düğün gününde davul ve zurna gelini ve sağdıçı almaya giderken yolda çalınmaktadır. Gelin ve damat kavuştuktan sonra düğüncüler arkada, gelin ve damat ise önde olacak şekilde kiliseye girer. Günümüzde gelinin elbisesi beyaz olup damat ise siyah bir takım

¹¹⁸ Perçemli, “Gagauz Türklerinde”, 68.

¹¹⁹ Perçemli, “Gagauz Türklerinde”, 93.

elbise giyerken eski Gagauz Türklerinde gelin mavi renkte bir elbise damat ise yelekli takım yanında bir kırmızı kemer takardı. Kilisedeki tören bittikten sonra düğün kutlamasına sıra gelir. Eskiden düğün kutlamaları köyde açık havada yapılırken şimdi bir düğün salonuna gidilir. Müzik ve dans eşliğinde misafirler sofralarda oturur ve yeni ailenin birleşimini hep beraber kutlarlar.¹²⁰

Şekil 2.6. Kilisede Günümüz Nikah Töreni¹²¹

¹²⁰ Doğan Kaya, “Gagauzlar Türklerinde Düğünle İlgili Terimler”, içinde V. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu, *Sabaa Yıldızı*, Sayı 14 (2001): 2-3

¹²¹ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, 25 Temmuz 2022.

Şekil 2.7. Gagauz Geleneksel Gelin ve Damat Giyimi¹²²

Gagauz Türklerinde eski ve yeni türkülerin modern bir usulle orkestra eşliğinde çalındığı bilinmektedir. Son zamanlarda Türkçe şarkı ve türkülerin de çalınmaya başladığı gözlemlenmiştir. Özellikle düğünlerde, eski türkülerin yerine daha çok yeni türküler çalınır. Düğünlerde dans müziği olarak da *düz ava*, *mavramca*, *kadınca*, *horu*, *coyan*, *çekirge*, *çıtırtı*, *oğlan* gibi ritmik ve hareketli müzikler tercih edilmektedir. Gagauz kültüründe müzik ve dans, toplumsal etkileşimi artıran ve düğünlerin neşeli ve keyifli geçmesini sağlayan önemli unsurlardır.¹²³

Gagauz kültüründe düğün törenleri arasında önemli sayılan bazı gelenekler Türk dünyasında da mevcuttur. Bu geleneklere örnek olarak hamur töreni, geline belik örme ve damadı tıraş etme törenleri verilebilir. Ancak günümüzde tek kültür yayılması ve modern yaşam tarzının etkisiyle birlikte, birçok Gagauz bireyi düğün geleneklerini az uygulamakta ya da hiç uygulamamaktadır. Bu durum, kültürel değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bazı aileler ve topluluklar hala geleneksel düğün törenlerini sürdürmekte ve kültürel miraslarını korumaya çalışmaktadır.

¹²² Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, Ulusal Gagauz Tarih ve Etnografya Müzesi (Beşalma köyü), 4 Ağustos 2022.

¹²³ Perçemli, “Gagauz Türklerinde”, 103.

3.4.3. Ölüm ile İlgili Ritüeller

Geçiş dönemlerindeki üçüncü aşamayı “ölüm” oluşturmaktadır. Gagauz kültüründe ölüm ve buna bağlı gelenekler, törenler ve inançlar büyük bir öneme sahiptir. Bu alan, Gagauz toplumunun manevi kültürünün en istikrarlı ve muhafazakâr yönünü oluşturur. Ölüm, Gagauz Türkleri için bir geçiş dönemi olarak görülür ve ölen kişinin ruhunun huzura kavuşması için çeşitli ritüeller gerçekleştirilir. Bu da Gagauz Türklerinin Türk kültürünün izlerini taşımasıyla doğrudan ilgilidir.

Gagauz kültüründe, ölüm olayıyla ilgili bazı ritüellerin uygulandığı gözlemlenmiştir. Bazı ritüeller zamanla kaybolmuş olsa da hala Gagauz kültürünün önemli bir parçası olarak kabul edilir. Gagauzlar, ölümün yaklaştığı bir kişi için mum yakarlar. Mum, ölüm sonrası geçişi sembolize eder. Ölen kişi üç gün boyunca mum ışığında bekletilir. Eğer kişi ölmeden önce mum yakılmamışsa, inanışa göre ruhu 40 gün boyunca ışıksız bir şekilde dolaşacaktır. Bu durumda ev halkı, 40 gün boyunca her gün mezarı ziyaret ederek mum yakma geleneğini sürdürmelidir. Ölünün gözleri açıksa, kapatılır ya da gözlerine madeni para konulabilir. Ölenin yakınları ise *koliva* adı verilen özel bir yemek hazırlamaya başlarlar. Ancak birinci dereceden akrabalar, bu yemeği hazırlamamaktadır.¹²⁴

Gagauz toplumunda, bir ölüm olayı meydana geldiğinde, yakınlar tarafından haber verilir ve kilisede çan çalınır. Ritüeller, cenazenin yıkanmasıyla başlar. Erkeklerin sakalları tıraş edilir ve kadınlar tarafından kadınlar, erkekler tarafından ise erkekler yıkanır. Yıkanan cenaze, temiz ve yeni kıyafetlerle donatılarak tabuta yerleştirilir. Sonrasında ziyaretçi kabulü başlar. Ziyarete gelenler, çiçek getirir ve mum yakarak cenazenin yanında oturur. Gece boyunca, ölünün durumuna bağlı olarak eşi, çocukları ve anne-babası cenazenin bulunduğu odada kalır. Bu süre zarfında kapılar sürekli açık tutulur, mumlar gece boyunca yanar ve eski Türk kültürünün bir ritüeli olarak ölünün üzerine formalin, demir parçası, mıknatıs ve çiğ yumurta konulur. Cenaze, ertesi gün kiliseye götürülür. Ölüyü taşıyanların koluna peşkir bağlanır. Kilise eve yakın ise cenaze elde, uzak ise araçla taşınır. Gagauz toplumunda, cenaze taşıma sürecine saygı gösterilir. Cenazenin geçtiği evlerde yaşayanların kapıya kadar çıkmaları beklenir ve

¹²⁴ Bülent Hünerli ve Tudora Arnaut, “Gagauz Türklerinde Ölüm ile İlgili Örtmeceler”, *Millî Folklor*, 132 (2021): 132-133. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66376/909447>

pencerelerden bakılmaz. Erkekler, cenazeyle karşılaştıklarında şapkalarını çıkararak “Allah rahmet eylesin, topracı bol olsun” gibi sözler söylerler.¹²⁵ Gagauz Türklerindeki bu söz Türk dünyasının diğer topluluklarında da kullanılmaktadır.

Gagauz Türklerinde günümüzde nadir görülen ancak geçmişten miras kalan bir gelenek daha vardır; vefat eden kişi için ağaç veya dal hazırlanmasıdır. Bu geleneğe göre, ölü dalı veya ağacı, çoğu zamanda meyve ağacından kesilmiş büyük bir dal olup, üzerine ölünün canı için bağışlanacak yeni kıyafetler, çoraplar, ayakkabılar, havlular, başlıklar, simitler, elmalar ve şekerler asılır. Bu şekilde, ölünün ruhuna verilen hediyelerin sembolik bir şekilde sunulması amaçlanır.¹²⁶

Bu dalda bulunan her şey, ölünün diğer dünyaya götüreceği eşyalar olacaktır ve onlar ölünün yolculuğunu temsil edecektir. Ağaçtan yapılmış bir haç, mezarın baş ve ayak kısmına yerleştirilir ve daha sonra ölünün yakın bir akrabasına teslim edilir. Cenaze, mezarda açılan çukurun yanına yerleştirilir ve üzerine ikon konulur. Tüm katılımcılar ikona bakarak papazın dualarını dinler. İkon eskiden cesetle birlikte gömülürken, günümüzde evde saklanır ve 40 gün boyunca rahmetlinin odasında kalır, ardından komşulara hediye edilir. Türk kültüründe de kırk sayısı önemli bir yere sahiptir. İnanışlara göre ölümden sonra ruhun bedeni terk etmesi kırkıncı günde gerçekleşmektedir.¹²⁷

Papazın dua okuması tamamlandığında, rahmetlinin akrabaları son kez ölüyle vedalaşır ve ceset örtüyle kapatılır. Papaz, önceden hazırlanmış bir şarap şişesiyle haç şeklinde cesedin üstüne şarap döker. Cenaze, sandık kapatıldıktan sonra erkekler tarafından çukura ip ile indirilir. Papaz, elindeki kazma ile çukurun dört yanına haç çizer. Bu işlem sonrasında inanca göre ceset mezardan çıkamaz ve vampir olmaz.¹²⁸

Mezarın başında eskiden ölü erkekse ağaçtan bir haç, kadın ise bir kazık dikerlerken günümüzde mezarlarının çoğunda mezar taşının üstünde doğum ve ölüm tarihi, ad

¹²⁵ Hüseyin Nihat Güneş, “İnanç Sistemi Temelinde Gagauzlar’da Ölüm ve Cenaze”, *Turkish Studies*, 14/5 (2019): 88-89. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22987>

¹²⁶ Selcen Özyurt Ulutaş, “Gagauzların Dininde Eski Türk İnançlarından İzler”, *Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri*, içinde *1. Uluslararası Devleti Olmayan, Türk Toplulukları Bilgi Şöleni*, editörler Selçuk Kırılı ve Alev Sınar Uğurlu (Bursa: Stüdyo Star Ajans TİC. SAN. LTD. ŞTİ: 2018): 284.

¹²⁷ Selçuk, *Selenge’den Tuna’ya*, 230.

¹²⁸ Perçemli, “Gagauz Türklerinde”, 176.

soyadı, yakınların sözleri ve ölen kişinin resmi yerleştirilmektedir. Cenaze sonrasında evde ‘Pomana’ adı verilen bir sofraya kurulur. Cenazeden dönenler, ellerini ve yüzlerini yıkadıktan sonra sofraya geçerler. Cenaze için isteyen herkes gelip sofradan yemek yiyebilir. Pomana töreni cenazenin ikinci, üçüncü, dokuzuncu, yirminci ve kırkıncı günlerinde tekrarlanır. Üçüncü, altıncı ve dokuzuncu ayda tekrarlanan Pomana’nın ardından yılda bir kez yapılmaya devam edilir. Dokuzuncu ve yirminci günlerde düzenlenen Pomana’da, ölünün geride kalan kıyafetleri bağışlanır. Pomana zamanlarında kilisede bir tören düzenlenir ve *koliva* ikram edilir.¹²⁹

Gagauz Türklerinde yas 40 gün sürer. Bu süre zarfında tamamen siyah giyilmesine özen gösterilir. Gagauz kültüründe yas sürecinde bazı yasaklar uygulanır. Tırnak kesimi dokuzuncu güne kadar yapılmaz, kırk gün boyunca ise ağır işler ve temizlik yapılmaz. Yas döneminde yakın erkek akrabaların sakal bırakmaları beklenir. Kadınlar ise bir yıl boyunca siyah elbise ve başörtüsü giyerler. Düğünler en az bir sene ertelenir.¹³⁰

Ölümün acısı toplumda paylaşılır ve ölenin yakınlarına destek olunur. Yakınları 40 gün boyunca sokağa çıkmaz ve ziyaretlerle yanlarında kalınır. Ölünün tabağına yemek, çatal ve kaşık konularak onunla sanki yanlarında gibi konuşulur.¹³¹

Gagauz kültüründe, intihar sonucu ölüm durumunda farklı uygulamalar görülebilir. Bu durumda ölenin vefatı kimseye duyurulmaz, dini tören yapılmaz ve papaz çağrılmaz. Ölünün ruhunun hortlak olmaması için bedeni bağlanır ve evin penceresinden çıkarılmaktadır.¹³²

3.5. Gagauz Türklerinde Aile Yapısı ve Gündelik Hayat

3.5.1. Aile Yapısı

Aile, evlilik ve kan bağı temelinde oluşan, eşler, çocuklar ve kardeşler arasındaki ilişkilerin bir araya gelerek oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak tanımlanmaktadır. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkisi bulunan kişilerin tümünü ifade eder. Aile, aynı amaçlar doğrultusunda anlaşılan ve birlikte çalışan

¹²⁹ Güneş, “İnanç Sistemi”, 89.

¹³⁰ Hünerli ve Arnaut, “Gagauz Türklerinde Ölüm”, 145.

¹³¹ Güneş, “İnanç Sistemi”, 90.

¹³² Özyurt Ulutaş, “Gagauzların Dininde”, 283.

bireylerin toplamını da kapsar. Aile, birlikte yaşayan hısım ve yakınlarının tümünü içerir ve birlikte dayanışma, sevgi, sorumluluk ve destek içinde bir hayat sürer.¹³³

Gagauz aileleri, büyüklere özel hürmet gösterir ve geleneklerine bağlı kalmaya önem gösterir. Gagauz Türklerinde yapısal ve sistematik olarak farklılaşan aile biçimlerini sınıflandırdığımızda ve hane üyelerinin aile başkanına göre statüleri göz önüne alındığında, 19. yüzyıldan beri var olan dört temel biçim ortaya çıkar:

a) Çekirdek Aile: Aile reisi, eşi ve onların çocuklarından oluşan bir çekirdek ailedir. Bu aile biçiminde, ebeveynler ve çocuklar arasında daha sıkı bir ilişki vardır.

b) Ataerkil Geniş Aile: Aile reisi, eşi ve onların evli oğulları, gelinleri ve torunlarından oluşan bir ataerkil geniş ailedir. Bu biçimdeki aile, büyük bir aile birimi olarak bir arada yaşar ve aile reisi büyük önem taşır.

c) Geçici Geniş Aile: Aile reisi, eşi, bekar çocukları ve erkeğin ya da kadının dul ana-babası ve/veya onların evli olmayan çocuklarından oluşan bir geçici geniş ailedir. Bu biçimde aile, belirli bir süre için bir arada yaşar ve ailede aile reisinin yanı sıra diğer aile üyelerinin de etkisi bulunur.

d) Parçalanmış Aile veya Eksik Aile: Ölüm veya boşanmaya bağlı olarak eşlerden birinin olmadığı parçalanmış aile veya eksik aile olarak adlandırılır. Bu durumda aile biçimi değişir ve tek ebeveyn veya sadece çocuklardan oluşan bir aile ortaya çıkabilir.

Bu dört temel aile biçimi, Gagauz toplumunda görülen yapısal ve sistemsel farklılıkları yansıtmaktadır. Ancak günümüzde aile yapısı ve biçimleri toplumsal değişimlere bağlı olarak çeşitlilik gösterebilir. Günümüzde Gagauz çekirdek aileleri karı, koca ve genellikle bir, iki ya da üç çocuktan oluşmaktadır.¹³⁴

Gagauzcada aile üyeleri için kullanılan hem Slav hem de Türk kökenli ifadeler bölgeye göre farklılık göstermektedir:

Baba karşılığında kullanılan: *baçi, baka, buba, tetika, tati, tâte, tete, babuka, tetü, boba, papa;*

¹³³ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “aile maddesi”, <https://sozluk.gov.tr/>

¹³⁴ İusiumbeli, Gagauz Yeri’nde Kadın, Doktora Tezi, 354-356.

Anne karşılığında kullanılan: *mamu, mamu, mani, ana, malema, mali, maeli*;

Anne ve babanın annesi için kullanılan: *babu, babuška, mali, male, mani, biiükmamı, nanka, nänka*;

Dede için kullanılan: *biiük baka, biiüktati, dädü, deduška*;

Amca için kullanılan: *çiçi, çiço, çuçu*;

Dayı için kullanılan: *dayka, uçu, vuyço, vuyçu*;

Gelin için *gelin, bulya, bulka* ve çocuk için *uşak* gibi sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir.¹³⁵

Eskiden beri Gagauz Türklerinde aile yapısı ataerkildir. Bu nedenle, iyi organize edilmiş herhangi bir ailenin başında bir erkek olmalıdır. Baba tarafından büyükbaba ailenin reisi olarak kabul edilir ve o hayatta değilse ailenin reisi babadır. Eskiden kadın topluma girerken kocasının 2-3 adım gerisinden yürümek zorunda kalıyordu. Bayramlarda, anmalarda ve kilisede ibadet sırasında kadınlar erkeklerin solunda veya arkasında dururdu. Ortak yemeklerde ve hatta kiliselerde kadın-erkek ayrımı ilkesi titizlikle gözetilir ve insanlar cinsiyetlerine göre oturtulurdu.¹³⁶

Günümüzde aile içindeki eşlerin rollerine bağlı olarak sahip oldukları statüler eşit olmasına rağmen, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde 2006 yılında yapılan anket kadınların kocalarını aile reisi olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Kadınlar bağımsız olarak karar alabilen ve bazı konularda kocalarına danışma ihtiyacı duymuyor olsalar bile, genellikle aile reisi olarak kocalarını görmektedirler. Ankete katılanların çoğunluğu (% 54,2) kocanın aile reisi olduğunu düşünürken, kadınların sadece % 15,5'i ailelerinde reis olmadığını ve herkesin eşit olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda ankete katılanların % 6,8'i karı-kocanın eşit olduğunu ve her ikisinin de reis olduğunu vurgulamıştır. Kayınvalide, kayınpeder veya karının reis olduğu düşüncesine katılanların oranı ise daha düşüktür (% 3,7-% 6,8). Gelir faktörünün aile reisinin belirlenmesinde rol oynayıp oynamadığı sorusuna ise % 20 evet, % 80 hayır şeklinde cevap verilmiştir. Bu

¹³⁵ Sebahat Armağan, "Gagavuz Türkçesinde Kullanılan Aile ve Akrabalık Adlarının Deyim ve Atasözlerine Yansıma", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 48 (2016): 428-429. https://jasstudies.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=27981#

¹³⁶ Valentin Aleksandrovich Moşkov, *Гагаузы Бендерского Уезда: Этнографические Очерки и Материалы (Gagauzy Benderskogo Uyezda: Etnograficheskiye Ocherki i Materialy)*, (Chisinau: Tipografia Centrala, 2004), 17.

verilerden yola çıkarak Gagauz toplumunda ataerkil aile yapısının hala devam ettiği söylenebilir. Gagauz Türklerine göre, “mükemmel aile”; anne, baba, çocuk ve onların ebeveynlerini bir araya getiren ve yaşatan bir ailedir. Bu geleneksel aile yapısı otorite prensibine dayanmaktadır. Aile reisi olarak kabul edilen orta yaşlı erkek, eve gelir sağlayan kişidir. Kadının görevleri arasında ise iyi bir eş ve iyi bir anne olmanın yanı sıra evin tüm sorumluluklarını yerine getirmek bulunmaktadır. Ancak günümüz Gagauz ailelerinde bu geleneksel yapıyı gözlemlemek zorlaşmıştır. Şehirlere yerleşme ve modernleşme süreci, geleneksel ailelerde değişikliklere neden olmuştur.¹³⁷

3.5.2. Giyim Kültürü

Günümüzde geleneksel kıyafetlerin yerini modern kıyafetlerin almasıyla birlikte, Gagauz toplumunun özelliklerini ve yaşayışını yansıtan geleneksel giysiler önemli bir miras olarak değerlendirilmektedir. Bu giysiler, Gagauz toplumunun estetik anlayışını, inceliğini ve karakteristik özelliklerini yansıtan birer belge niteliği taşır. Geleneksel giysiler, desenleri, renkleri ve detaylarıyla Gagauz kültürünü yansıtarak toplumun kimliğini güçlendirir. Bu giysiler, özel günlerde ve etkinliklerde hala giyilmekte olup Gagauz kültürünün devamlılığını simgelemektedir.

Gagauz Türklerinin geleneksel kıyafetleri daha çok Balkan bölgesinden etkilenmiştir. Her ne kadar kıyafetler Balkan renklerini ve modellerini taşıyor olsalar da Gagauz Türkçesi ile isimlendirilmişlerdir. Günümüzde Gagauz Türkleri her gün modern kıyafetler kullanmaktadırlar. Ancak ulusal bayramlarda ve törenlerde genellikle geleneksel kıyafetleri tercih etmektedirler. Gagauz Türklerinin günlük giyimi *hergünkü* ve *yortu* (=bayram) kıyafetleri şeklinde ayrılabilir.

Eski zamanlarda ev hanımlarının çoğunun kendi evlerinde kumaş dokumaları için bir tezgâhı vardı. Kumaş dokunduktan sonra tüm aile üyeleri için giyim parçaları kesilip dikilirdi.

Gagauz kadınlarının en eski ve önemli giyim parçalarından biri olan ‘gölmek’, Gagauz kültüründe önemli bir yer tutar. 19. yüzyılda, *gölmek* evde dokunmuş ince bir kumaştan yapılırdı. Evde dokunan kumaş, Gagauz halkının giyiminde temel malzeme haline

¹³⁷ İusiumbeli, Gagauz Yeri’nde Kadın, Doktora Tezi, 363

gelmiştir. Zaman içerisinde evde dokunan keten kumaş, beyaz fabrika keteni veya renkli basma kumaşlarla değiştirilmiştir. Günlük kullanımda keten kumaş tercih edilirken, bayram ve törenlerde ipekten yapılan gömlekler tercih edilirdi. Gagauz kadınlarının giyiminde gömlek, geleneksel bir simge olarak değerini korumuş ve Gagauz kültürünün bir parçası olmuştur.

Gagauz kadın giyiminin önemli bir parçası olan ‘fistan’, gömlek üzerine giyilen kolsuz bir elbisedir. *Fistanlar* genellikle evde dokunan yün kumaştan yapılmakta olup tek renk olabilir, genellikle bordo, mavi, yeşil veya turuncu rengi tercih edilir. Fistanlar yakalı olarak hazırlanabilir. Eski zamanlarda etek kısmı astarlıydı. Eteğin ucu geniş bir şerit olan ‘aborka’ ile süslenirdi. Etek süslemesinde genellikle koyu renkte kumaş parçaları ve kurdeleler kullanılırdı. Fistanlar, Gagauz kadın giyiminde geleneksel bir öneme sahiptir ve kültürel özellikleri yansıtan bir giysi olarak değerlendirilir. Gagauz kadınlarının giysilerindeki süslemeler, yaş farklılıklarını ve sosyal statüyü göstermek için kullanılan belirleyici unsurlardan biridir. Genç kız ve kadınların elbiselerindeki süslemeler genellikle daha gösterişli ve zengindir, iki veya üç sıra yatay şekilde yer alır. Bu süslemeler, gençliği ve dinamizmi yansıtır. Yaşlı kadınların elbiselerinde ise süslemeler daha sade ve tek sıra halindedir.¹³⁸

Mariya Maruneviç’in belirttiği gibi, bazı Ceadâr-Lunga kasabalarında yaşlı kadınlar kısa etekli ve yüksek belli *fistan* giymekteydi. Bu elbise modeli, Kuzeydoğu Bulgaristan’da da kullanılmaktadır. Gagauz elbise modelleri araştırıldığında, bel dikişinin doğal bel çizgisine kadar indiği ve böylece Bulgar giyiminden ayrıldığı görülmektedir. Fistan terimi Güney Avrupa halklarının günlük konuşma diline de yerleşmiş olup, bu halklarda üst giysi anlamında *fustalena*, *fustan*, *hustan*, *fusta* gibi farklı kullanımları vardır. Gagauz Türklerinde geleneksel kadın giyiminin önemli bir parçası da önlüktür. Gagauz Türkleri önlük için ‘fita’ ve ‘farta’ terimlerini kullanır. *Fita*, koyu renkli yün kumaştan dikilir. Fitanın bağlama yerleri bükülmüş yün ipliklerden yapılır. Eski örneklerinde genellikle mor rengi tercih edildiği ve süsleme bulunmadığını görmekteyiz. 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise satın alınan

¹³⁸ Moşkov, *Gagauzy*, 397.

kumaşlardan dikilen beyaz önlükler, genç kızlar ve kadınlar tarafından özellikle bayramlarda kullanılmaya başlanmıştır.¹³⁹

Gagauz kadınlarının kışlık dış giysisi genellikle koyun derisinden yapılmış kürklerdir ve bu kürkler cepleriyle dize kadar uzanır. Zengin kadınlar ise tilki derisinden yapılmış uzun kürklü giysiler tercih ederlerdi. Kadın giyiminde süslenme de ayrı bir yer tutar. Kadınlar süslenmek amacıyla takılan veya kullandıkları eşyalara ‘gözellikler’ adını verirler. Küpe, kolye, *bleziklär*, vb. takılar vazgeçilmez süs eşyalarıdır. Zengin kadınlar genellikle altından yapılmış takılar kullanırken, orta gelirli kadınlar gümüş, bakır gibi metallerden veya boncuklu aksesuarlardan oluşan takılar tercih ederlerdi.¹⁴⁰

Gagauz Türkçesinde *çarık* ve *emeni* Gagauz kadınlarının geleneksel ayakkabılara verdikleri isimdir. Yemeni, evde yapılan veya satın alınan deri ayakkabılardır.¹⁴¹

Gagauz kadınları başlarına *bariz* adı verilen bir ipek eşarp takarlardı. Açık ve parlak renkli fular genç kızlar için kullanılırken, evli kadınlar ise daha koyu renk tercih ederlerdi.¹⁴²

¹³⁹ Rabia Uçkun, “Gagauz Halk Kültüründe Geleneksel Kadın ve Erkek Giyimi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10/2 (2010): 167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/34443/380506>

¹⁴⁰ İrina Konstantinova, “Gagauzların Milli Giyimi”, içinde *IV Всемирный Конгресс Гагаузов*, editör Petru Cebotari (Chişinău: Tipografia Centrală, 2018), 56.

¹⁴¹ Uçkun, “Gagauz Halk”, 168.

¹⁴² Viktor Корушчу, *Названия Традиционных Мясных Блюд в Турецком и Гагаузском Языках (Nazvaniya Traditsionnykh Myasnykh Blyud v Turetskom i Gagauzskom Yazykakh)*, (Komrat: 2014), 25.

Şekil 2.8. Gagauz Kadın Geleneksel Kıyafetleri, 19.yy-20.yüzyılın yarısına kadar¹⁴³

Erkeklerin ulusal kostümü açık mavi renğinde gömlek, kumaş pantolon (=çaaşır), geniş bir kemer ve şapkadan oluşur. Kemer ‘kuşak’ olarak adlandırılır ve kırmızı renktedir. Kemerin önemli fonksiyonu silahların takılmasıdır.¹⁴⁴

Gagauz erkeklerinin geleneksel giyiminde, çuhadan yapılmış ‘mintan’ adında yelek vardı. *Mintan* kırmızı, mavi, veya yeşil renkte tercih edilirdi. Atlas veya siyah kadifeden yapılan mintanlar, genç erkekler tarafından bayrama veya kiliseye giderken tercih edilirdi.¹⁴⁵

Kışın ve soğuk havalarda Gagauz erkekleri yuvarlak, kuzu derisinden yapılmış düz kalpak veya uzun, sivri uçlu (=sivri kalpak) beyaz ve siyah şapkalar giyerlerdi. Kışın kürkten dikilmiş kulaklıklı şapkalar (=kulaklı kalpak) tercih ederlerdi. Yazın ise erkekler yuvarlak, keçe, kent tipi siperlikli ‘paraliya’ adında şapkalar takarlardı. Genellikle şapkalar koyu renklerdeydi: siyah, kahverengi veya gri. Bayramlarda, gençler şapkalarına çiçek takar ve köylerin meydanında düzenlenen halk oyunlarına katılırlardı.¹⁴⁶

¹⁴³ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, Komrat Bölgesel Tarih Müzesi, 27 Temmuz 2022.

¹⁴⁴ Konstantinova, “Gagauzların Milli Giyimi”, 57.

¹⁴⁵ Uçkun, “Gagauz Halk”, 170.

¹⁴⁶ Konstantinova, “Gagauzların Milli Giyimi”, 57.

Şekil 2.9. Gagauz Geleneksel Erkek Ayakkabı ve Kıyafetleri, 19.yy-20.yüzyılın yarısına kadar¹⁴⁷

Milli giyim, halkın kültürü, tarihi, gelenekleri ve yaşam biçimidir. Gagauz geleneksel kıyafeti, eski gelenekleri anlatan bir güzellik örneğidir. Ayrıca kadınlar tarafından tasarlanıp dikildiğinden ötürü Gagauz kadınlarının terzilik becerilerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

3.5.3. Barınma Kültürü

Besarabya'daki Gagauz köylerinin çoğu, kuzeyden güneye doğru akan nehirlerin yanlarında kurulmuşlardır.

Çiftçilik ve büyükbaş hayvancılıkla uğraşan bir çiftçinin çiftliği genellikle bir mesken, müştemilat, sebze meyve ve çiçek bahçesinden oluşmaktadır. Müştemilat, sığır ve küçükbaş hayvanların bakımı için bir sığır barakasının yanı sıra tohum, yiyecek, hayvan yemi ve tarım ekipmanlarını depolamak için bir ahır içermektedir.

19. yüzyılda Gagauz çiftliklerinin merkezi, kırma çatılı bir evdir. Mutfak evin dışında bulunmaktadır. Evin ve mutfakın önünde ise açık havada ekmek fırını veya ocağı yer almaktadır. Tüm yapı türleri için saman ve gübre ile karıştırılmış kil ana yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır. Gagauz yapılarında derin temel kullanılmamaktadır. Yapının çevresinde pencereleri ve giriş kapısı olan bir 'veranda' bulunmaktadır. *Veranda*

¹⁴⁷ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, Komrat Bölgesel Tarih Müzesi, 27 Temmuz 2022.

sütunları çatıyı desteklemektedir. Evin duvarları kil ve gübre karışımından yapılmış olup beyaz renktedir. Verandanın zemini ve temeli genellikle kahverengidir. Pencereler, boyalı panjurlu verandaya bakmaktadır.¹⁴⁸

Dört destekleyici direk üzerinde sağlam bir çatı bulunmaktadır. Kuzey cephesinde, kirişlerin uçları ahşap vidalarla duvara monte edilmiştir. Güney tarafında çatı duvarın üzerinde çıkıntı yapmakta ve 5-6 sütunla desteklenmektedir. Genellikle çatı, saz, saman veya kiremit ile kaplanmaktadır. Çatının bir tarafı menteşelidir ve bu sayede dışarıdan tavan arası görülebilmektedir. Çatı katında koşum takımları, kürekler, tırmıklar, çatallar, el arabaları, tahıl elemek için deri elek ve diğer ev gereçleri bulunmaktadır.¹⁴⁹

Şekil 2.10. Gagauz Geleneksel Evi¹⁵⁰

Gagauz Türklerinin evleri bir veya iki ailenin yaşayabileceği büyüklüktedir. Evin girişinde ‘hayat’ olarak adlandırılan antre, sağında ve solunda oturma odaları yer alır. Evin dış duvarına açılan giriş kapısının solunda kovalar için ahşap bir ‘bakırlık’ (=kova askısı) bulunmaktadır. Evin oturma odası, dıştan panjurlu ‘kapak’ ve tül perdeli ‘perdyä’ altı gözlü çerçeveli iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu iki pencerenin panjurlarının dış yüzeyi Gagauz Türklerinin ‘alaca’ dedikleri desenlerle boyanmıştır. Odanın sol duvarında hem kullanım hem de dekoratif amaçlı çeşitli porselen, bardak, tabak vb. konulduğu ‘sergen’ dolap bulunmaktadır. İçinde ‘çanak’; kalaylı, bakırdan yapılmış, kulplu ‘tava’ ve ‘çölmek’; büyük bir bakır tava ‘tepsi’ bulunmaktadır.¹⁵¹

Evin sağ duvarında ‘bacalık’ adında tuğladan yapılmış yarım daire biçimli bir tonoz bulunmaktadır. Bunun üzerinde sazlardan dokunmuş, içi ve dışı kil ile sıvalı düz bir

¹⁴⁸ S. Lavrentyeva, N. G. Golant ve D. E. Nikoglos, *Gagauzians. Catalogue of the Kunstkamera Collections*, (Chişinău: Tipografia Centrala, 2020), 44.

¹⁴⁹ Lavrentyeva, Golant ve Nikoglos, *Gagauzians*, 45.

¹⁵⁰ Lavrentyeva, Golant ve Nikoglos, *Gagauzians*, 46.

¹⁵¹ Lavrentyeva, Golant ve Nikoglos, *Gagauzians*, 45.

‘baca’ borusu görülebilmektedir. Evin çatısının üzerinde yükselen bu borunun üst kısmı kalaslardan yapılmıştır. Kemerin altındaki duvarda yarım daire şeklinde bir açıklık vardır. Bu ‘soba aazı’ (=sobanın ağzı) ya da fırındır. Fırının kendisi oturma odasında duvarın arkasında yer almaktadır. Ekmek pişirmek ve kışın odayı ısıtmak için kullanılır.¹⁵²

Şekil 2.11. Gagauz Sobası ve Mutfak Gereçleri¹⁵³

Odaların duvarları halı ve havlularla süslenir, yerlere de halılar serilir. Gagauz geleneksel evlerinde halı ve kilimlerin yeri ayrıdır. Gagauz Türkçesindeki *kilim* sözcüğü hem yere serilen hem de dekoratif amaçlı duvara asılan halılar anlamına gelmektedir. Gagauz Türklerinin hayatında, bayramlarında ve ritüellerinde, sosyo-ekonomik durumlarının değerlendirilmesinde halılar her zaman özel bir rol oynamış, aynı zamanda bir ailenin maharetini ev dokuması halıları göstermektedir. Kilimler saf yünden ve sadece ev için dokunur. Bu değerli halılar nesilden nesile aile yadigarı olarak aktarılır. Gagauz kilimleri renkli geometrik şekillerden hayvan ve çiçeklerle dokunarak süslenmektedir.¹⁵⁴

¹⁵² Lavrentyeva, Golant ve Nikoglos, *Gagauzians*, 46.

¹⁵³ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, Ulusal Gagauz Tarih ve Etnografya Müzesi (Beşalma köyü), 4 Ağustos 2022.

¹⁵⁴ Olga Radova-Karanastas, “Gagauz Kilimlerin Hem Ev Dokumaların Klasifikasyonu, Onların Ornamentlerinde İstoriye Aspektleri Hem Gagauz Ruh Yaratmalarının Paralelleri”, Gagauz Korolları, içinde *История Гагаузского Ковроделия* (Komrat: 2015), 87-90.

Şekil 2.12. Gagauz Geleneksel Evin İçi¹⁵⁵

3.5.4. Yemek Kültürü

Geleneksel Gagauz yemekleri bize bu bölge halkının ekonomik faaliyetleri hakkında ipuçları vermektedir. Hayvancılık, tarla çiftçiliği, bahçecilik ve arıcılık gıda ürünleri için geniş bir taban oluşturmaktadır. Geleneksel yemeklerde kullanılan ürünler genellikle bölgede yetişebilen tarım ve hayvancılık ürünlerinden seçilmektedir.

Gagauz halk mutfağını etkileyen bir diğer unsur ise bölge halkının komşu halklarla olan ilişkileri ve kültürel paylaşımlarıdır. Hem bölgesel ürün ve tarifler hem de komşularla olan etkileşimler harmanlandığında lezzetli olarak kabul edilen Gagauz mutfağı ürünleri ortaya çıkmaktadır.

Başta Türk mutfağı ile benzerliklerin yanı sıra Gagauz Türklerinin yemekleri Bulgar, Moldova, güneydoğu Romanya ve güney Ukrayna mutfaklarından da izler taşımaktadır. Gagauz mutfağında 19. yüzyılda günlük beslenme alışkanlıkları incelendiğinde, günde dört öğün yemek yenildiği gözlenmiştir. Bu öğünler ‘saba ekmää’ (sabah gün doğumu), ‘üülen’ (öğlen), ‘ikindi’ (öğleden sonra) ve ‘avşam ekmää’ (akşam yemeği) olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁶

Günümüzde Gagauz Türklerinde ise üç ana öğün olarak sabah, öğlen ve akşam yemekleri bulunmaktadır. Sabah kahvaltısında peynir, süt, yumurta çeşitleri, irmik

¹⁵⁵ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, Komrat Bölgesel Tarih Müzesi, 27 Temmuz 2022.

¹⁵⁶ Moşkov, *Gagauzy*, 393.

maması, yulaf lapaları vb. yiyecekler tercih edilmektedir. Ayrıca tereyağı, peynir, çökelek kaymak karışımı, reçel, bal vb. yiyecekler da kahvaltıda yer alabilir.¹⁵⁷

Bu mutfak; çorbalar, tahıllar, unlu mamuller, et ve sebze yemekleri, tatlılar ve içeceklerden oluşmaktadır. Mutfak ürünlerinin bir dizi sınıflandırması vardır. En önemli Gagauz yemekleri kategorilere aşağıdaki şekilde ayrılmıştır:

- a) Unlu mamuller ve tahıllar
- b) Bitkisel kökenli gıda ürünleri ve çorbalar
- c) Hayvansal gıda çeşitleri
- d) Tatlılar ve içecekler.

a) Unlu mamuller ve tahıllar

Tüm tarımla uğraşan topluluklarda olduğu gibi Gagauz Türkleri de geleneksel beslenme sisteminin merkezine ekmeği koymuşlardır. Aynı zamanda ekmek geleneksel kültürdeki en anlamlı sembollerden biridir. Gagauzlar, ailelerinde ekmek pişirmeyi bayram ve törenler ile ilişkilendirmektedir. Gagauz halk mutfağında pirinç, mısır, arpa, karabuğday, yulaf, darı, mercimek, fasulye, nohut, barbunya ve bakla gibi ürünler oldukça fazla kullanılmaktadır.¹⁵⁸

Gagauz Türklerinin unlu mamuller ve tahıllar ilgili ürünleri;

Kolaç: Örgü tarzındaki geleneksel ekmeğin adıdır. Rumence ismi ‘colac’ olan bu ekmek Ortodoks Hristiyanlar için de önem arz etmektedir. Çeşitli törenlerde bu yiyeceğin sunumu yapılır. Örneğin; hamur ritüeli ile düğün başlar, cenaze törenleri için en az 12 çeşit ekmek pişirilir, vaftiz töreninde de doğum yapan bir kadına haşlanmış tavukla *kolaç* servis edilmektedir. Mayalı, genelde buğdaydan somun ekmek şeklinde içi sade, yuvarlak, farklı şekillerde olan kolaç tüm geçiş dönemi ritüellerinde mevcuttur ve genellikle aile yakınlarına dağıtılmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Hakan Güleç ve Fügen Durlu Özkaya, “Gagauz Mutfak Kültürü”, *Karadeniz Araştırmaları*, 19/74 (2020): 469. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/70814/1138608>

¹⁵⁸ Güleç ve Özkaya, “Gagauz Mutfak Kültürü”, 484.

¹⁵⁹ Maria Marunevici, *Материальная Культура Гагаузов кон. 19-го – нач. 20-го Веков* (*Material'naya Kul'tura Gagauzov kon. 19-go – nach. 20-go Vekov*), (Chişinău: 1988), 157.

Pita: Mayasız kek anlamına gelir, en eski ekmek türüdür. Gagauz Türklerinin açık ocakta pişirme adetleri vardır. Bu adet en eski fırıncılık tekniği olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁰

Gözleme: Geleneksel Gagauz toplumunda yağda kızartılmış gözleme refah işareti olarak kabul edilirdi. Modern Gagauz Türkçesinde bu kelime içi dolgulu hamur ürünlerini ifade etmek için kullanılır: piinirli gözlemä (=peynirli gözleme), yaanın gözlemä (=etli gözleme).¹⁶¹

Akıtma/Lalangı/Lalanga: Akıtma, bir tür krep için kullanılan terimdir. Gagauz yöresel mutfağında sıvı hamurdan elde edilen ürünler ayrı bir yer kaplamaktadır. Lalangı olarak adlandırılan yumurta ile karıştırılmış özel bir börek türüdür. Bu yemek Balkan-Tuna bölgesinde yaygındır. Akıtma hamuru; buğday unu, su, tereyağı, süzme peynir ve yumurtadan hazırlanmaktadır.¹⁶²

Kıvrıma/kurma: Gagauz mutfağının karakteristik bir yemeğidir. Elde açılan yufkanın arasına inek veya koyun peyniri, oluklu veya rulo şeklinde sarılıp üzerine kaymak ve yumurta eklenerek fırında pişirilmektedir.¹⁶³

Bulgur: Gagauz Türklerinin beslenme sisteminde önemli bir yeri vardır ve ana bileşeni tahıldır. En yaygın pişirme şekli yağ, soğan ve domatesle tatlandırılmış, kazanlarda veya bakır kaplarda ya da et ve baharat ile fırında pişirilen bulgurdur. Bayram vesilesiyle bu tahıl, kurbanlık kuzu ile ('kurban bulguru'), sıradan günlerde ise et veya balıklarla birlikte pişirilmektedir.¹⁶⁴

Sarma ve Dolma biber: Et, yağ, soğan, pirinç ve baharatların eklenmesiyle hazırlanan dolma Gagauz Türklerinin ritüel ve bayram sofraları için önemli bir yere sahiptir.

¹⁶⁰ Victor Коруşчу, Гастрономическая Лексика в Гагаузском Языке. Названия Традиционных Блюдов (*Gastronomicheskaya Leksika v Gagauzskom Yazyke. Nazvaniya Traditsionnykh Blyud*). (Chişinău: Tipografia Centrală, 2016), 39.

¹⁶¹ Коруşчу, *Gastronomicheskaya*, 42.

¹⁶² Коруşчу, *Gastronomicheskaya*, 49-50.

¹⁶³ Marunevici, *Материальная*, 158.

¹⁶⁴ D. Nikoglo, *Система Питания Гагаузов в XIX – Начале XX Века (Sistema Pitaniya Gagauzov v XIX – Nachale XX)*, (Chisinau, 2004), 72.

Gagauz Türkleri dolmaları bir kazanda veya kil kaplara koyup ağzını sıkıca kapatarak kızgın bir fırında pişirmektedirler.¹⁶⁵

Şekil 2.13.Gagauz Kırma ve Gözlemâ¹⁶⁶

b) Bitkisel kökenli gıda ürünleri ve çorbalar

Tarım ve hayvancılığa dayanan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin toprakları verimli olduğu için yetiştirilen sebze türleri çeşitlilik göstermektedir. *Laana*, *alabaş laana*, *kartof* (=patates), *biber*, *çukundur* (=pancar), *hıyar* (=salatalık), *patlıcan*, *domates*, *kabak* (=bal kabağı) bölgede yetiştirilen sebzelere örnek teşkil etmektedir.¹⁶⁷

Kallä: Gündelik yemekler arasında yer alan etli veya etsiz buğday gevreği ile yapılan bir tür lahana turşusu yahnisi olan bu yiyecek genellikle fırında pişirilmektedir. Vulcăneşti bölgesinde bu yemek için kullanılan terim ise *laana bulgurudur*.¹⁶⁸

Kıyma: Gagauz Türklerinin sofralarındaki bir diğer lezzet lahana turşusudur. Sonbaharda doğranır, tuzlanır, kil sürahilere veya fiçılara konur ve üzerine tuzlu su ilave edilir. Lahana turşusu, üzerine ince doğranmış soğan ve bitkisel yağ eklenerek sofrada salata olarak yerini alır.¹⁶⁹

Turşu: Ağırlıklı olarak sebzelerden hazırlanan turşular da ayrı bir Gagauz yiyeceğidir. Biber ya da patlıcanlar oyulur. İçerisine ince kıyılmış lahana ve havuç doldurulur.

¹⁶⁵ Kopuşçu, *Gastronomicheskaya*, 55

¹⁶⁶ Ana-Maria Pancu ve Hava Selçuk, "Moldova Cumhuriyeti'nde Yaşayan Gagauzların Yöresel Yemekleri", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 17 (2023): 214. <https://doi.org/10.46250/kulturder.1273290>

¹⁶⁷ Güleç ve Özkaya, "Gagauz Mutfak Kültürü", 479.

¹⁶⁸ Nikoglo, "Sistema Pitaniya", 74.

¹⁶⁹ Kopuşçu, *Gastronomicheskaya*, 62.

Doldurulan ürünler kavanozlara yerleştirilir. Üzerine soğan, yeşillik ve salamura ya da taze üzüm suyu eklenir ve bekletilir. Ayrıca bölgede karpuz, elma, salatalık, domates gibi ürünlerin de turşusu yapılmaktadır.¹⁷⁰

Şekil 2.14. Kallä¹⁷¹

Süüş kartofi(=haşlanmış patates), *mantarcık*(kabukları ile yağda pişmiş patates), *kaurulmuş kartofi*(=kızartılmış patates) gündelik yemekler arasında sayılabilir. Domates ve soğan ile kızartılan ‘kaurulmuş biber’ özellikle yaz aylarında yenilen diğer bir sebzeli yemektir.¹⁷²

Çorbalar

Gagauz Türklerinin yöresel mutfağında et, süt ürünleri, unlu mamuller, baklagiller, sebzeler ve balıklar çorbalarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Gagauz mutfağının çorbaları ana malzemesine göre adlandırılmakta: *kuzu çorbası*, *tauk çorbası* (=tavuk çorbası), *uuma çorbası* (=un çorbası), *barsak çorbası* (kuzu sakatatı

¹⁷⁰ Moşkov, *Gagauzy*, 392.

¹⁷¹ Pancu ve Selçuk, “Moldova”, s. 215.

¹⁷² Güleç ve Özkaya, “Gagauz Mutfak Kültürü”, 480.

çorbası), *laana çorbası*, *balık çorbası*, *mantar çorbası*, *süt çorbası*, *fasülâ çorbası* (=fasulye çorbası).¹⁷³

Kesmâ çorbası: Türkiye’de erişte çorbası olarak bilinen bu yemek köy tavuğu ile yapılır. Moldova ve Romanya’da da yaygın olan bu çorba içerisinde havuç, patates, soğan, yeşillik ve baharat barındırır.

Şekil 2.15. Kesmâ Çorbası¹⁷⁴

c) Hayvansal gıda çeşitleri

Gagauz ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Hayvancılığın büyük bir kısmını küçükbaş ve sığır yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Gagauz Türklerini yakından araştıran Türkolog V. Moşkov’un Bucak bölgesinde yaşayanların et yemekleri hakkında şu şekilde yazmıştır: “En çok yemek için kullanılan et, kuzu ve dana etidir. Sığır eti ve domuz eti nadiren yenilmektedir. Et, çorba dışında tavada kızartılarak veya şişte pişirilerek yenir. Her ikisine de kebab denir. Kuzu ve dana eti köy idaresinin izniyle kasap dükkanında her zaman satılmaktadır. Yemeklerin hazırlanması için gerekli olan domuz ve domuz yağı, kış için tuzlu halde saklanır. Balık ise daha çok Komrat’taki pazardan alınır.”¹⁷⁵

Gagauz Türklerinin yöresel et yemeklerinden yaygın olanları aşağıda yer almaktadır:

¹⁷³ Kopuşçu, *Gastronomicheskaya*. 88.

¹⁷⁴ Pancu ve Selçuk, “Moldova”, s. 215.

¹⁷⁵ Moşkov, *Gagauzy*, 390-391.

Kaurma: Gagauz mutfağının belki de en popüler ve meşhur yemeği kavurmadır. Tıpkı Türkiye’de olduğu gibi Gagauz Türklerinde de hem sıcak hem de soğuk olarak tüketilmektedir. Kavurmanın soğuk versiyonunda daha çok kuzu eti kullanılırken, domuz eti bonfile ve sakatat ise çoğunlukla sıcak yemek için kullanılmaktadır.¹⁷⁶

Manca: Gagauz Türklerinin yöresel mutfağında özel bir yer alan soslu bir türlü yemeğidir. Çoğu, soğanla kızartılmış ve un sosunda domates veya kırmızı biber salçası eklenerek sotelenmiş etlerdir. Bu yemeğin farklı çeşitleri vardır; *suannı mancası* (=soğan sosu), *labada mancası* (=kuzukulağı sosu), *kartofi mancası* (=patates sosu), *patlacan mancası* (=domatesli patlıcan sosu), *erik mancası* (=erik sosu), *balık mancası* (=balık sosu), *turşu mancası* (=turşu sosu), meşmer mancası (=yumurta ve peynir sosu) ve *kallä mancası* (=lahana sosu)’dır.¹⁷⁷

Bahur: Haşlanmış domuz kellesinden ve et parçalarından kıyma yapılır. Acılı kırmızı biber, sarımsak ve baharatlar da eklendikten sonra iyi yıkanmış domuz midesine doldurulur. Daha sonra et suyunda kaynatılıp ve presle bastırıldıktan sonra soğuk bir yere konulmaktadır. Masaya soğuk meze olarak servis edilir veya yağın içinde soğuk ve karanlık bir yerde saklanılabilmektedir.¹⁷⁸

Çullama: Bazı Gagauz köylerinde çullama denilen bir yemek yapıldı. Bu terim soslu pişmiş et anlamına gelmektedir. Yemeğin ana bileşeni, kalın beyaz un sosudur. Bu yemeğin ana malzemesi sadece et değil, mantar, patates vb. de kullanılmaktadır.¹⁷⁹

Kızartma: Ayçiçek yağında pişirilen et yemeğine Gagauz Türklerinde kızartma denmektedir. İnce kıyılmış et parçaları özenle kızartılır, çırpılmış yumurta, baharat ve yeşillikler eklenerek pişirilmektedir.¹⁸⁰

Paça: Gagauz Türklerinde hayvanların (domuz/kuş/horoz) kafa, bacak ve kuyruklarından paça pişirilmektedir. Bu yemek genellikle bayramlarda ve kutlamalarda

¹⁷⁶ Kopuşçu, *Nazvaniya*, 23.

¹⁷⁷ Kopuşçu, *Nazvaniya*, 25.

¹⁷⁸ Marunecici, *Materyalnaya*, 164.

¹⁷⁹ Kopuşçu, *Nazvaniya*, 21.

¹⁸⁰ Nikoglo, “Sistema Pitaniya”, 77.

servis edilmektedir. Geçmişte domuz veya büyükbaş kesimi büyük bayramlara (Paskalya, Noel, Yeni Yıl) denk gelecek şekilde ayarlanırdı.¹⁸¹

Pastırma: Gagauz Türklerinde et geleneksel olarak tütsülenerek veya kurutularak saklanmaktadır. Baharatlanmış (kekik, kimyon, kırmızı ve karabiber) et parçaları, pırzola, jambon tuzlu bir çözeltiye konulur, daha sonra etler köydeki evin saçaklarına çengellerle asılır. Pastırma için kullanılan en yaygın et türü domuzdur.¹⁸²

Sucuk: Geçmişte her Gagauzun kendine ait çiftliği vardı. Çiftlikte kesilen domuz ya da buzağı etinden ev yapımı sucuk yapmak yaygın bir gelenektir. İnce kıyılmış et domuz yağı ve baharatların ilavesi ile hayvanın iyi yıkanmış bağırsaklarına doldurulmak üzere hazırlanırdı. Saklanması adına soğuk bir yere asılır ve kurumaya bırakılırdı. Birçok ailede ev yapımı sucuk yapma teknolojisi hala korunmaktadır.¹⁸³

Gaygana, Pişmiş yımırta ve Kaurulmuş yımırta: Yumurta, süzme peynir veya tulum peynirinden *gaygana* adı verilen bir omlet hazırlanmaktadır. Yumurtalar haşlanmış ('pişmiş yımırta') ve pişmiş çırpılmış yumurta ('kaurulmuş yımırta') şeklinde hazırlanmaktadır. Paskalyada ise haşlanmış kırmızı boyalı yumurtalar bayramın en önemli sembolü olarak sayılmaktadır.¹⁸⁴

Gagauz yöresel mutfağı Balkan bölgesinde oluşmuş olmasına rağmen çeşitli et yemekleri hazırlama, et ve diğer hayvansal kökenli ürünleri saklama teknolojisi dahil olmak üzere Türk geleneklerine dayanmaktadır.

¹⁸¹ Marunecici, *Materyalnaya*, 163.

¹⁸² Kopuşçu, *Nazvaniya*, 28.

¹⁸³ Kopuşçu, *Nazvaniya*, 31.

¹⁸⁴ Kopuşçu, *Gastronomicheskaya*. 85.

Şekil 2.16. Sıcak Kaurma ve Bulgur¹⁸⁵

d) Tatlılar ve içecekler

Koliva: Haşlanmış buğday ve şekerle yapılan bu karışım her zaman bir ritüel yemeği olmuştur. Ortodokslara özgü bu yemek yaygın olarak cenazelerde, anmalarda, Noel arifesinde ve oruç sırasında kutsal yiyecek olarak tam buğday tanelerinden pişirilmektedir. Ölüm törenlerinde *koliva* üstüne şekerle haç şekli yapıp üzerine mum dikilmektedir. Ölenin ruhuna ikram edilen bu yemek kutsal sayılmaktadır.¹⁸⁶

Sütleş: Sütte pişirilmiş koyu buğday lapasının adı *sütleş* tir. Bu yemek eskiden ölüm ve cenaze törenleriyle ilişkilendirilmiştir. Daha sonra Gagauz Türklerinde koyu buğday yerine kuru erik ile pişirilen pirinç kullanılmaya başlanmış ve gündelik yaşamda tüketilebilen tatlılar arasına girmiştir.¹⁸⁷

Halvıta: Şeker ve su karıştırıldıktan sonra tavada kısık ateşte koyulaşana kadar pişirilir. Bu tatlı türü düz bir taş üzerinde ince çubuklar şeklinde yuvarlanır. Tamamen donmamışken küçük parçalar halinde kesilir ve hafifçe bükülür. Bu tür tatlılar beyaz ve pembedir.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Pancu ve Selçuk, “Moldova”, s. 218.

¹⁸⁶ Perçemli, “Gagauz Türklerinde”, 181.

¹⁸⁷ Kopuşçu, *Gastronomicheskaya*. 59.

¹⁸⁸ Moşkov, *Gagauzy*, 393.

İçecekler

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi toprak verimliliğinin sayesinde üzüm bağları ve şarap yapımıyla ünlüdür. Her yıl Kasım ayında ‘Gagauz Şarap Yortusu’ festivali düzenlenmektedir. “Cabernet”, “Comratskoe krasnoe”, “Comrat Gyulu” (Komrat Gülü), “Cahor”, “Aligote”, “Chardonnay”, “Ceadir-Lunga”, “Vodolei”, “Vulkanetskoe”, “Cazaia”, “Ciornii Monah” vb. şaraplar Gagauz bölgesinde üretilmekte ve çeşitli yurtiçi ve yurtdışı yarışmalarda ödüller kazanmıştır.¹⁸⁹

Günümüzde de Gagauz köylerinde, tıpkı Moldovalılarda da olduğu gibi, her ev sahibinin bir mahzeni olur ve sonbaharlarda bağ bozumunun ardından kendi şarabını yapar.

Şekil 2. 17: Komrat’ta Yaşayan Sarı Ailesinin Evin Bodrumunda Bulunan Mahzeni¹⁹⁰

Moşkov’un bir asır önceki gözlemi ise “Gagauz Türklerinin mısır unundan ya da bu amaçla özel olarak ekilen darıdan yapılan bozayı da çok severlerdi.”¹⁹¹ Günümüzde ise yemeğin yanında kefir veya kompot (hoşaf) tercih edilmektedir. Gagauz Türklerinin çay tüketim alışkanlıkları Türkiye’deki Türklere göre azdır, çay genellikle kahvaltıda tüketilmektedir.

¹⁸⁹ Ana-Maria Pancu, “1991 Sonrası Gagauz Yeri Özerk Bölgesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti Arasındaki İlişkilerin Kurulması ve Gelişmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), 31.

¹⁹⁰ Pancu ve Selçuk, “Moldova”, s. 219.

¹⁹¹ Moşkov, *Gagauzy*, 393.

Şekil 2.18. Gagauz İçecekleri: Kompot ve Şarap¹⁹²

3.6. Gagauz Türklerinde Müzik ve Dans

Gagauz Türklerinin müzik kültürünün temeli birçok halkta olduğu gibi, halk sanatının sözlü gelenek biçimindeki şarkılarından ve enstrümantal katmanlardan meydana gelmektedir. Türk folklorunun izlerini taşıyan Gagauz Türklerinin kültür temeli yerleşik yaşama geçilmesi ile beraber de korunmuş, temasta bulundukları toplulukların da etkisi ile zenginleşmiştir.

Gagauz Türklerinin halk müziğine, nispeten birbirinden bağımsız üç tür yerleşmiştir. Her birinin kendine özgü bir adı vardır: *türkülär*, *maanilär*, *havalar*. Bunlardan ilk ikisi vokal, üçüncüsü enstrümantal ve dans alanındadır.¹⁹³

Gagauz türküleri iki ana gruba ayrılabilir: epik ve lirik. Bununla beraber aralarında kesin bir ayırım yapmak her zaman mümkün olmayabilir. Bunun sebebi birçok epik şarkının içerisinde lirik unsurlar barındırması ve tersine lirik şarkıların bazı durumlarda

¹⁹² Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, 9 Ağustos 2022.

¹⁹³ Dmitri Gagauz, “Прошлое и Настоящее Музыкального Искусства Гагаузов”(“Proshloye i Nastoyashcheye Muzykal'nogo Iskusstva Gagauzov”), *Revista de Etnologie şi Culturologie*, Sayı 3 (2008): 220. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/17698

epik şarkılarla benzerlik göstermesidir. Bu açıdan Gagauz halk müziği kendi karakterine uygun olarak Batı Slavların lirik-epik şarkılarını anımsatmaktadır. Gagauz türküleri konularına göre şu şekilde sınıflandırılabilir: *dizmeklär*, ninniler, dini türküler, *balladalar* (dramatik olayları anlatan halk türküleridir), gelin türküleri, olay türküleri, aşk türküleri, mizahi türküler ve alegorik türküler vardır. Türkülerin şiirsel metinleri destansı, tarihi, ritüel, aşk ve çeşitli yaşam konularına sahiptir.¹⁹⁴

Gagauz Türklerinde en çok varyantı bulunan ve söylenen türkülerden birisi ‘Oglan, oglan’ aşk türküsüdür.

Şekil 2.19. “Oglan, oglan” Şarkısının Notaları ve Sözleri¹⁹⁵

125. OGLAN, OGLAN

♩ = 100

O - glan, O - glan, kalk gi - de - lim,

O - glan, O - glan, kalk gi - de - lim.

Cın - gır - da - klı fe - ne - ri yak gi - de - lim

Ne gö - zâl o - lan ya - la - bık ço - ban.

Oglan, oglan, kalk gidelim. ♪	Ne gözâl olan,
Cıngırdaklı feneri, yak gidelim.	Yalabık çoban.
Ne gözâl olan,	Oglan, Oglan, kalk gidelim. ♪
Yalabık çoban.	Derâ boyunda
Oglanın sopası	Ot biçelim.
Mısır sapından. } ²	Ne gözâl olan,
Yaklaşmaz yanına toz-dumandan.	Yalabık çoban.

Gagauzların türküleri sıkça din öğeleri de barındırmaktadır. Dini konuları ele alan bu türküler Gagauz Türklerinin Hristiyan inançlarını korumak ve güçlendirmek adına hala Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde yaşlı nesiller tarafından söylenmeye devam etmektedir. Aşağıdaki din türküsü örneği Haydar köyünde yaşayan 78 yaşında Anna Gagauz ve 59 yaşında İrina Angeli’den derlenmiştir.

“Duamı dökerim Sana”

¹⁹⁴ Güngör Özgür Duran, “Gagavuz Halk Müziği ve Türkiye Sahası Halk Müziği: Benzer ve Ortak Türküler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2022), 52.

¹⁹⁵ Lüba Çimpoş ve Mariya Durbaylo, *Gagauz Halk Türküleri*, (Chişinău: Pontos, 2001), 153.

“Duami dökerim Sana, Saabiy,
Sana söleerim, Sana söleerim benim darsıklımı,
Zerä doldu benim canım zeetlän
Hem benim canım, hem benim canım yaklaştı cendemä,
Zerä onuştan yalvarêrım nicel İvana:
Allahım benim, Allahım benim!
Çıkar bizi bu kayıpçılıktan.
Âmin.”¹⁹⁶

Maani

Gagauz lirik şarkılarının kendine özgü türü olan *Maani*, yedili hece ölçüsündeki dörtlüklerden oluşur. Gagauz manileri çoğunlukla 1. 2. ve 3. mısranın uyaklı olduğu paralelliğine dayanan geleneksel bir yapıya (aaba) sahiptir.¹⁹⁷

Maani olarak adlandırılan maniler ise ‘küçük’ ya da ‘kısa’ türkü anlamına gelmektedir. Manilerdeki sözlerin iyi anlaşılabilmesi için daha basit ve yalın ezgiler kullanılır.¹⁹⁸

Eğer türkü ciddi ve derin anlamlı konuları ile ayırt ediliyorsa, o zaman maniler gerçekten insanların iyimserliğini, eğlencesini ve neşesini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Tematik olarak, maniler şu türlere ayrılır: törensel, günlük, aşk-komik, hiciv.¹⁹⁹

Gagauz manileri konu bakımından çok çeşitlilik sergilese de büyük bir kısmı sevgi temasını işlemiştir. Bunlardan birkaç örnek göstermek gerekirse:

Sadakatsızlık

Biyaz güllar dallaner,

¹⁹⁶ Resul Bağ, *Gagauzların Din Folklor Türküleri*, (Comrat: Blitz Poligraf SRL., 2022), 53.

¹⁹⁷ L.A. Pokrovskaya, “Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının Halk Şarkıları”, Çev. Bülent Hünerli, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1/8 (2016): 25. <https://dergipark.org.tr/en/pub/turuk/issue/27065/516976>

¹⁹⁸ Duran, “Gagavuz Halk Müziği”, 47.

¹⁹⁹ Gagauz, “Proshloye”, 220.

*Şindiki kızlar aldaner
Ne aldanmıycek onnar
Yavkluları aldader.*

Nükteli benzetme

*Benim var bir yarım
Nica bir eşek,
Ban da onun yanında
Nica bir çiçek.*

Hasret

*Kaş da senda ay gibi,
Gözün 'sa kömür
Sensis geçen günnerim
Sayılmaz ömür.²⁰⁰*

Hava

Gagauz müzik folklorunun üçüncü türü olan hava, yalnızca enstrümantal içeriklidir ve üç çeşidi bulunmaktadır:

- oyun havaları (dans ezgileri),
- türkü havaları (şarkı ezgileri),
- uzun havalar (çizim ezgileri).

Oyun havaları; çok yönlü ve doğaçlama karakterlidirler. Oyun havalarına örnek verecek olursak: *Kadınca*, *Aar Uyun*, *Sıkı Horu*, *Kapuya Karşı* (tören oyun havası) ve *Fırlı Kundak* (gençlik oyunu) bunların başında gelmektedir.²⁰¹ Gagauz halk koreografisi ile

²⁰⁰ Tudora Arnaut, “Gagauz Manilerinde Aşk Konularının Alt Başlıkları”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2/3-4 (2009): 254-255. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/36158/407529>

²⁰¹ Duran, “Gagavuz Halk Müziği”, 47.

doğrudan ilgili olan oyun havaları, hatırı sayılır derecede oyun türü ve dans hareketini kapsamaktadır. Her dans türüne kendine özgü melodi ve ritim eşlik eder.

Türkü havaları; popüler Gagauz veya diğer ulusal şarkıların melodilerini taşır, enstrümantal olarak elden geçirilmiş ve özellikle dinlemek için icra edilmiştir. Bu tür ezgilerin bazı örnekleri, yetenekli halk icracıları sayesinde yüksek sanatsal nitelikler (*kiratsa havası*) kazanmıştır.

Uzun havalar ise orijinal melodiye dayanan ve anlatı-doğaçlama karakteriyle dolu tamamen bağımsız bir Gagauz enstrümantal ezgi türünü temsil etmektedir. Bu tür melodiler esas olarak çoban ortamında doğmuş ve kural olarak üflemeli çalgılarda solo olarak icra edilmiştir.²⁰²

Halk çalgıları

Halkın günlük yaşamında yaygın olarak kullanılan çalgılar Gagauz halk çalgı müziği ile doğrudan bağlantılıdır. Gagauz halk çalgıları yaylı, üflemeli ve vurmali olmak üzere üç gruba ayrılır:

Tel grubundaki Gagauz çalgıları: *Kauş, kemençä, kobza, tambur*;

Üflemeli enstrümanları grubu şunları içerir: *Kaval, çirtma, gayda, zurna, düdük*;

Vurmali grubunda ise *daul* ve *daarä* çalgıları vardır.

Bu halk çalgılarının yanında Gagauz Türklerinin geleneksel çalgısı olmayan fakat halk müziğinde kullanılan: akordeon, keman, kontrabas, klarnet, trompet, gitar, zil, tsimbal, drimba, mandolin, balalayka enstrümanları da vardır.²⁰³

²⁰² Gagauz, “Proshloye”, 221.

²⁰³ Duran, “Gagavuz Halk Müziği”, 39.

Şekil 2. 20: Kauş²⁰⁴

Günümüzde Gagauz geleneksel müziği hem Moldova Cumhuriyeti’nde kutlanan özel gün ve bayramlarda hem de yurtdışında yapılan festival ve konserlerde duyulmaktadır. İvan Buzacı, genç bir müzisyen ve Gagauz halk müziğini tanıtmak amacıyla ‘Ana Vatan’ adında bir folk-rock müzik grubu kurmuştur. Grup, eski Gagauz şarkılarından esinlenerek hem geleneksel hem de modern öğeler barındıran eserler ortaya koymaktadır. Buzacı Gagauz halk müziği hakkında “Gagauz müziği Balkan bölgesinden etkilenmiş olup hızlı ritimlidir. Gagauz müziğinin ana temaları hayvancılık ve tarımdır. Çobanı anlatan ‘Oğlan’ şarkımız da bunun en iyi örneğidir. Gagauz halk müziği lirik müzikten ziyade, hızlı ve neşe getiren sözlerle doludur.” demiştir.²⁰⁵

Gagauz Türklerinin Halk Dansları

Halk oyunları her kültürün önemli bir parçasıdır. İnsanların yaşadıklarını, özümstediklerini ve mevcut durumlarını anlatmaktadır. Dansın dili sözlü değildir ama çok şey anlatabilir.

Gagauz Türklerinin halk dansı ve müzikleri de tıpkı diğer ülkelerin dans müzikleri gibi simetrik ve periyodik bir yapıya sahiptir. Canlı ve ritmik karakter taşıyan Gagauz halk oyunları belli bir program çerçevesinde sunulur. Bunlar; tek ve çift kişilik danslar ve *horular* olarak iki gruba ayrılırlar.

²⁰⁴ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, Komrat Bölgesel Tarih Müzesi, 27 Temmuz 2022.

²⁰⁵ Ana-Maria Pancu, Kişisel Görüşme, 31 Temmuz 2022.

Tek ve çift kişilik danslar: *Ruşça (Kozakça), Çingenäycä (çingene dansı), Tukanca, Kuklayca, Kadınca, Aar Oyun (Maramca), Ayönüsü ve Tavşanönüsü*'dür.

Halka şeklinde, el ele tutuşarak oynanan horular: *Düz Horu, Molduvanca (İki Yana), Üç Ayak, Blaneräska, Çernousaka, Çifitça, Hardal, Susuyak, Padureţ, Ječka (İri Horu), Prava Horu, Tersinä Horu ve Bulgarca*'dır.²⁰⁶

Gagauz Türklerinin Moldovalılardan esinlenerek dans ettikleri horular hakkında Türkolog V.A. Moşkov gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

Her bir Gagauz köyünde horu eri vardır. O köyün merkezinin en büyük meydanında, kilisenin yanında bulunan bir yer. Köyün çocukları anlaşıp para topluyorlar ve bir kavalcı ya da kemençeci tutuyorlar. Onlar her bir yortuda ve pazar günleri horu yerine gelirler. Büyük köylerde mesela Kongaz'da horuya yalnız bir çalgıcı değil, orkestra tutarlar. Bu orkestraların bazısını üç çalgıcı teşkil eder: kemençe, çığırtma ve kobzadır.

Mızıka sesini işiten kadınlar, erkekler, küçükler ve büyükler hepsi horu yerine koşarlar. Kızlarla delikanlılar oynamaya başlarlar. Hem bayramlıklarını giymişler. Yortu zamanı Gagauz köyüne bir yabancı gelirse o da tanıdıklarıyla horu yerine gelir. Gagauzların hayatında horunun önemli bir yeri vardır. Horu yeri çok kalabalık olur. Bir kere, bir pazar günü, ilkyazın Beşalma köyünde 360 kişiye yakın saydım. Kongaz köyünün meydanında 600-700 kişi saydım. Büyük yağmur vardı. Yine de büyük kalabalığı dağıtamamıştı. Bütün bu olumsuz şartlar Gagauzların bu çok eski adetlerini yenemiyor. Söylemek lazım ki, Gagauzlar oynamayı çok seviyorlar. Pek iyi oynuyorlar ve bunun için onlarda çok halk oyunu vardır:

1. *Bir ya da iki kişi oynanabilen danslar;*
2. *Sadece iki kişi arasında oynanabilen danslar;*
3. *Horu oyunları kalabalık bir toplum gerektirir.*²⁰⁷

²⁰⁶ Duran, "Gagavuz Halk Müziği", 48.

²⁰⁷ Moşkov, *Gagauzy*, 79-81

Halk dansları Gagauz halkının yaşamını yansıtan, insanlar tarafından geliştirilen bir danstır. Halk dansları her bir ülkenin en önemli kültürel servetlerinden biri ve korunması gereken bir mirastır.

Gagauz geleneksel dansları hakkında “Yıldızlar” Gagauz dans topluluğunun koreografi Mihail Sevastin: “Sovyet döneminde Gagauz kültürünün gelişimi üzerinde durulmadığı için şu an üzerimizde çok büyük bir sorumluluk vardır. Ne yazık ki Gagauz danslarının teorik yazıları çok az ya da hiç bulunmadığı için onları parça parça toplamak zorundayız. Gagauz halk danslarını hem öğretmeye hem de geliştirmeye çalışıyoruz. Gagauz halk dansları köyden köye bölgeden bölgeye değişiyor. Vulcanesti’deki düğünlerde oynanan ‘karşı havası’ Ceadâr-Lunga’da farklı bir ad ve ritim taşıyor. En yaygın dansımız kadıncadır. Bu dans daha çok düğünlerde çiftler tarafından icra edilmektedir.” demiştir.²⁰⁸

Toplanan bilgiler ışığında görmekteyiz ki Gagauz Yeri ÖB’ndeki yöresel sanat faaliyetleri enstrümanlardan danslara, türkülerden manilere, Türkiye’deki folklor ile fazlaca benzerlik göstermektedir. Örneğin, kemençe ve tambur isimleri iki bölgede de aynıdır. Gagauz Türklerindeki *horu* ise halay ile benzerlik göstermektedir. Hatta Türkiye’de Karadeniz bölgesindeki halk oyununa ‘horon’ adı verilir. Horu, kemençe, havalar, maniler, türküler Gagauz Türklerindeki folklorun Türk folklorunun altyapısını taşıdığını göstermektedir.

3.7. Gagauz Edebiyatı

3.7.1. Sözlü Edebiyat

Gagauz Türklerinin, 20. yüzyılın başlarına kadar yazılı bir edebiyatı olmamasına rağmen, oldukça zengin bir sözlü edebiyatları vardı. Bu sözlü edebiyat, milli kimliklerini asırlar boyunca yaşatmalarını ve ana dillerini korumalarını sağlayarak milli varlığın sürekliliğine katkıda bulunmuştur. Bu değerli sözlü edebiyat, halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılmış ve ancak 20. yüzyılın başlarında derlenmeye başlanmıştır. Bu sözlü edebiyat, Gagauz Türklerinin aynı zamanda Türk dünyasıyla da bağlantı kurmalarına yardımcı olmuştur. Atasözleri ve deyimler, destanlar, masallar, efsaneler,

²⁰⁸ Ana-Maria Pancu, Kişisel Görüşme.

türküler, bilmece, fıkralar, maniler vb. ürünler Gagauz sözlü edebiyatının ve halkın mirasını oluşturmaktadır.

Atasözleri ve Deyimler

Gagauz Türklerinin atasözleri ve deyimleri, uzun yıllar boyunca halk arasında yaşamış ve halkın duygularını, düşüncelerini yansıtmada önemli bir rol oynamıştır. Atasözleri, gözlem ve tecrübeye dayalı olarak oluştuğu için diğer edebi türlere göre farklı bir değere sahiptir ve uzun bir zaman diliminde gelişmiştir. Bu atasözleri ve deyimler, Gagauz topluluğunun kültürel mirasının bir parçasıdır ve dilden dile gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Gagauz ve Türk atasözleri ve deyimleri benzerlik göstermektedir. Günümüzde hala kullanılan bu sözlü edebiyattan bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Akıl verän çok, ama ekmek verän yok.

Her bir arı bal yapmaz.

Köpek suya düşmeyincä üzmää ürenmäzmiş.

Öküzü buynuzu aar gelmäzmiş.

İplik incä erdän koparmış.

Ölülär ölülärlän, dirilär dä dirilärlän.

Prostluk (=aptallık) daada gezmäzmiş, ama insan arasında.

Samannıkta iineyi aarama!

Akmasa da damnêêr.

*Acı patlacanı kral haşlamazmış.*²⁰⁹

Destanlar ve Masallar

Gagauz destanları adı, konusu, motifi ve epizot yapısı itibarıyla Oğuz Destanlarının Balkanlar'daki uzantısıdır. Türk dünyasının ortak mirası olan Kerem ile Aslı, Arzu ile

²⁰⁹ Nikolay Babaoğlu, *Gagauz Folkloru*, (Chişinău: 1969), 132-136.

Kamber, Aşık Garip, Makedonyalı İskender, Türkmen Kızı, Şah İsmail, Bengi Boz ve Tepegöz efsaneleri Gagauz destanları arasında da yer almaktadır.²¹⁰

Masal, Türk Dil Kurumu sözlüğünde: “Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kulağa sürüp gelen, olağanüstü kişilerin başından geçen olağan dışı olayları anlatan öykü türü.” şeklinde tanımlanır.²¹¹

Masallar, insanların hayal dünyasından doğan, iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik gibi temaları işleyen, olağanüstü bir kahramanın maceralarını anlatan, bir milletin sözlü kültürel zenginliğini yansıtan eserlerdir. Gagauz masalları arasında *Köstenkelä Hem Padişayın Kızı*, *Sarı Öküz*, *Çocuk Hem Yılan*, *Çoban Hem Şeytannar*, *Gök Beygirleri*, *Keçi Hem Dädular*, *Neçin Tilki Kalmış Yalnız*, *Keçi*, *Dört Olacık Hem Yabanı* ve hatta Keloğlan tipi, “Kelce, Kelce-Külce, Kül Pepeleşkası, Külcü ve Delice” gibi adlarla masallar mevcuttur.

Aşağıdaki masal Chiriyet köyünde yaşayan E.I. Sırf tarafından anlatılmıştır:

NEÇİN TİLKİ KALMIŞ YALNIZ²¹²

“*Tilki işider, ani geler türk. Da çekeder kaçmaa. Kaçêr, kaçêr bu. Bir da karşı geler horozlan.*

Demiş ona:

- *Ne kaçêrsın, tilki-kardaşlık?*

- *Kırıldı cıbrı, urdular taa erindän. Ama urduylan, kan fırlêêr.*

- *Ha kardaş olalım.*

- *Hadi.*

Olêrlar kardaş. Kaçêrlar, kaçêrlar bunnar. Karşı gelerlär tauşannan. Da sorêr onnara bu:

- *Ne kaçêrsınız?*

- *Naşi? Türk geler. Dayan... Urduu erindän kan fırlêêr.*

²¹⁰ Güngör ve Argunşah, *Gagauz Türkleri*, 74.

²¹¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “masal” maddesi, <https://sozluk.gov.tr/>

²¹² Masallar. M.Durbaylonun Folklor Kolektiyasından Sabaa Yıldızı Sayı: 56/2012, Komrat, s. 39

- Hadi kardaş olalım.

- Hadi.

Kaçêrlar, kaçêrlar, kaçêrlar. Karşı gelir bunnar yabaniylan. Da bu sorêr:

- Ne kaçêrsınız?

- Ne kaçêrız? Türk gelir. Urdıylan, erindän kan fırlêêr.

Şindi durêrlar dinnenmäâ. İyerlär horozu. Genä kaçêrlar. Kaçêrlar, kaçêrlar. Oturêrlar da iyerlär tauşanı. Kalêrlar ikisi. Şindi näpsınnar? Varmış bir bal küpü. Hay, giderlär

leläâ. Lelek uzanêr, dili uzunmuş, etişer bala. A tilkiylän yabaniya yok. İyer balı lelek. Bal da biter. Da deer tilki yabaniya:

- Ha gicez genä tauklara.

Da giderlär bunnar tauklara. Tilki naşi yapêr? Tutêr bir tauk, ama yabaniya genä yok.

Da yabanı tilkiyâ darılêr:

- Açan sän ölä pek aaçsın, ha giceyz kumnaa.

Da bunnar giderlär kumnaa. Da yabanı iyer kumu nekaa isteer. İçer suyu. Da ona

prost olêr.

-Näbalım, tilki-kardaşlık? Bana pek prost.

- Năbıcan? Bayırdan aşaa dooru yıvarlan da ilinnencek.

Da yabanı salveriler aşaa dooru. Da o patlêêr. Tilki da kalêr yalnız. Büün da yalnız.

Onnar hiç yok nası kaybelsinnär. ”

Efsaneler

Efsanenin tanımı verilecek olursa, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu: “Efsane, gerçek veya hayalî bir şahıs, bir yer veya bir olay için anlatılan bir hikâyedir. En göze batan özelliği bir inanma ile ilgili olmasıdır. Masallardaki olayların inandırıcılık vasfı olmadığı için

kimsenin ona inanmasını bekleyemeyiz; zaten olağanüstülüklerle dolu olan masal tekerlemeleri de daha masala başlamadan bizi uyarmaktadır. Ama efsaneler hiç de öyle değildir. Doğrudan yalın bir ifade ile efsaneye giriveririz. Efsanede yer alan olay, olağanüstülüklerle bile dolu olsa hemen inanabiliriz.” şeklinde açıklamıştır.²¹³

Gagauz halkının yaygın olarak kullandığı ve yaşadıkları yerlerle ilgili ürettikleri efsanelerin Gagauz Türkçesi karşılığı ‘legenda’dır. Günümüzde hala yeni nesillere aktarılan *Lüzgär hem güneş*, *Renklerin legendası*, *Kaar hem çiidem* gibi efsaneler bulunmaktadır.

LÜZGÄR HEM GÜNEŞ²¹⁴

“Günün birindä Güneş hem sert Lüzgär annaşamazmışlar, angısı taa kaavi. Çok vakıt onnar direştirmişlär biri-birini da hesaplamışlar kuvetlerini denesinnär bir yolcudä, angısı bu vakıtlar uzak yola gidärmiş.

– Tâ bak, – demiş Lüzgär, – nasıl bân onu soyunduracam, rubalarını üstündän koparacam. Demiş bu lafları da çeketmiş direşmää, esmää, nekadar esäbilärseydi. Ama nekadar taa pek direşärmiş, okadar o yolcu taa pek sarınarmış yaamurluun içindä: baarınarmış prost havaya hem Lüzgerä, ama yolunu hep ilerledärmiş. Lüzgär üfkäylän, boran gibi, eşärmiş, erdän topraa kopararmış, yolcunun üstünä çıvgın hem kaar ataarmış. Yolcu, betvalayıp Lüzgeri, yaamurluu omuzlarından indirip, giümiş onu, nicä läüzım, kuşaklan da belini sarmış. Lüzgär çatlayarmış artık üfkedän, ama faydasız. Yolcunun sırtından yaamurluu ölä dä kopardamamış.

Güneş, gördüynän Lüzgerin kuvetsizliini, gülümsemiş, bulutların ardından çıkmış, kurutmuş eri. Yolcu, angısı pekçä üşümüştü, başlamış yısınmaa da, pek sıcak geldiynän, çıkarmış sırtından yaamurluu.

–Görersin mi, – demiş ozaman utancak Güneş sert Lüzgerä.

– Nazlılıkıan hem iiliklän var nicä taa çok işlär yapmaa, nekadar ani üfkäylän hem fenalıkıan.”

²¹³ Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, (Konya: Kömen Yay., 2009), 274.

²¹⁴ Anna Stoletneaia ve Iulia Cimpoeş-Belanciuc, *Gagauz Dilini Üüreneriz Masal, Legenda Hem Annatma Toplumu*, (Chişinău: Tipografia Centrală, 2020), 14-15.

Türküler

Türkülerin Gagauz halk edebiyatında önemli bir yeri vardır. Gagauz türkülerinin cenk türküleri, sevda türküleri, kahramanlık türküleri, ağıt ve ballada türküleri gibi çeşitleri mevcuttur.

Balkan topluluklarıyla uzun süre bir arada yaşayan Gagauzlar, ekonomik ve kültürel ilişkilerle zengin sözlü edebiyatlarını daha da geliştirmişlerdir. Bu etkileşim, Gagauz halk edebiyatının diğer Türk topluluklarının edebiyatları ile farklılık göstermesine neden olmuştur. Balkanlara özgü olan balladalar Gagauz halk edebiyatını da etkilemiş olup, aşağıda M.A. Durbaylo'nun "Ballada Türküleri" kitabında derlediği bir ballada sunulmuştur:

Şekil 2.21. "Ay, güller, güller" Ballada Türküsü²¹⁵

Ай, гүлләр, гүлләр...
Ай, гүлләр, гүлләр, кырмызы гүлләр...
Галиция йолу пек инжежик,
Русун аскери пек генжежик.
Галиция чайыры пек дүз ердә,
Русун аскери пек гүч ердә.
Нәәндан дуйду душман Германия.
Илк топу атты — караннык олду.
Икинжийи атты — ратниклери* топраклан катты.
Үчүнжүйү ачан атты,—
Инсан өлүсүндән дувар олду.
Галиция чайыры пек дүз ердә.
Чайыр ичиндә каннар үзер.

"Ay, güller, güller"

Ay, güllär, güllär, kırmızı güllär...

Galitsiya yolu pek incecik,

Rusun askeripek gencecik.

Galitsiya çayırı pek düz erdä,

Rusun askeri pek güç erdä.

²¹⁵ M.A. Durbaylo, *Ballada Türküleri*, (Chişinău: Ştiinţa, 1991), 133.

Näända duydu duşman Germaniya.
İlk topu attı- karannık oldu.
İkinciye attı- ratnikleri topraklan kattı.
Üçüncüyü açan attı, -
İnsan ölüsündän duvar oldu.
Galitsiya çayırı pek düz erdä.
Çayır içindä kannar üzer.

Bilmeceler

TDK sözlüğüne göre bilmece “Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma” demektir.²¹⁶

Sözlü edebiyatın hem eğlendiren hem de halkı kaynaştıran bazı Gagauz bilmecelerinde örnekler şunlardır:

- *İbikli kuş, köpüklü taş. (Sabun)
- *Zor-zor zormantı, zor duvara tırmandı.
- *Açan kızım evlendi, o da duvardan indi. (Kilim)
- *Yaalı kaşık, duvarda yapışık. (Kulak)
- *Pır pır dönär, ak-ak akar. (Dermen)
- *Gecä-gündüz örüyer, ne içer, ne iyer. (Saat)
- *Uzun, eşil, datlı, şaplı. (Hıyar)
- *Ata-tay, mata-tay. İncä belli karatay. (Karımca)
- *Suda buulmaz, ateştä yanmaz. (Buz)²¹⁷

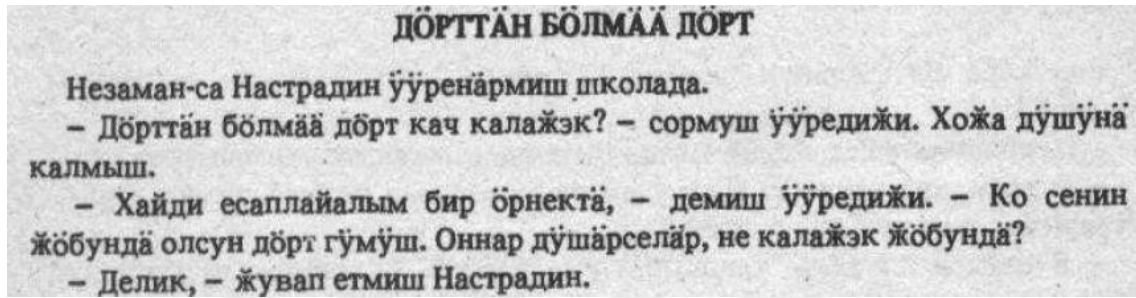
²¹⁶ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “bilmece” maddesi. <https://sozluk.gov.tr/>

²¹⁷ Babaoğlu, *Gagauz Folkloru*, 138-141.

Fıkralar

TDK sözlüğüne göre fıkra “Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyecik”²¹⁸ olup sözlü edebiyatında önemli bir role sahiptir. Dünyaca tanınan fıkra karakteri Nasreddin Hoca, Türk dünyasıyla sınırlı olmayıp Gagauz fıkralarının da baş kahramanıdır. *Hoca Nastradin* fıkralarına adanmış Gagauz kitaplarından biri: “Bizim dost Nastradin” olup aşağıda Kiril alfabesiyle yazılmış örnek bir fıkra sunulmuştur:

Şekil 2. 22: “Bizim dost Nastradin” Fıkrası²¹⁹

Dörttän Bölmää Dört

“Nezaman sa Nstradin üürenärmiş şkolada.

- Dörttän bölmää dört kaç kalacêk?- sormuş üüredici. Hoca düşünä kalmış.

- Haydi, esaplayalım bir örnektä,- demiş üüredici. - Ko senin cöbündä olsun dört gümüş. Onnar düşärselär, ne kalacak cöbündä?

Delik, - cuvap etmiş Nastradin.”

Gagauz halk edebiyatının diğer ürünleri olan ve Türk dünyasıyla da çokça benzerlikler gösteren dualar ve beddualar, çocuk oyunları, ninniler, çocuk şarkıları ve tekerlemeler Gagauz sözlü edebiyatının var olmasını sağlamış ve diğer türleriyle beraber dilin korunmasına yardımcı olmuştur.

3.7.2. Yazılı Edebiyat

Gagauz eserler ve hatta kitaplar 19.-20. yüzyılın ilk yarısında yayınlanmaya başlamış olsa da edebiyatın gerçek gelişimi Gagauz resmi alfabesinin 1957’de onaylanmasından

²¹⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “fıkra” maddesi. <https://sozluk.gov.tr/>

²¹⁹ Petr Cebotari, *Bizim dost Nastradin*, (Cahul: Kagulskoe Izdatelsko-Poligraficheskoe Obyedinenye, 1992), 7.

sonra başlamıştır. Gagauz edebiyatının doğum tarihi, Moldova'nın 11. yazarlar kongresinde Gagauz Türkçesinde yazan bir yazar grubunun ortaya çıktığının duyurulduğu 1958 olarak kabul edilir. Sonrası için gelişmeler ivme kazanmıştır: Kiril alfabesine dayalı bir alfabe geliştirilip imla kuralları onaylanmış ve ilkokul için Gagauz Türkçesinde okul kitapları çıkmaya başlamıştır. Aynı zamanda yazarların eserleri yayınlanmaya başlayıp Gagauz Türkçesi süreli yayınların dili olmuştur. Gagauz Türkçesinde edebi eser yayımlamanın ve dağıtmanın önemini ilk fark eden Gagauz yazılı edebiyatının kurucusu sayılan papaz Mihail Çakır olmuştur.

Mihail Çakır (1861-1938). Gagauz Türklerinin milli önderi ve din adamı Mihail Çakır Moldova Cumhuriyeti'nin Ceadâr köyünde doğmuştur. Rus İmparatorluğu makamlarına başvurarak yetkililerden aldığı özel bir izinle 1907'de Kişinev'de Gagauz diliyle dini muhtevalı bir gazete yayınlamıştır. Mihail Çakır, Gagauz Türklerinin köklerini, geleneklerini, dilini ve dini inançlarını araştırarak görüş ve değerlendirmelerini “Viata Basarabiei” adlı gazetede üç makale hâlinde yayımlamıştır. 1934 yılında bu makalelerini birleştirerek “Beserabiealâ Gagauzalarân Istorieasâ” adıyla kitaplaştırmıştır. Mihail Çakır 1938 yılına kadar, çoğu dinî konuları işleyen ve biri sözlük olan şu eserleri hazırlamıştır: Aya “(Ayoğlu) Evanghelea/İncil”, “Dua Chitabâ Gagauzlar için”, “Psaltir (dini türküler)”, “Chilisea Evangheleasâ”, “Chilisea Istorieasâ”, “Liturgya (kilise duası)”, “Laslov (kilise kitabı)”, “Molebin (af duası)”, “Mohitrennik”, “Ahatist (Aya Marya duası türküsü)”, Gagauzca (Türkçe)-Rumence sözlüğü, vs. Mihail Guboglu, Rumen kaynaklarından elde ettiği verilere dayanarak, Mihail Çakır'ın Rusça, Rumence ve Gagauz Türkçesi ile basılmış 34 eserinden bahsetmektedir.²²⁰

Dionis Tanasoglu (1922-2006). Yazar, şair ve tarihçi Tanasoglu, Gagauz dili ve edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. Kiriş-Lunga köyünde doğmuştur. 1959 yılında D. Tanasoglu'nun çabalarıyla bir folklor ve edebiyat koleksiyonu hazırlanmış ve yayınlanmıştır. “Bucaktan Soslâr” şiir kitabının önemli bir özelliği ise Latin Gagauz alfabesiyle yayınlanan ilk kitap olmasıdır. “Bucaktan Soslâr” koleksiyonu, Gagauz

²²⁰ Nevzat Özkan, “Gagavuz Yazı Dilinin Kurucusu Mihail Çakır”, *Karadeniz Araştırmaları*, 11/43 (2014): 43-46. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/235654/gagavuz-yazi-dilinin-kurucusu-mihail-cakir>

alfabesinin tam olarak kullanıldığı ilk matbaa baskısıdır. Bundan önce yayınlanan eserler Kiril veya Yunan alfabesiyle yazılmaktaydı.

Koleksiyonun ana kısmı sözlü halk sanatı eserlerinden oluşuyordu: balladalar, şarkılar, masallar, atasözleri, sözler, maani vb. halk arasında folklorun en yaygın örnekleridir. İkinci bölümü ise Gagauz şairlerinin şiirlerine ayrılmıştır. 1962’de Gagauz okullarının kapatılması ve Gagauz derslerinin kaldırılmasının ardından, Tanasoglu tüm enerjisini ve çabasını edebiyata yönlendirdi. On yıl içinde, dört şiir kitabı: “Çal Türküm” (1966), “Adamın İşleri” (1969), “Hoşluk” (1970) ve “Gençlik Türküleri” (1975) yayımladı.²²¹

Dionis Tanasoglu tarafından 1985 yılında yayınlanan “Uzun Kervan” modern Gagauz edebiyatında ilk roman olup üç ana bölümden oluşur: “Uzak Dedeler”, “Yakın Dedeler” ve “Besarabya Gagauzları”. Romanda Gagauz Türklerinin Orta Asya’dan göç edip günümüzdeki Bucak topraklarına ulaşana kadar geçirdikleri olaylar ele alınmıştır.²²²

Dmitriy Karaçoban (1933-1986). Beşalma köyünde doğan Dimitri Karaçoban etnolog, müzeci, ressam ve edebiyatçı olarak tanınmaktadır. Edebi alanda şiir ve hikayeleriyle tanınan Karaçoban, “İlk Laf”, “Yanıklık”, “Bayılmak”, “Persenglar”, “Tamannık”, “Alçak Saçak Altında” adlarıyla kitaplar yayınlamıştır. Beşalma köyünde kurduğu tarih ve etnografya müzesi Gagauz kültürünü yaşatan örneklerden biridir.²²³

Nikolay Arabacı, Nikolay Tanasoglu, Dmitriy Karaçoban, Nikolay Babaoğlu, Mina Köse, Todur Zanet, Gavril Gaydarjı, Stepan Kuroglu, Stepan Bulgar, Petr Moyse, Konstantin Vasilioglu, Dmitriy Ayoglu, Mariya Durbaylo, Fedor Marinoglu, Vasiliy Filioglu, Petr Cebotar-Gagauz, Afanasiy Karaçoban, Andrey Koçancı, Tudora Arnaut, Olga Radova, Petr Yalancı vd. önemli isimler kendi eserleri ile Gagauz edebiyatında önemli katkı sağlamışlardır. Özellikle son yıllarda, Gagauz Türkçesinin Latin alfabesine geçişi ile beraber ve Türkiye Türkçesinden ilham alınarak, Gagauz edebiyatının gelişim süreci gözle görülür şekilde canlanmıştır.

²²¹ Nadejda Chirli (Nadya Özakdağ), “Gagauz Edebiyatında Dionis Tanasoglu’nun Yeri”, *Turkish Studies*, 3/7 (2008): 274-276. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.500>

²²² Atıf Akgün, “Modern Gagauz Edebiyatı’nda İlk Roman: “Uzun Kervan” (Bir Tahlil Denemesi)”, *Karadeniz Araştırmaları*, 15/59 (2018), 265. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/68502/1072266>

²²³ Hülya Argunşah, “Gagauz Edebiyatı”, *Türk Tarihi Araştırmaları*, 14. <https://www.altayli.net/gagauz-edebiyati.html>

3.8. Eğitim Durumu

Eğitimin temel amacı, tüm insanlar için eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktır. Eğitim hakkı Moldova Cumhuriyeti Anayasası ile güvence altına alınmıştır. Devlet, herkesin yetenek ve yeteneklerine bağlı olarak eğitim için eşit fırsatlar sunmaktadır. Nüfus okuryazarlığı oldukça yüksek olup resmi verilere göre bu sayı % 96,4'tür.

3.8.1. Moldova Cumhuriyeti'ndeki Eğitim Sistemi

Moldova Cumhuriyeti Eğitim Yasasına göre eğitim sistemi düzeyler, aşamalar ve döngüler halinde düzenlenmiştir.²²⁴ Yapısı aşağıdaki gibidir:

- 1) okul öncesi eğitim;
- 2) temel eğitim: ilkokul, ortaokul ve lise;
- 3) mesleki orta öğretim;
- 4) lisans ve yüksek lisans eğitimi;
- 5) doktora ve post-doktora eğitimi.

Akademik yıl eylülünden temmuza kadar sürmektedir. Temel eğitim zorunludur ve birinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar devam etmektedir. Not sistemi 1'den 10'a kadardır. Eğitim dilleri Rumence ve Rusçadır.

Okul öncesi eğitim, eğitimin ilk basamağıdır. Başta anaokulları olmak üzere çeşitli türlerdeki eğitim kurumları okul öncesi eğitim vermektedir. Bu kurumlar ulusal eğitim standartlarına karşılık gelen çeşitli eğitim programları sunan kamu kurumları veya özel kuruluşlar olabilirler. İlköğretim (1-4. sınıf) 7 ila 11 yaş arası çocuklar içindir. Tam zamanlı olarak verilmektedir.

Ortaokul eğitimi de 11-16 yaş arası çocuklar için tam gün (5-9. sınıf) şeklindedir. Çocuklar orta okula ilkokuldan mezun olduktan sonra başlayabilirler. Ortaokul eğitimi bir bitirme sınavı ile tamamlanır. Ortaokul bitirme sınavı başarılı geçen öğrencilere Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan bir sertifika verilir.

²²⁴ Codul Educației al Republicii Moldova (Moldova Cumhuriyeti Eğitim Kanunu), https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110112&lang=ro

Lise eğitimi (10-12. sınıf) temel teorik eğitim sağlar ve yüksek öğretim kurumlarına veya meslek yüksekokullarına girmek için koşullar yaratır. Lise eğitimi 3 yıl sürmektedir. Liseye giriş ortaokul mezunları için sınavla yapılır. Eğitim, lise bitirme sınavları ile tamamlanır ve sınavda başarılı olan öğrencilere Lise Diploması verilir.

Meslek okullarında mesleki eğitim verilmektedir.

Özel eğitim kurumları, zihinsel ve fiziksel yetersizlikleri olan çocuklara yönelik eğitimler sunar. Zorunlu eğitimin süresi engellilik derecesine göre 8 yıldır.

Sanat ve spor eğitimi; müzikal, artistik, sportif yetenekleri olan çocuklar içindir. Bu eğitime kabul, sınav yoluyla yapılır. Tamamlayıcı eğitim (okul dışı) milli eğitimin desteklediği bir akım olup çocukların çeşitli alanlardaki yetkinliklerinin ve yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olur.

Moldova'da yüksek öğrenim; üniversiteler, akademiler, enstitüler tarafından sağlanmaktadır. Öğrenim süresi uzmanlığa bağlı olarak 3-6 yıl arasındadır. Yüksek öğrenime kabul, mesleki okullar ve liselerden mezun olanlar içindir. Yükseköğretim, mezuniyet sınavları ve bitirme tezi ile tamamlanır. Mezunlara okudukları bölümün Lisans Diploması verilir.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki eğitim kurumları şunlardır:

- ✓ 58 okul öncesi eğitim kurumu,
- ✓ 47 ilk ve orta öğretim kurumu (1 ilkokul, 16 ortaokul ve 30 lise),
- ✓ 1 devlet üniversitesi,
- ✓ 1 yatılı okul ve engelliler okulu,
- ✓ 11 ders dışı kurum (sanat ve spor okulları).²²⁵

3.8.2. Eğitim Kurumlarında Gagauz Dilinin Evrimi

Gagauz Türklerinin ana dillerini okulda öğrenmek ve Gagauz Türkçesinde eğitim almak Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin kurulmasıyla beraber başlamış olsa da tarihe baktığımız

²²⁵ Harta serviciilor educaționale din Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia (Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki Eğitim Hizmetlerinin Haritası), 21
https://fism.gov.md/sites/default/files/document/attachments/hse_utag.pdf

zaman buna dair birkaç deneme olduğunu görmekteyiz. Bu sürecin daha detaylı bilgisi bu tezin farklı bölümlerinde verilmiş olsa da kısaca hatırlatmamız gerekmektedir.

Gagauz Türklerinin ana dilleriyle okullarda ilk kavuşmaları Besarabya'nın Romanya'nın bir parçası (1918-1940) olduğunda gerçekleşmiştir. Bükreş'e büyükelçi olarak atanan Hamdullah Suphi Tanrıöver bölgede yaşayan Türklerin sorunlarıyla yakından ilgilenmeye başlayıp onlara eğitim başta olmak üzere kültürel faaliyetler düzenlemiştir. 10 yıl boyunca devam eden görevinde Tanrıöver Gagauz Türklerinin yaşadıkları bölgeleri ziyaret etmiş ve 26 Gagauz köy ve kasabalarında Türkçe öğretim yapan okul açılmıştır. Böylece yeni açılan okullara öğretmenler tayin edilmiş ve Türkçe kitaplar sağlanmıştır. Aynı zamanda başarılı Gagauz öğrencilerin Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim almalarını sağlamıştır.²²⁶

Gagauz okullarında ana dilde eğitim verilmesinin 2. dönemi 1957-1961 yılları arasındadır. SSCB yönetiminin izniyle Gagauz ilk okullarında Gagauz Türkçesi dersleri verilmeye başlanmış ve orta okul kademesinde Gagauz Dili ve Edebiyatı dersi de müfredata eklenmiştir. Bu dönemde Gagauz Türkçesi alfabesi kirilik halfleriyle oluşturularak kitap ve dergiler yayınlanmaya başlanmıştır. Ne var ki 1961 yılında Sovyet yönetimi tarafından ana dilde eğitim ve öğretim yasaklanmış ve müfredatlardan Gagauz Türkçesi dersleri kaldırılmıştır. Ancak Glasnost ve Perestroyka hareketleri ile beraber 1988 yılından itibaren Gagauz Türkçesi eğitim öğretim hayatına tekrardan dahil edilmiştir. Gagauz dilinin öğretimi ancak perestroyka yıllarında, Gagauz dilinin yeniden canlandırılması ve sistem üzerinden yayınlanması gerektiği anlaşıldığında yeniden başlamıştır. 1989 yılında Kişinev Devlet Pedagoji Enstitüsü Gagauz Türkçesi ve Rus dilleri öğretmenleri yetiştirmek üzere iki akademik öğrenci grubu oluşturmuştur.

Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması ve Gagauz dilinin Latin alfabesinde yazılmaya başlanmasıyla beraber okullarda Gagauz Türkçesi eğitim canlanarak yeni bir döneme girmiştir. 1991 yılında Komrat'ta anaokullarına ve ilkokullara Gagauz Türkçesi ve Bulgarca öğretmeni yetiştirmek üzere tasarlanmış bir pedagoji okulu açılmıştır.

²²⁶ Fahri Temizyürek, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagavuz Türklerine Hizmetleri", içinde *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*, (Ankara: Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi, 2016), 139-141.

1991 yılında Gagauz dili ve edebiyatı öğretimi, Gagauz Yeri ÖB'nin başkentinde açılan Komrat Devlet Üniversitesi'nin Milli Kültür Fakültesi'ne devredilmiştir. Fakültenin kuruluş amacı, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki dilleri ve ulusal kültürleri desteklemek, eğitim ortamı başta olmak üzere mesleki alanda kültürlerarası iletişim yeteneğine sahip uzmanlar yetiştirmektir. Fakülte, okul öncesi eğitim kurumları öğretmenleri, ilköğretim öğretmenleri, Gagauz dili ve edebiyatı, Bulgar dili ve edebiyatı, İngiliz dili ve edebiyatı, Alman dili ve edebiyatı, Rumen dili ve edebiyatı öğretmenleri yetiştirmektedir. 2019-2020 akademik yılında fakültede 497 öğrenci eğitim görmüştür.²²⁷

Günümüzde Gagauz Yeri ÖB'nde her seviyedeki çoğu eğitim kurumunda, eğitim süreci Rusça olarak yürütülür:

- Rumence – 2 okul öncesi eğitim kurumunda ve 2 ilk ve orta eğitim kurumunda;
- Rusça – 54 okul öncesi eğitim kurumunda 42 ilk ve orta eğitim kurumunda;
- Rumence ve Rusça dillerinde – 3 okul öncesi eğitim kurumunda ve 2 ilk ve orta öğretim kurumunda;
- Congaz köyündeki “Süleyman Demirel” Lisesinde eğitim dört dilde verilmekte: Türkçe, Rumence, Rusça ve İngilizce; Ceadâr-Lunga'daki özel lise "Orizont" ise eğitim Rusça ve Türkçe verilmektedir.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde toplam nüfusunun % 18,9'u 0-18 yaş aralığındaki çocukları oluşturmaktadır. Tam sayı vermemiz gerekirse 30.587 çocuk Gagauz Yeri ÖB'nde yaşamaktadır.

Görüldüğü gibi, Gagauz Yeri ÖB'nde Gagauz Türkçesinde eğitim veren bir okul bulunmamaktadır. Günümüzde Gagauz Yeri Özerk Bölgesinde tüm eğitim kurumlarında 1. sınıftan 12. sınıfa kadar Gagauz uyruklu öğrenciler Gagauz dili ve edebiyatı ve Gagauz halkının tarihini, kültürünü ve geleneklerini öğrenmektedirler.

²²⁷ E.V. Voevoda ve G.N. Mutaş., “Обучение Гагаузскому Языку: История и Современность” (“Obucheniye Gagauzskomu Yazyku: Istoriya i Sovremennost”), CITISE 2/24 (2020): 230-231. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43167317>

Okul öğrencileri genellikle haftada 3 ya da 4 kez Gagauz Türkçesi dersleri görmektedir. Gagauz Türkçesi eğitiminde şu ana kadarki en büyük eksiklikler Gagauz akademik dilinin gelişmemiş olması, genç nesillerin Gagauz Türkçesi seviyesinin orta yada düşük seviyede olması ve Gagauzcayı öğrenmeye yönelik motivasyon ve ilgilerinin olmamasıdır. Öğrencilerin Gagauz dilini öğrenmeye yönelik motivasyonlarını analiz eden bir anket yapılmıştır.²²⁸

Bu anket çalışmasında yanıt veren 87 öğrenciden 28'i Gagauz Türkçesi öğrenmenin sebebini bir zorunluluk, 20 öğrenci ise bir zevk olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden 15'i bu dili bilmelerinin gerektiğini düşünmediklerini ve sadece 5'i bu dili bilmenin gelecek için önem arz ettiğini belirtmiştir. Gagauzcaya olan düşük ilginin nedenleri ile ilgili olarak, öğrenciler Gagauz Türkçesine hakimiyetin profesyonel kariyer için önemli olmaması - % 36,6; eğitimlerine Gagauz Türkçesinde devam etmeyi düşünmedikleri gerçeği - % 23,2; okulda bu disipline verilen önemin düşük olması – % 14,6; ders kitabında ilgi çekici olmayan konular – % 7,3; günlük yaşamda iletişim fırsatlarının olmaması - % 6,1 vb. sebepler sunmuşlardır.

Gagauz dil bilgisini hayatta uygulama olanakları ile ilgili yanıtlar ise şu şekildedir: Öğrencilerin yaklaşık yarısı Gagauz dilini şu eylemleri gerçekleştirmek için kullanmaktadır: gazete ve dergiler okumak – 48; sanatsal literatürü taramak– 39; radyo dinlemek– 30; televizyon izlemek – 44; Gagauz Türkçesinde gerçekleşen etkinliklere katılmak- 39'dur.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki genç neslin ana dillerini öğrenme konusu ile ilgilenmedikleri için bölgede buna yönelik farklı uygulamalar ve çalışmalar başlatılmıştır. Gagauz dili ve edebiyatının zümreleri okullarda Gagauz Türkçesinde duvar gazeteleri, şiir ve çizim yarışmaları, Gagauz mutfağı, şarkıları, dansları, ritüelleri ve gelenekleri ile ilgili festivaller düzenlemektedir. Ayrıca 1994 yılından itibaren Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki okul öncesi kurumlarda 3 yaşından itibaren Rumence ve Gagauz dillerinin ders olarak verilmesine başlanmıştır. 2009'dan bu yana

²²⁸ Centrul Educațional Pro Didactica, *Probleme de Predare a Limbilor în Școlile Alolingve din Republica Moldova: O Analiză De Necesităţi*, (Chişinău: Tipografia Centrala, 2009), 45-51.

anaokullarında Gagauz Türkçesi ve Rumence dillerinin derinlemesine öğrenildiği ve Rusça eğitim dilinin de korunduğu dil grupları mevcuttur.²²⁹

Günümüzde Gagauz dili anaokullarında, okullarda, kolejlerde ve ayrıca Komrat Devlet Üniversitesi'nin tüm fakültelerinde okutulmaktadır, ancak Rus dili, özellikle eğitim kurumlarında iletişim kurarken konuşma dili olarak Gagauz dilinin yerini almaktadır.

Şekil 2. 23: Komrat Devlet Üniversitesi²³⁰

²²⁹ Petr Paşalı, *Текущая ситуация в АТО Гагаузия в сфере образования и культуры*, 2017, 12-14. <https://www.gamcon.org/ru/education-and-culture-session-1-recommendations/>

²³⁰ Ana-Maria Pancu, Kişisel Arşiv, 3 Ağustos 2022

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BÖLÜM: MOLDOVA CUMHURİYETİ GAGAUZLARININ SOSYO-KÜLTÜREL UNSURLARININ ANALİZİ

Tarihsel süreçte Balkan bölgelerinde yoğun göç hareketleri ve bölgedeki kültürel etkileşimler sonucunda Moldova Cumhuriyeti'ndeki Gagauz Türklerinin büyük bir kısmı dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Gagauz Türklerinden farklı bir tutum sergilemektedirler.

Günümüzde Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türklerinin sosyo-kültürel yapısını kültürel değişim sürecinde maruz kaldıkları uyum, asimilasyon, yok olma vb. çeşitli bireysel ve toplumsal hareketlerin sonuçları oluşturmaktadır.

17/07/2022-13/08/2022 tarihleri arasında Moldova Cumhuriyeti'nde bulunan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde saha araştırması yapılmıştır. Anket yoluyla ele alınan sayısal ve sözel bulgular kullanılarak şu anki Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türklerinin temel sosyo-kültürel unsurları; dil, din, eğitim ve kimlik duygusu analiz edilmektedir.

Araştırmanın bulguları 4 bölüme ayrılarak incelenmektedir. İlki dil durumu, ikincisi din ve etnik kimlik, üçüncüsü yurtdışı deneyimleri ve dördüncüsü Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin değerlendirilmesidir.

4.1. Dil Durumu

4.1.1. Ana Dil ve Kullanım Düzeyi

Moldova Cumhuriyeti'nin güneyinde yaşayan Gagauz Türkleri arasında ana dilini Gagauz Türkçesi olarak gören kişi sayısı % 63,45(125 katılımcı) iken Rusçayı ana dili olarak gören ise % 17,26 (34 katılımcı)'dır. Yanıt verenlerin % 1,52'si Rumenceyi ana dili olarak görmektedir. Katılımcıların % 12,69'u (25) hem Gagauzcayı hem de Rusçayı

ana dili olarak seçmiştir. Azınlıkta kalan diğer katılımcılar aynı anda iki veya ikiden fazla ana dilleri olduğunu belirtmişlerdir.

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türkleri, 18. ve 19. yüzyıllarda Moldova Cumhuriyeti'ne göç etmiş ve Sovyetler Birliği'nin dil politikası nedeniyle Gagauz dilini kaybederek, Rus dili ve kültürüne asimile olmuşlardır. Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra yeni azınlık dil politikalarının uygulanmasına rağmen, Gagauz Türklerinin büyük bir kısmı hala Rusçayı ana dili olarak düşünme eğilimindedirler. Gagauz Türkçesinin ana dili olduğunu düşünenlerin ise atalarının ve ebeveynlerinin Gagauz olduğu ve hala Gagauz dili ve kültürünü yoğun bir şekilde takip ediyor oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4.1. Katılımcıların Ana Dili

Ana Dil	Yüzde	Sayı
Gagauzca	63,45%	125
Rusça	17,26%	34
Gagauzca, Rusça	12,69%	25
Rumence	1,52%	3
Gagauzca, Rumence, Rusça	1,52%	3
Gagauzca, Rusça, Türkçe	1,52%	3
Rusça, Diğer	1,02%	2
Gagauzca, Rumence, Diğer	0,51%	1
Gagauzca, Türkçe	0,51%	1
Toplam	100,00%	197

Kaynak: (Pancu, 2023)

Bu bölümde, Moldova Cumhuriyeti'ndeki Gagauz Türklerinin ana dil becerileriyle ilgili anket ve görüşme sonuçları analiz edilmektedir. Katılımcıların cevapları oldukça kişisel ve öznel nitelikte olup katılımcılar, kendi düşüncelerine dayanarak ana dil bilgilerini değerlendirmiştir. Anket ve görüşmeler esnasında araştırmacının kendi gözlemi ise bazı Gagauz Türklerinin kendilerini Gagauz Türkçesinde rahatça ifade edebilirken bazılarının zorlandıkları ve belli bir noktadan sonra Rusçaya geçtikleridir. Aynı zamanda bazı Gagauz Türklerinin Gagauz Türkçesinde hiç konuşmak istemedikleri gözlemlenmiştir.

Anket katılımcı 6, Gagauz dili kullanımı ile ilgili: “Mimarlık alanında yüksek lisansımı yapmaya başladığımda tezimi Gagauz Türkçesinde yazma kararı aldım. Fakat tezime

*başladığımda fark ettim ki alanımla ilgili Gagauzca teknik terimler bulunmamaktadır. Bu yüzden tezimi Rusça yazıp M. Maruneviç Bilim ve Araştırma Merkezine Gagauz Türkçesine tercüme edilmesi için teslim ettim. Böylece merkez Türkçe teknik terimleri ödünç alıp tezimi Gagauz Türkçesine tercüme edebildi. Fakat bu konuda çok daha fazla çalışmaların yapılması gerektiğini düşünüyorum ki Gagauzca her alanda kullanılabilir.” demiştir.*²³¹

Ana dil kullanım düzeyi ile ilgili soruda, katılımcıların % 16,24’ü çok iyi derecede Gagauz Türkçesine sahip olduklarını söylemişlerdir. Katılımcıların çoğu ise (% 40,10) Gagauzcayı iyi seviyede bildiklerini belirtmişlerdir. Gagauz Türkçesi dil bilgilerini orta düzey olarak nitelendiren katılımcıların yüzdesi ise % 35,53’tür. Anket katılımcılarının % 4,57’si Gagauzcayı kötü bildiğini ve % 3,55’i Gagauzcayı hiç bilmediğini belirtmişlerdir.

Tablo 4.2. Gagauz Türkçesi Kullanım Düzeyi

Gagauzca Seviyesi	Yüzde	Sayı
İyi	40,10%	79
Orta	35,53%	70
Çok iyi	16,24%	32
Kötü	4,57%	9
Gagauzca bilmiyorum	3,55%	7
Toplam	100,00%	197

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcı 1, ana dili kullanımı hakkındaki yorumu: “Bu bizim dilimiz. Evde hem Gagauzca hem de Rusça konuşuruz. Çocuklarımızla Rusça konuşurduk ki kreşte ve okulda daha kolay olsun onlar için. Ben ise okula gittiğimde hiç Rusça bilmezdim, sadece Rusça konuşturdum. Annelerimiz babalarımız eski Gagauzca konuşurlar. Bizim şu an konuştuğumuz Gagauzca, Rusça ve Rumence kelimelerle karıştı.” şeklindedir.²³²

4.1.2. Gagauz Türklerinin Bildiği Diller

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde yaşayan Gagauz Türklerinin bildikleri diller genel olarak birden fazladır. Anketimize katılan 41 kişi (% 20,81) iki dil bilmektedir. 31 anket katılımcısı ise üç (Gagauzca, Rumence, Rusça) dile sahiptir. 27 katılımcımız ise Gagauz

²³¹ Ek 3

²³² Ek 3

Türkçesi ve Rusça dışında Türkçe de bilmektedir. Tablo 4.3'ten de görüldüğü üzere dört, beş ve azınlıkta da olsa altı dile sahip olan Gagauz Türkleri vardır. Gagauz Türklerinin çok dilli olmalarının sebepleri arasında yaşadıkları bölgenin multikültürel olması ve yabancı ülkelere kısa ya da uzun süreli seyahat etmeleridir. Aynı zamanda Moldova Cumhuriyeti'ndeki okullarda verilen Rusça, İngilizce ve Fransızca gibi dil eğitimleri de halkın birkaç dile sahip olmasına katkı sağlamaktadır.

Tablo 4. 3: Katılımcıların Bildikleri Diller

Dil	Yüzde
Gagauzca, Rusça	20,81%
Gagauzca, Rumence, Rusça	15,74%
Gagauzca, Rusça, Türkçe	13,71%
Gagauzca, Rumence, Rusça, Türkçe	12,18%
Gagauzca, Rumence, Rusça, İngilizce	6,09%
Gagauzca, Rusça, Türkçe, Diğer	4,57%
Gagauzca, Rumence, Rusça, Türkçe, İngilizce	4,06%
Rusça	2,54%
Gagauzca, Rusça, Diğer	2,54%
Gagauzca, Rumence, Rusça, Diğer	2,03%
Gagauzca, Rumence, Rusça, Türkçe, Diğer	2,03%
Rumence, Rusça, İngilizce	1,52%
Gagauzca, Rusça, Türkçe, İngilizce	1,52%
Rusça, İngilizce, Diğer	1,52%
Gagauzca, Rusça, Türkçe, İngilizce, Diğer	1,52%
Gagauzca, Rumence, Rusça, Türkçe, İngilizce, Diğer	1,52%
Rumence, Rusça	1,52%
Gagauzca, Rusça, İngilizce	1,02%
Rusça, Türkçe	0,51%
Rusça, Türkçe, İngilizce	0,51%
Rusça, Türkçe, Diğer	0,51%
Rusça, Diğer	0,51%
Gagauzca, Rumence, Rusça, İngilizce, Diğer	0,51%
Rusça, Türkçe, İngilizce, Diğer	0,51%
Rumence, Rusça, Diğer	0,51%
Toplam	100,00%

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcı 4, bildiği diller hakkındaki ifadesi: “Ben Gagauzca, Rusça ve biraz Rumence biliyorum. Gagauzca seviyemin iyi olduğunu düşünüyorum. İş yerimde Rusça kullanırım ve günlük hayatta Gagauzca da kullanırım.” şeklindedir.²³³

²³³ Ek 3

4.1.3. Günlük Yaşamda Kullanılan Dil

Moldova Cumhuriyeti'nin güneyinde yaşayan Gagauz Türklerinin günlük yaşamlarında en çok kullandıkları dil Rusçadır. Saha çalışmalarımızda gözlemlediğimiz bu durum anket yoluyla da yansıtılmıştır. Aile içi ve arkadaş gruplarında, alışverişte, kamu binalarında ve herhangi iç veya dış mekânda çoğunlukla Rusça kullanıldığı gözlemlenmiştir. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki okulların eğitim dili ise % 93 civarında Rusçadır.²³⁴ Tablodan da görüldüğü üzere 82 katılımcının (% 41,62) günlük hayatta kullandıkları dil yalnızca Rusçadır. Aynı zamanda 61 anket katılımcısı (% 30,96) gündelik hayatında hem Gagauz Türkçesi hem de Rusça dillerini kullanmaktadır. Yalnızca 13 katılımcı günlük yaşamlarında sadece Gagauzcayı kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4.4. Katılımcıların Günlük Kullandıkları Diller

Dil	Yüzde
Rusça	41,62%
Gagauzca, Rusça	30,96%
Gagauzca	6,60%
Gagauzca, Rumence, Rusça	6,09%
Rumence, Rusça	2,54%
Gagauzca, Rusça, Türkçe	2,54%
Rusça, Diğer	1,52%
Rusça, Türkçe, İngilizce	1,52%
Gagauzca, Rusça, Türkçe, İngilizce	1,52%
Rusça, Türkçe	1,02%
Gagauzca, Rumence, Rusça, Türkçe	1,02%
Gagauzca, Rumence, Rusça, Türkçe, İngilizce	0,51%
Rusça, Türkçe, İngilizce, Diğer	0,51%
Gagauzca, Türkçe	0,51%
Rumence, Rusça, İngilizce	0,51%
Gagauzca, Rusça, Türkçe, Diğer	0,51%
Gagauzca, Rusça, Türkçe, İngilizce, Diğer	0,51%
Toplam	100,00%

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcı 5, günlük kullandığı dil hakkında: “Ben Bulgar asıllıyım, eşim Gagauz, evde Gagauzca konuşuyoruz. Komrat Devlet Üniversitesinin Gagauz Filoloji bölümünden mezun oldum. Mümkün olduğu kadar Gagauz dili ve yazılı tarihinin

²³⁴ “Ce limbi străine învață elevii din Moldova și câți copii studiază toate obiectele în limba rusă sau în alte limbi”, (Erişim Tarihi: 12.04.2023), <https://diez.md/2021/01/03/grafic-ce-limbi-straine-invata-elevii-din-moldova-si-cati-copii-studiaza-toate-obiectele-in-limba-rusa-sau-in-alte-limbi/>

gelişimi için elimden geldiğince bir şeyler yapmaya çalışıyorum.” şeklinde bilgi vermiştir.²³⁵

Günümüzde insanların günlük hayatlarının büyük bir parçasını oluşturan medyadır. Geleneksel ya da dijital medyayı kullanmanın amaçlarından biri ise bilgi ve haber edinmektir. Anket sonuçlarına göre katılımcıların % 67,51’inin (133 kişi) Rusça dilinde haber izledikleri ya da okudukları ortaya çıkmıştır. 14 anket katılımcısı (% 7,11) hem Rumence hem de Rusça haberlerini takip ettiğini belirtmiştir. 11 katılımcı (% 5,58) ise Gagauz Türkçesi ve Rusça dillerindeki medyadan haber edinmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Tabloda sunulduğu üzere katılımcıların küçük bir kısmı ise Türkçe haberleri de takip ettiğini belirtmiştir.

***Anket katılımcı 3,** dil sorunu hakkında: “Annem babam evde sadece Gagauzca kullanırdı. Onların sayesinde ben hala Gagauzcayı biliyorum. Ben okula gidene kadar Rusça bilmiyordum. Askerliğimi Rusça yaptım ve uzun süre Rusya’da çalıştım. Çocuklarım Rusya’da yaşıyor ve oranın vatandaşları oldular. Şu anda Gagauz Yeri ÖB’nde ise en yaygın dil Rusça o yüzden radyo ve televizyonlarımızın Rusça yayın yapmaları gerekiyor ve kullanım dili Rusça olması gerekiyor ki herkes anlayabilsin.” demiştir.²³⁶*

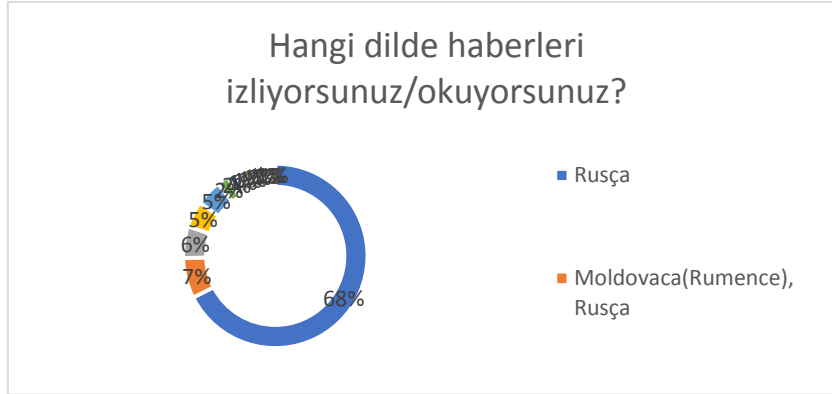
Yaklaşık bir yılını Kongaz köyünde geçiren Süleyman Demirel Lisesi Müdürü Ergin Yılmaz Gagauz Türkçesi ve kullanımı hakkında: “Kongaz’da bütün çocuklar Gagauzca konuşuyorlar. Dil kültürün taşıyıcısıdır. Rusçayı Türkçeye göre daha çok seviyorlar. Gagauz Türkçesine ‘köylü’ dili diyorlar, Rusça biraz daha aristokrat bir dil olarak algılanıyor. Rus dili ve dolayısıyla kültürünün burada çok büyük bir etkisi vardır. Buradaki çoğu gençler Gagauz Türkçesine ihtiyaç duymadıklarını söylüyorlar. Rusça ve İngilizce bilmelerinin yeterli olduğunu düşünüyorlar. Kültürlerini yaşatabilmek için dillerine ihtiyaçları var burada. Dil olmazsa Gagauz kültürü ölür ve Ruslaşacaklar ki yavaş yavaş oluyor burada.” demiştir.²³⁷

²³⁵ Ek 3

²³⁶ Ek 3

²³⁷ Ek 2

Tablo 4.5. Katılımcıların Haber Dili Tercihi

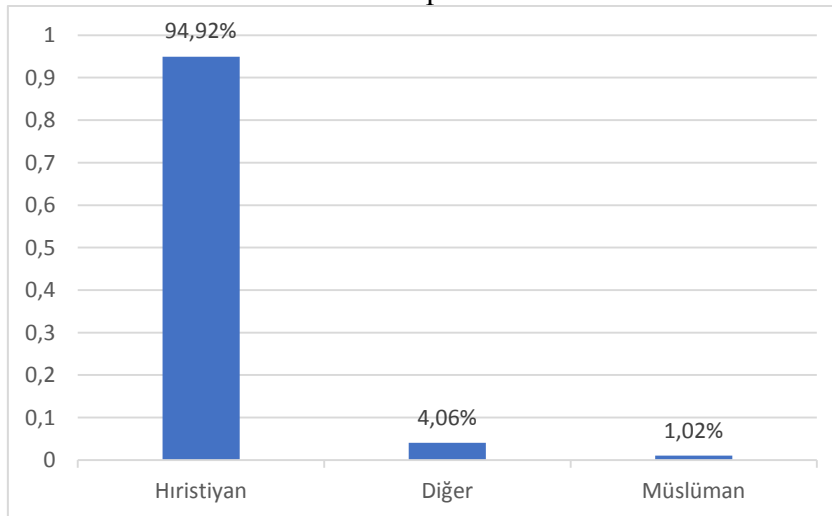
Kaynak: (Pancu, 2023)

4.2. Din ve Etnik Kimlik

4.2.1. Din

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşayan çoğu Gagauz Türkünün mensup oldukları din Hristiyanlıktır. Ankete katılanların % 94,92'si (187 kişi) Hristiyan olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların % 4,06'sı (8 kişi) başka bir dine mensup olduklarını işaretlemişlerdir. 2 katılımcı (% 1,02) ise Müslüman olduğunu ifade etmişlerdir. Saha çalışmaları sırasında gerçekleştirilen araştırmalarda Gagauz Türklerinin bir kısmının dini bayramlar, düğün ve vaftiz törenleri ve Pazar ayinleri için kiliseye gittikleri gözlemlenmiştir. Bu dini vazifeler çoğunlukla ileri yaşta olan kişiler tarafından yerine getirilmektedir.

Tablo 4.6. Katılımcıların Mensup Oldukları Din

Kaynak: (Pancu, 2023)

4.2.2. Etnik Kimlik Duygusu

Anket katılımcılarının hangi millete ait hissettiklerine dair soru sorulmuştur. Tablodan 4.7’de görüldüğü üzere 162 katılımcı (% 82,23) kendilerini Gagauz olarak gördüklerini belirtmiştir. Sovyet Birliği zamanı ve sonrasında da Gagauz Türklerinin çok kültürlü bir bölgede yaşadıklarından dolayı onların başka millet mensuplarıyla evlilik yaptıkları bilinmektedir. Bundan ya da başka sebeplerden ötürü kendilerini hem Gagauz hem de Moldovalı olarak tanıtan 11 katılımcı (% 5,58) vardır. Aynı zamanda kendilerini hem Gagauz hem de Türk olarak tanıtan 2 katılımcı vardır. “Kendinizi hangi millete ait hissediyorsunuz?” sorusun diğer cevapları ve yüzde dağılımları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4.7. Katılımcıların Etnik Kimliği

Etnik Kimlik	Yüzde
Gagauz	82,23%
Gagauz, Moldovalı	5,58%
Gagauz, Diğer	5,08%
Gagauz, Rus	4,57%
Gagauz, Türk	1,02%
Diğer	0,51%
Gagauz, Türk, Rus	0,51%
Gagauz, Moldovalı, Türk	0,51%
Toplam	100,00%

Kaynak: (Pancu, 2023)

4.3. Yurtdışı Deneyimleri

Anket katılımcılarına daha önceden yurtdışına çıkıp çıkmadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere katılımcıların % 95,94’ü (189) yurtdışına gitmiştir. Katılımcıların % 4,06’sı (8) hiçbir zaman yurtdışında bulunmadıkları belirtmişlerdir. Anket katılımcılarının çoğu birden fazla ülkede bulunmuşlardır. Gagauz Türklerinin yoğunlukla ziyaret ettikleri yabancı ülkeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. 8: Katılımcıların Ziyaret Ettikleri Ülkeler

Ülke	Sayı
Rusya Federasyonu	143 katılımcı
Ukrayna	144 katılımcı
Türkiye Cumhuriyeti	120 katılımcı
Bulgaristan	68 katılımcı
Romanya	64 katılımcı
Avrupa Birliği (Romanya ve Bulgaristan dışında)	64 katılımcı
Amerika Birleşik Devletleri	3 katılımcı

Kaynak: (Pancu, 2023)

4.3.1. Türkiye Cumhuriyeti Deneyimleri

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki Gagauz Türklerinin çoğu Türkiye Cumhuriyeti'ni ziyaret etmişlerdir. 120 katılımcı (% 60,91) Türkiye'de bulunmuşken, 77 katılımcı (% 39,09) Türkiye'yi hiç ziyaret etmemişlerdir. Katılımcıların % 68'i (80 kişi) Türkiye'yi üçten fazla kez ziyaret etmiştir. Katılımcıların % 16'sı (20 kişi) iki kez Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunmuşlardır. Katılımcıların % 16'sı ise (20 kişi) Türkiye'ye bir sefer gitmişlerdir.

Anket katılımcıların % 30,83'ü (37 kişi) Türkiye'de çalışmak amacıyla bulunmuşlardır. Katılımcıların % 30'u (36 kişi) Türkiye'de tatil amaçlı bulunmuşlardır. Ankete katılan 8 kişi (% 6,67) ise aile ziyaretleri için Türkiye'ye gelmişlerdir.

Tablo 4.9. Katılımcıların Türkiye'de Bulunma Amaçları

Amaç	Yüzde
İş	30,83%
Turizm	30,00%
Turizm, İş	6,67%
Aile ziyareti	6,67%
Diğer	5,00%
İş, Eğitim	4,17%
Eğitim	3,33%
Turizm, Aile ziyareti	3,33%
İş, Aile ziyareti	2,50%
Turizm, Eğitim, Diğer	0,83%

Turizm, İş, Aile ziyareti	0,83%
Turizm, İş, Aile ziyareti, Sağlık, Eğitim, Diğer	0,83%
Turizm, İş, Aile ziyareti, Eğitim	0,83%
Turizm, İş, Eğitim, Diğer	0,83%
Turizm, İş, Eğitim	0,83%
Turizm, Diğer	0,83%
Turizm, Eğitim	0,83%
Turizm, Aile ziyareti, Eğitim	0,83%
Toplam	% 100

Kaynak: (Pancu, 2023)

Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunurken anket katılımcıların kullandıkları dil veya diller aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Tabloya göre çoğu katılımcının en çok kullandıkları diller Türkçe, Gagauz Türkçesi ve Rusçadır.

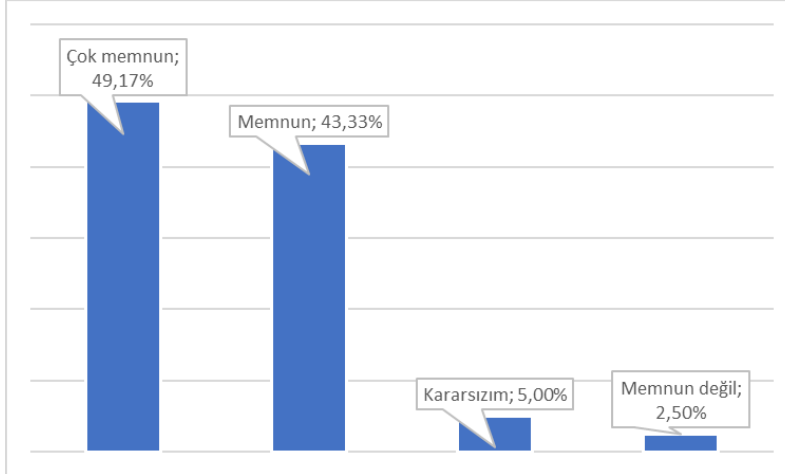
Tablo 4. 10: Katılımcıların Türkiye’de Kullandıkları Diller

Dil	Yüzde	Sayı
Türkçe	31,67%	38
Türkçe, Gagauzca	17,50%	21
Türkçe, Rusça	11,67%	14
Gagauzca	10,00%	12
Gagauzca, Rusça	6,67%	8
Türkçe, Rusça, İngilizce	5,83%	7
Rusça	4,17%	5
Türkçe, Gagauzca, Rusça	4,17%	5
Türkçe, Gagauzca, Rusça, İngilizce	3,33%	4
Rusça, İngilizce	2,50%	3
Türkçe, Rusça, İngilizce, Diğer	1,67%	2
Diğer	0,83%	1
Toplam	100,00%	120

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcılarına Türkiye Cumhuriyeti’nde bulunmaktan ne kadar memnun kaldıkları sorulmuştur. 59 katılımcı (% 49,17) çok memnun kaldığını ifade etmiştir. 52 katılımcı (% 43,33) memnun kaldığını belirtmişken 3 katılımcı (% 2,5) memnun kalmadığını işaretlemiştir.

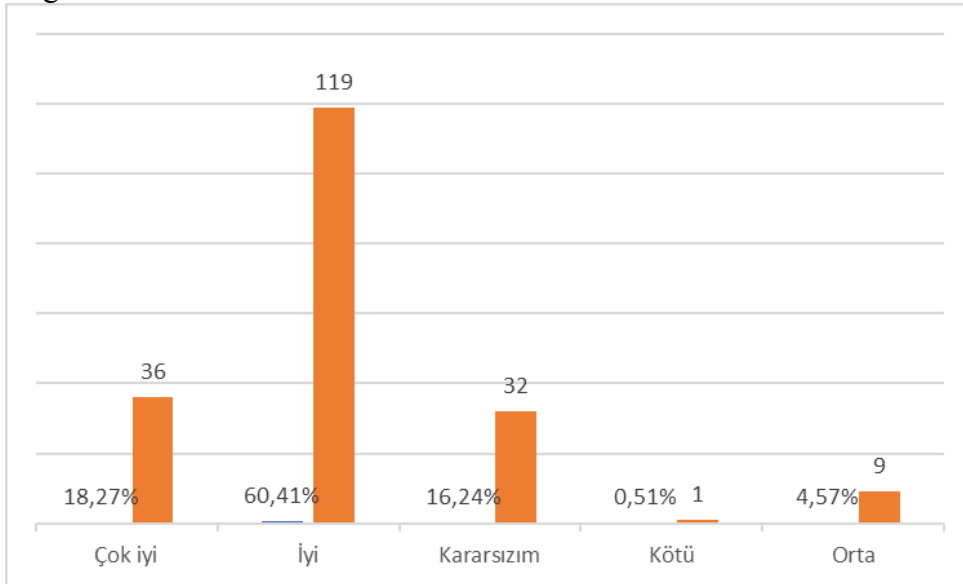
Tablo 4.11. Katılımcıların Türkiye’de Bulunmanın Memnuniyeti

Kaynak: (Pancu, 2023)

Tüm anket katılımcılarından Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Amaç; 30 yılı aşkın süreçte diplomatik, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamda sürdürülen ikili ilişkilerin imajının Gagauz Türklerine nasıl yansıtıldığını öğrenmektir. Bu durumda anket sonuçlarına göre çoğu katılımcı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Türkiye Cumhuriyeti ile olan temasları ‘iyi’ olarak değerlendirmiştir.

Tablo 4.12. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Türkiye Cumhuriyeti İlişkilerinin Değerlendirmesi

Kaynak: (Pancu, 2023)

4.3.2. Rusya Federasyonu Deneyimleri

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki Gagauz Türklerinin çoğu Rusya Federasyonu'nu ziyaret etmişlerdir. 143 katılımcı (% 72,59) Rusya'da bulunmuşken, 54 katılımcı (% 27,41) Rusya'yı hiç ziyaret etmemişlerdir. Katılımcıların % 69,23'ü (99 kişi) Rusya'yı üçten fazla kez ziyaret etmiştir. Katılımcıların % 18,18'i (26 kişi) iki kez Rusya Federasyonu'nda bulunmuşlardır. Katılımcıların % 12,59'u ise (18 kişi) Rusya'ya bir sefer gitmişlerdir.

Anket katılımcıların % 37,06'sı (53 kişi) Rusya'da çalışmak amacıyla bulunmuşlardır. Katılımcıların % 17,48'i (25 kişi) Rusya'da aile ziyaretleri için bulunmuşlardır. Ankete katılan 16 kişi (% 11,19) ise tatil amaçlı Rusya'ya gitmişlerdir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların cevapları ve yüzde dağılımı verilmiştir.

Tablo 4.13. Katılımcıların Rusya'da Bulunma Amaçları

Amaç	Yüzde	Sayı
İş	37,06%	53
Aile ziyareti	17,48%	25
Turizm	11,19%	16
İş, Aile ziyareti	9,09%	13
Diğer	6,99%	10
Turizm, Aile ziyareti	3,50%	5
Eğitim	3,50%	5
Turizm, İş, Aile ziyareti	2,10%	3
İş, Eğitim	2,10%	3
Aile ziyareti, Diğer	1,40%	2
Turizm, Diğer	1,40%	2
İş, Diğer	0,70%	1
Turizm, İş, Aile ziyareti, Sağlık, Eğitim, Diğer	0,70%	1
Turizm, İş, Aile ziyareti, Eğitim	0,70%	1
İş, Sağlık, Eğitim	0,70%	1
Turizm, İş	0,70%	1
İş, Sağlık	0,70%	1
Toplam	100,00%	143

Kaynak: (Pancu, 2023)

Rusya Federasyonu'nda bulunurken anket katılımcıların kullandıkları dil/diller aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Tabloya göre çoğu katılımcıların en çok kullandıkları diller Rusça ve Gagauzcadır.

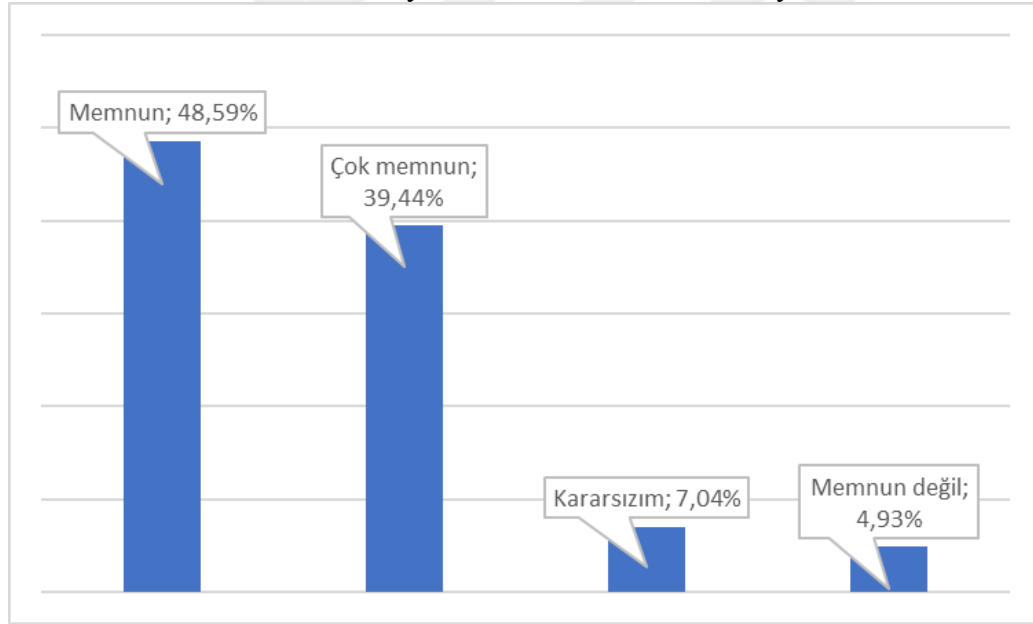
Tablo 4.14. Katılımcıların Rusya’da Kullandıkları Diller

Dil	Yüzde	Sayı
Rusça	69,23%	99
Rusça, Gagauzca	25,17%	36
Rusça, İngilizce	2,10%	3
Rusça, İngilizce, Diğer	0,70%	1
Rusça, Türkçe	0,70%	1
Rusça, Türkçe, İngilizce	0,70%	1
Gagauzca	0,70%	1
Rusça, Gagauzca, Türkçe	0,70%	1
Toplam	100,00%	143

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcılarına Rusya Federasyonu’nda bulunmaktan ne kadar memnun kaldıkları sorulmuştur. 69 katılımcı (% 48,59) memnun kaldığını ifade etmiştir. 56 katılımcı (% 39,44) memnun kaldığını belirtmişken 7 katılımcı (% 4,93) memnun kalmadığını işaretlemiştir.

Tablo 4.15. Katılımcıların Rusya’da Bulunmanın Memnuniyeti

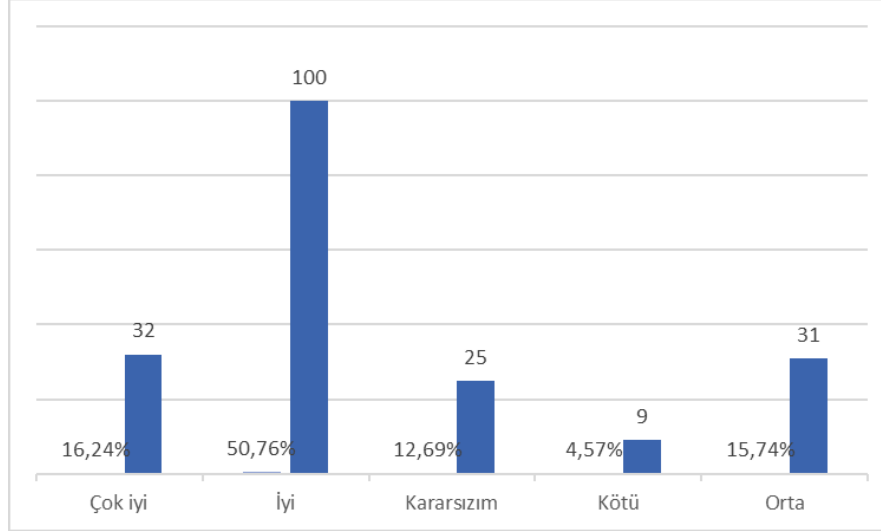

Kaynak: (Pancu, 2023)

Tüm anket katılımcılarından Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Rusya Federasyonu ilişkilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Amaç; 30 yılı aşkın süreçte diplomatik, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamda sürdürülen ikili ilişkilerin imajının Gagauz Türklerine nasıl

yansıtıldığını öğrenmektir. Bu durumda anket sonuçlarına göre çoğu katılımcı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Rusya Federasyonu ile olan temasları ‘iyi’ olarak değerlendirmiştir.

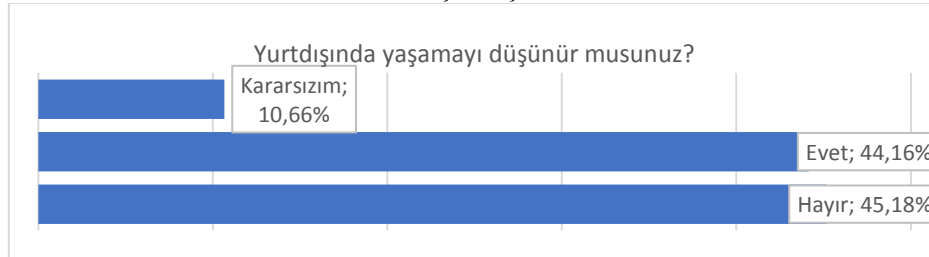
Tablo 4.16. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Rusya Federasyonu İlişkilerinin Değerlendirmesi

4.3.3. Yurtdışı Yaşam Tercihii

Anket katılımcılarına yurtdışında yaşamak isteyip istemedikleri sorulmuştur. 89 katılımcı (% 45,18) yurtdışında yaşamak istemediklerini belirtmiştir. 87 katılımcı ise (% 44,16) yurtdışında yaşamak istediklerini ifade etmiştir.

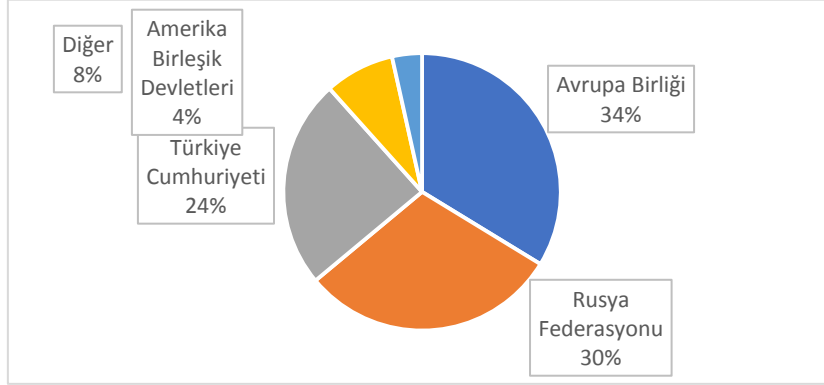
Tablo 4.17. Katılımcıların Yurtdışı Yaşam Tercihii

Kaynak: (Pancu, 2023)

Yurtdışında yaşamayı düşünen anket katılımcılarının % 34’ü Avrupa Birliği’ni tercih etmektedir. Katılımcıların % 30’u Rusya Federasyonu’nda yaşamayı tercih ederken % 24’ü Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşamayı seçmektedir.

Tablo 4.18. Katılımcıların Yaşam için Ülke Tercihi

Kaynak: (Pancu, 2023)

4.4. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Değerlendirmeleri

4.4.1. Gagauz Dil ve Kültürünün Gelişiminin Değerlendirilmesi

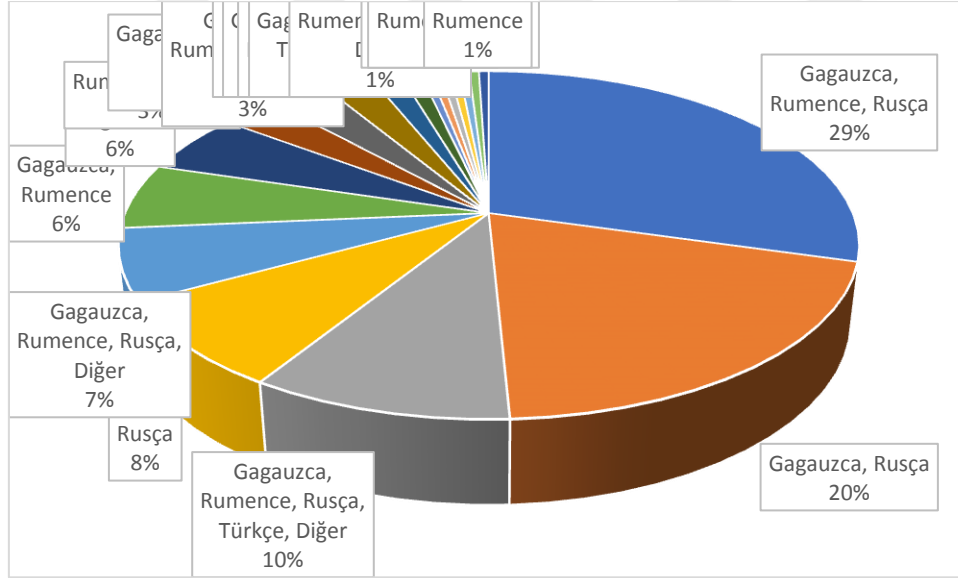
1994 yılından beri Gagauz kültürü ve dilinin gelişmesi adına hem bölgece hem de ülkece adımlar atılmaya başlanmıştır. Okullarda Gagauzca derslerinin verilmesi, Gagauz bayramlarının kutlanması ve hem ülke içinde hem de yurtdışında Gagauz geleneklerinin, yemeklerinin, milli değerlerinin ve kültürel varlıklarının tanıtılması adına çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Kongaz köyünde bulunan Süleyman Demirel Lisesi Müdürü Ergin Yılmaz Gagauz dili ve kültürü çerçevesindeki öğretim programı hakkında “Bizim okulda her hafta Gagauz dili, kültürü ve tarihi derslerimiz var. Aynı zamanda 8.-12. sınıflarla haftada 5 saat Türkçe derslerimiz de var ve bu dersler aslında Gagauzca dersini destekliyor. Onun dışında, İngilizce, Rumence ve Rusça derslerimiz de var. Burada Türkiye’deki, Moldova’daki ve Gagauz Yeri ÖB’ndeki tüm bayramları kutluyoruz. Örneğin, en son 19 Mayıs töreni yaptık fakat Türkiye’deki kutlamalardan biraz farklılık gösteriyor. Törenimiz üç marş ile başlıyor: Moldova İstiklal marşı, Türkiye İstiklal marşı ve Gagauz marşı. Devamında ise saygı duruşu, resmi konuşmalar ve halk oyunları mutlaka oluyor. Yine törenlerde üç kültürün halk oyunlarını izliyoruz.” demiştir.²³⁸

Gagauz dil ve kültürünün tarih içinde kaybolmaması adına atılan adımların yeterli olup olmadığını öğrenmek üzere anket katılımcılarına konu ile alakalı birkaç soru sorulmuştur.

²³⁸ Ek 2

Saha çalışmalarımda Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde çoğunlukla Rusça kullanıldığı gözlemlenmiştir. Fakat kimi zaman Gagauz Türkçesi ve Rumence konuşanların da olduğu duyulabilmektedir. Anket katılımcılarına Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde hangi dillerin kullanılması gerektiği sorulmuştur. 58 anket katılımcısı (% 29) Gagauz Yeri ÖB'nde üç dilin kullanılması gerektiğini düşünmektedir. 39 katılımcısı ise (% 20) Moldova Cumhuriyeti'nin resmi dilinin kullanılması gerekmediğini belirtip yalnızca Gagauz Türkçesi ve Rusça dillerinin yeterli olduğunu düşünmektedir. 19 anket katılımcısı (% 10) ise Gagauz Yeri'nde beş dil kullanılmasında bir sorun görmemektedir. Ankete katılan toplamda 197 katılımcıdan 29'u diğer dillerin yanında bölgede Türkçe de kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Aşağıdaki tabloda cevapların dağılımı sunulmuştur.

Tablo 4.19. Gagauz Yeri ÖB'nde Kullanılması Gereken Dil

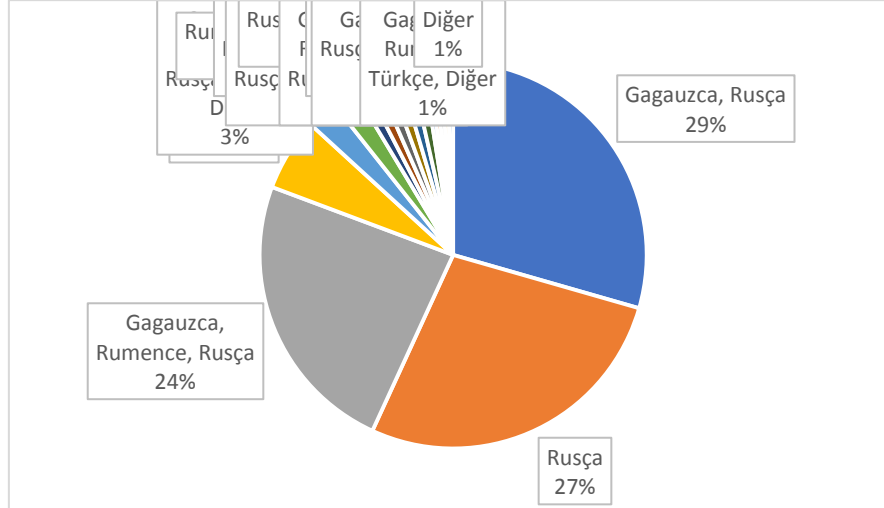

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcılarına Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki televizyon kanallarının hangi dilde yayın yapmaları gerektiği sorulmuştur. Katılımcıların % 29'una göre (58 kişi) TV kanallarının iki dilde yayın yapmaları gerekmektedir. 54 katılımcısı (% 27) ise TV kanallarının sadece Rusça yayın yapmalarının yeterli olduğunu düşünmektedirler. 47 katılımcıya (% 24) göre ise TV kanalları üç dilde de yayın yapmalıdırlar. Tüm katılımcılardan 15'i televizyon kanallarının diğer diller yanında Türkçe de yayın

yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Aşağıdaki tabloda anket cevapların dağılımı verilmiştir.

Tablo 4. 20. Gagauz Yeri ÖB'ndeki TV Kanallarında Kullanılması Gereken Dil

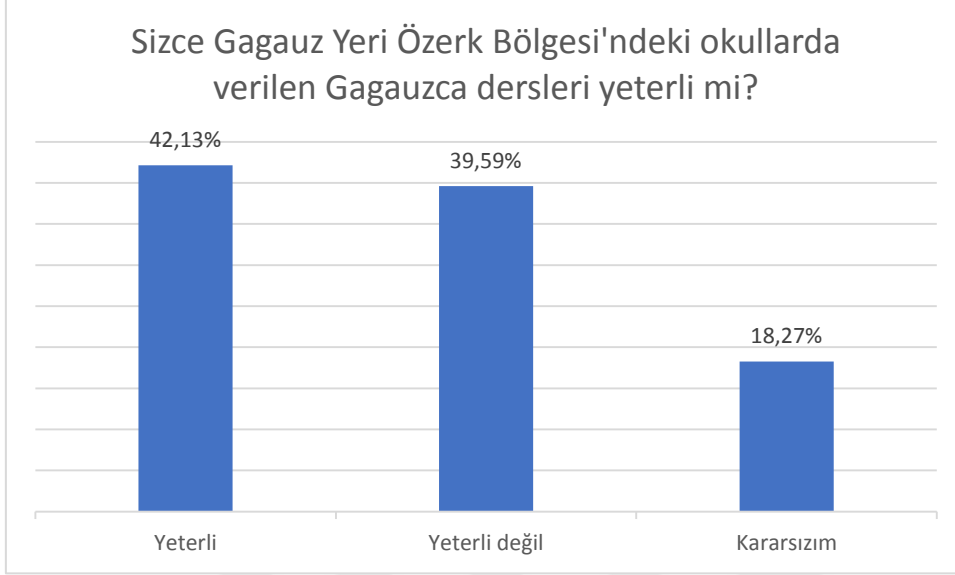
Kaynak: (Pancu, 2023)

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki okulların bütün kademelerinde Gagauz kökenli öğrencilere Gagauzca dersleri verilmektedir. Kademelere göre değişiklik göstermekle beraber öğrenciler haftada üç ila sekiz ders arasında Gagauzca dersi almaktadırlar. Bu konuda anket katılımcılarına Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki okullarda yeterli Gagauzca ders verilip verilmediğine dair fikirleri sorulmuştur. 83 katılımcı (% 42,13) Gagauz okullarında verilen Gagauzca derslerin yeterli olduğunu düşünmektedir. 78 anket katılımcısı (% 39,59) ise öğrencilere verilen Gagauzca derslerinin yeterli olmadığını düşünüp ders sayısının daha fazla olması gerektiğini fikrindedirler. 36 katılımcı (% 18,27) ise kararsız olup sözlü mülakatlarda ya çok fazla ders verildiğini söylemiş ya da Gagauzca derslerin okul programlarında olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Anket katılımcı 2'nin, dil öğretimi hakkındaki yorumu: “Bence 20-30 yıl geçtiğinde çocuklarımız Gagauzca bilmeyecektir. Ben şahsen markete gittiğimde Rusça kullanıyorum. Gagauzca çok zor bir dil, okullarda öğreniliyor ama materyaller yeterli değildir. Enstitümüz bu konuda çalışmalar sürdürüyor fakat bu konuda daha fazla

çalışılması gerekiyor. Köylerdeki çocuklar daha fazla Gagauzca kullanıyor.” şeklindedir.²³⁹

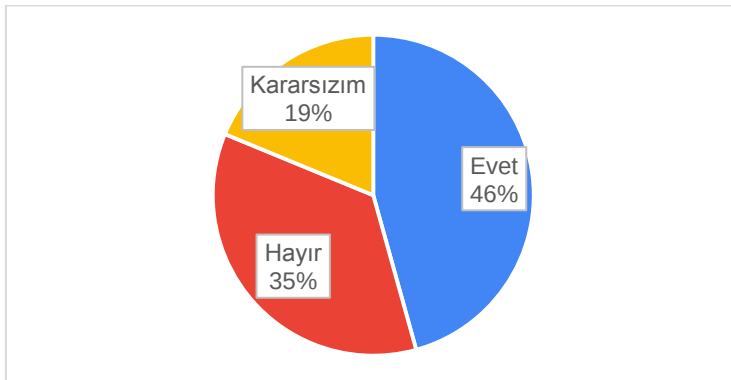
Tablo 4.21. Gagauz Yeri ÖB’ndeki Okullarda Verilen Gagauzca Dersleri

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcılarına “Gagauz kültürü ve gelenekleri Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde yeterince tanıtılıyor mu” sorusu sorulmuştur. Düşünceler öznel olmak üzere cevaplar tabloda verilmiştir. Katılımcıların % 46’sı (90 kişi) Gagauz kültürü ve gelenekleri Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde yeterince tanıtıldığını düşünmektedir. Anket katılımcılarının % 35’i (70 kişi) ise Gagauz kültürünün tanıtılması adına atılan adımların yeterli olmadığı düşüncesindedirler.

Tablo 4.22. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde Gagauz Kültürü ve Geleneklerinin Tanıtılması

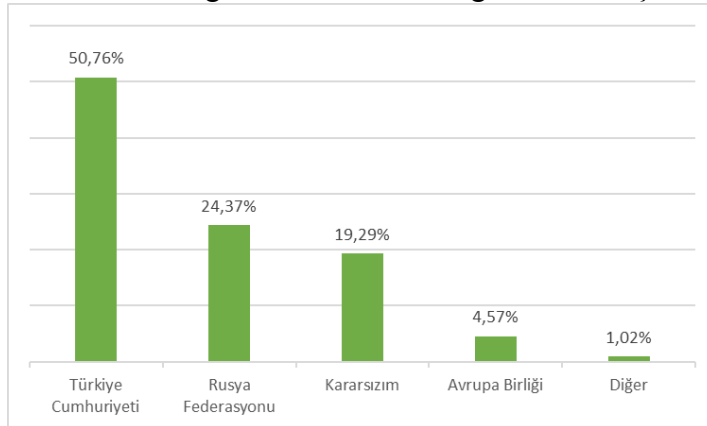
Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcılarından Gagauz dili ve kültürünün gelişimi hakkında yorumlar da istenmiştir. **Anket katılımcı 1'e** göre “Sovyet Birliği dağıldıktan sonra milli kimlik ve dil sorunu ortaya koyulmuştur. Dağılan öbür cumhuriyetlerde de olduğu gibi Moldova’da yaşayanlar dillerine, kültürlerine ve milliyetlerine özgürce sahip çıkmak için adımlar atmaya başlamıştır. Büyük bir karışıklık vardı çünkü biz Rumenceyi istemiyorduk. O zaman Gagauz halkı adında Komrat’ta bir inisiyatif grubu toplandı, siyasi bir organizasyon kurdu ve Gagauz Türklerinin ayrılması konusunda fikirler öne sürdü. Fikirlerini gerçekleştirmek için Türkiye’den yardım istendi. O zaman Süleyman Demirel bizim bölgeye gelmişti. Rusya’dan da yardım istenmişti. Moldova Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının ve Gagauz Yeri’nin özerkliğinin elde edilmesiyle birlikte Gagauz dili ve kültürünün gelişmesi için çokça politika ve strateji geliştirilmiştir.”²⁴⁰

4.4.2. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin Gelişiminin Değerlendirilmesi

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, resmi kuruluşundan beri (1994) Moldova Cumhuriyeti hükümetinin ayırdığı bütçe dışında başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, Avrupa Birliği, Romanya gibi kuruluş ve ülkelerden finansal destek almıştır. Bu durumda anket katılımcılarının öznel düşünceleri olması kaydıyla Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin gelişiminde en çok katkısı olan ülke hangisidir diye sorulmuştur. Anket katılımcılarının çoğuna göre en çok katkıda bulunan ülke Türkiye Cumhuriyeti’dir (% 50,76). Katılımcıların % 24,37’si Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin gelişiminde en çok katkısı olan ülkenin Rusya Federasyonu’nun olduğunu belirtmişlerdir.

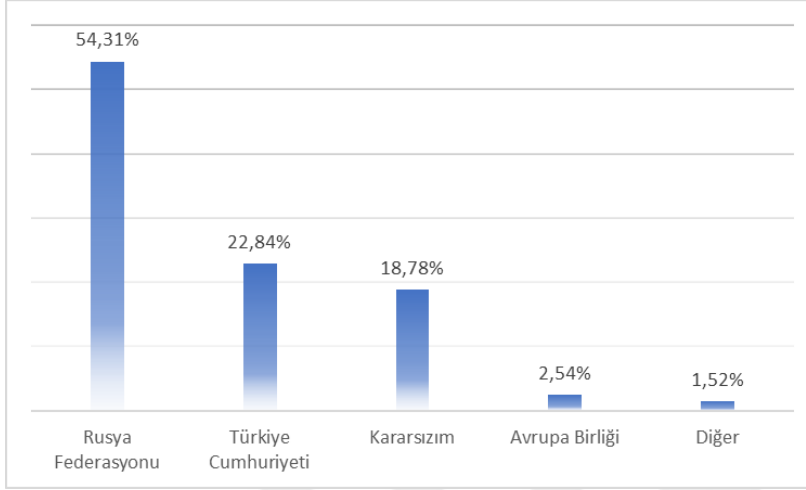
Tablo 4.23. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin Gelişiminde En Çok Katkısı Olan Ülke

Kaynak: (Pancu, 2023)

Anket katılımcılarına Gagauz Yeri Özerk Bölgesi hangi ülke/kuruluş ile daha sıkı bağlar kurmalı sorusu sorulmuştur. Katılımcıların % 54,31'i Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Rusya Federasyonu ile daha sıkı bağlar kurmalı seçeneğini tercih ederken, % 22,84'ü Türkiye Cumhuriyeti cevabını işaretlemişlerdir.

Tablo 4.24. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Daha Sıkı Bağlar Kurması Gereken Ülke/Kuruluş

Kaynak: (Pancu, 2023)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Moldova Cumhuriyeti'nde yaşayan Gagauz Türklerinin mevcut sosyo-kültürel yapısı incelenmiştir. Bunun için nitel ve nicel yöntemlerle, gözlem, görüşme, anket vb. tekniklerle toplanan verilere ve literatüre dayanarak Gagauz topluluğunda ana dil ve etnik kimlik duygusu, din, yurtdışı deneyimi, eğitim ve kültür durumu tespit edilmiştir.

Gagauz Türkleri, medya araçlarının geliştiği ve kültürel etkileşimin kaçınılmaz olduğu günümüz dünyasında farklı topluluklar ve kültürlerle çeşitli etkileşimler yaşamaktadırlar. Bu etkileşimler, devletin kültürel politikaları ve doğal olarak gerçekleşen asimilasyon süreçleri, Gagauz Türklerinin kültür ve etnik kimliklerinin hangi yönde etkilendiği vb. durumlar araştırılmış ve eldeki veriler ışığında bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Gagauz Türkleri diğer Türk toplulukları gibi, tarih boyu farklı topraklarda yaşamışlardır. Tarihi metinlere göre, eski dönemlerin hayat koşulları nedeniyle göçebe ve konargöçer bir hayat tarzında yaşayan ve Gagauz Türklerinin ataları sayılan Oğuz boylarının bir kısmı Orta Asya'dan Karadeniz'in kuzeyine, oradan da Balkanlar'ın Dobruca bölgesine göç etmişlerdir.

Tarih içinde farklı Türk topluluklarıyla temasta bulunan bu Gagauz Türkleri 19. yüzyılda Rus yönetiminin teşvikiyle Moldova Cumhuriyeti'nin Bucak bölgesine yerleştirilmişlerdir. Sovyet Birliği'nin zorlayıcı ulusal politikasına karşı kendilerini koruyamayan ve azınlık haklarından mahrum edilen bir topluluk olan Moldova'daki Gagauz Türkleri mevcut duruma hızlı biçimde uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Gagauzlar, Ruslaştırılma sürecini kabul etmek zorunda kalmış ve Rusçayı öğrenerek Sovyet sistemine adapte olmuşlardır. Moldova Cumhuriyeti'nin Sovyetlerden

bağımsızlığını kazanmasıyla beraber Gagauz Türkleri Moldova'nın güneyinde yeni kurulan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde hayatlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Yüzyıllar süren bu göç tarihinin nihayetinde Gagauz Türklerinin dili ve kültürü Türk dil ve kültürünün yanı sıra bulundukları yerlerdeki komşularıyla olan temasları sonucunda farklılaşmış, Türk kültürüne ek olarak Slav, Rumen, Yunan ve Bulgar kültürlerinden de etkilenmiştir. Bu nedenle Gagauz Türklerinin kültür yapısı Türk altyapısı üzerine Balkan izleri taşımaktadır.

Bu araştırmada, Moldova'da yaşayan Gagauz halkının dil, din, eğitim, kültür ve etnik kimliğinin mevcut durumu, anketler ve sözlü mülakat verileriyle analiz edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçları aşağıda özetlenmiştir:

İlk olarak; gündelik hayatta en yoğun kullanılan dilin Rusça olduğu görülmüştür. Anket katılımcılarının % 41,62'sinin günlük yaşamda kullandıkları dil Rusçadır. Aynı zamanda katılımcıların % 30,96'sı gündelik hayatta hem Gagauz Türkçesi hem de Rusça dillerini kullanmaktadır. Anket katılımcılarının % 6,6'sı günlük yaşamlarında sadece Gagauzcayı kullandıklarını belirtmişlerdir. Gagauz Türkçesi kullanımının görece düşük olmasındaki faktörlerden biri yeni neslin Gagauz Türkçesi eğitimi alıyor olmasına rağmen gündelik hayatta Rusçayı kullanıyor olmalarıdır. Gagauz Türkçesi kullanımının ise yoğunlukla belli yaş üzerindeki kişilerin kendi aralarındaki iletişimlerinde olduğu gözlemlenmiştir. Yeni neslin Gagauz Türkçesini az kullanmaları kendi tercihlerinden ziyade banka, alışveriş, eğitim, medya gibi günlük işlerini Rus dilini kullanarak daha rahat tamamlayabilmelerindendir. Örneğin, ödev hazırlayacak olan bir öğrencinin Gagauz Türkçesi ile hazırlanmış kaynaklara ulaşabilmesi Rusça hazırlanmış kaynaklara ulaşabilmesinden çok daha zordur. Aynı şekilde Gagauz Türkçesi ile hazırlanan gazete haberlerinde, TV bültenlerinde vs. kaynak yetersizliği yaşanmaktadır. Mevcut öğrenciler haftada 3 ila 8 saat Gagauz Türkçesi dil dersi görüyor olsalar da günlük kullanımdaki yaşanan eksiklik bu dile olan ilgiyi ve dil kullanımını sınırlı kılmaktadır. Bu durum Gagauz Türkçesinin gün geçtikçe kaybolmakta olduğunu göstermekte ve bu anlamda yeterli önlem alınmazsa tarih içinde unutulmuş bir dil olarak kalmanın tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu belirtmek gerekmektedir.

İkinci olarak; Sovyetler tarafından Ortodoks Kilisesi'ne karşı ağır baskı uygulanmış olsa da Gagauz Türkleri dini inançlarını yitirmemişlerdir. Ankete katılanların % 94,92'si Hristiyan olduklarını belirtmişlerdir. Çok az sayıda katılımcı başka bir dine mensup ya da ateist olduklarını ifade etmişlerdir. Çoğunluğu Hristiyan olmasına karşın söylemlerinde Türk-İslam etkisi gözlemlenmektedir. Örneğin 'Tanrı' kelimesi yerine 'Allaa' hitabının kullanıldığını gözlemlemekteyiz. Aynı şekilde kurban adetinin sürdürüldüğünü veya 'kırkı çıkmak' ritüelinin uygulandığını görmekteyiz.

Üçüncü olarak; Sovyetlerin yerli halklar üzerindeki Ruslaştırma politikalarının içinde Rusçayı empoze etmek olduğu görülmektedir. Bu politikalardan ciddi bir şekilde etkilenen eski Sovyet ülkelerinden biri de Moldova Cumhuriyeti'dir. Moldova Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra, yerel halk ve azınlık odaklı milliyetçilik politikaları ortaya çıkmıştır. Bundan ya da başka sebeplerden ötürü etnik kimlik algısına yönelik anket katılımcılarının % 82,23'ü kendilerini Gagauz olarak gördüklerini belirtmiştir. Kendisini hem Gagauz hem de Moldovalı olarak tanıtan % 5,58 katılımcı vardır.

Dördüncü olarak; Gagauz Türklerinin eğitim durumunun değerlendirilmesi adına anket katılımcılarının % 39,09'u lisans ve lisansüstü mezunu olduğunu belirtmiştir. Meslek okulu mezunu olan katılımcı toplam sayının % 38,58'ini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan lise mezunu toplam sayının % 13,18'ini oluşturmaktadır. Son olarak ortaokul mezunu toplam sayının % 10,15'ini oluşturmaktadır.

Beşinci olarak; anket sonuçlarına göre katılımcıların % 67,51'inin Rusça dilinde haber izledikleri ya da okudukları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda katılımcılarının % 29'u TV kanallarının iki dilde (Gagauzca, Rusça) yayın yapmaları gerektiğini düşünmektedirler. Anket katılımcılarının % 27'si ise TV kanallarının sadece Rusça yayın yapmalarının yeterli olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların % 24'üne göre ise TV kanalları üç dilde (Gagauzca, Rumence, Rusça) yayın yapmalıdırlar. Sonuçlardan da anlaşılacağı üzere çoğu Gagauz Rusça medyayı tercih etmektedir. Aynı zamanda Gagauzlar, çok dilli bir topluluk olarak medyanın iki ya da üç dilde yayın yapması gerektiğini düşünmektedirler.

Altıncı olarak; ankete katılanların % 20,81'i iki dil bilmektedir. Anket katılımcılarının % 15,74'ü ise Gagauz Türkçesi, Rumence ve Rusça dillerine hakimdir. % 13,71 katılımcı ise Gagauzca ve Rusça dışında Türkiye Türkçesi de bilmektedir. Aynı zamanda dört, beş ve azınlıkta da olsa altı dile sahip olan Gagauz Türkleri de vardır. Bu da çok dilli bir topluluktan bahsederken aynı zamanda yurtdışına çıkma kolaylığını açıklamaktadır. Anket katılımcılarının % 95,94'ü yurtdışına gitmiştir. Anket katılımcılarının çoğu birden fazla ülkede bulunmuşlardır. Gagauz Türkleri tarafından en çok ziyaret edilen ülkeler sırasıyla Rusya, Ukrayna ve Türkiye'dir.

Bölge olarak Gagauz Yeri ÖB ve halkı Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti ile en yakın temastadırlar. Bu çerçevede içerisinde Rusya ve Türkiye'ye olan yakınlık araştırılmıştır.

Türkiye'yi ziyaret eden katılımcıların % 68'i Türkiye'yi üç kereden fazla ziyaret etmişken Rusya'yı üçten fazla kez ziyaret eden katılımcı toplam yüzdenin % 69,23'ünü oluşturmaktadır. Türkiye'yi ziyaret edenlerin % 30,83'ü Türkiye'de çalışmak amacıyla bulunmuşken katılımcıların % 30'u Türkiye'de tatil amaçlı bulunmuşlardır. Toplam sayının % 6,67'si ise aile ziyaretleri için Türkiye'ye gitmişlerdir.

Rusya'yı ziyaret eden katılımcıların % 37,06'sı Rusya'da çalışmak amacıyla bulunmuşken, katılımcıların % 17,48'i Rusya'da aile ziyaretleri için bulunmuşlardır. Katılımcıların toplam sayısının % 11,19'u ise tatil amaçlı Rusya'ya gitmişlerdir.

Bütün anket katılımcılarından Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Amaç; 30 yılı aşkın süreçte diplomatik, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamda sürdürülen ikili ilişkilerin imajının Gagauz Türklerine nasıl yansıdığını öğrenmektir. Bu durumda anket sonuçlarına göre çoğu katılımcı (% 60,41) Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Türkiye Cumhuriyeti ile olan temasları 'iyi' olarak değerlendirmiştir. Katılımcıların % 18,27'si Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Türkiye Cumhuriyeti ile olan temasları 'çok iyi' olarak değerlendirirken katılımcıların % 5'li kısmı 'orta' veya 'kötü' olarak değerlendirmişlerdir. Katılanların % 16,24'ü kararsız kalmıştır.

Aynı bağlamda Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Rusya Federasyonu ile olan temasları ‘iyi’ olarak değerlendirenlerin yüzdesi % 50,76’dır. Katılımcıların % 16,24’ü Gagauz Yeri Özerk Bölgesi-Rusya Federasyonu ile olan temasları ‘çok iyi’ olarak değerlendirirken katılımcıların yaklaşık % 20’li kısmı ‘orta’ veya ‘kötü’ olarak değerlendirmişlerdir. Katılanların % 12,69’u kararsız kalmıştır.

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, 1994’ten beri Moldova Cumhuriyeti hükümetinin ayırdığı bütçe dışında başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, Avrupa Birliği, Romanya gibi kuruluş ve ülkelerden finansal destek almıştır. Anket katılımcılarının çoğuna göre (% 50,76) bölgenin gelişiminde en çok katkıda bulunan ülke Türkiye Cumhuriyeti’dır. Katılımcıların % 24,37’si ise Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin gelişiminde en çok katkısı olan ülkenin Rusya Federasyonu olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda anket katılımcılarının % 54,31’i Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nin Rusya Federasyonu ile daha sıkı bağlar kurması gerektiğini düşünürken katılanların % 22,84’ü Türkiye Cumhuriyeti ile daha sıkı bağlar kurulması gerektiğinin fikrindedirler.

Gagauz Türklerinde Rus yönetiminin altında geçirdikleri sürecin nostaljik duyguları uyandırdığı tespit edilmiştir. Rusya’ya daha yakın olma isteği Sovyet Birliği geçmişiyile bağliyen Rusça faktörünün de çok önemli olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Rus dilinin Gagauz Türkçesi kullanım sıklığına ve Gagauz kültürüne olan etkisi tartışılmazdır. Fakat bu durum ana dillerinin yok olma tehdidiyle sonuçlanmaktadır. Diğer yandan Türk etnik altyapısı ve Türkiye’nin bölgede yaptığı çeşitli yardım ve yatırımlardan dolayı Gagauz Türklerinin son yıllarda Türkiye ile olan temasları artmıştır.

Gagauz Türklerinin Türkiye ile olan temaslarının daha da artması aynı kökten geldiğini bilen kişi sayısının artmasına ve böylelikle kurulan köprünün sağlamlaşmasına zemin oluşturacaktır. Aynı zamanda Gagauz Türkleri üzerindeki Rus etkisinin azalması için de önemlidir. Bu minvalde iki Türk topluluğunun mensupları ortak dil kullandıklarının ve ortak kültüre sahip olduklarının bilincinde olmalıdır. Bu ortak değerlerden bahsedecek olursak, en önemlisi dildir. Dilin bir yansıması olarak kültür ve edebiyattır. Edebiyat ise duygu durumu ortaklığını yansıtmaktadır. Örneğin, maniler, türküler, bilmece vb. her iki toplulukta da ortaklık göstermektedir. Bir diğer örnek olarak yemek isim ve tariflerinden bahsedilebilir. Türkiye’deki ‘gözleme’ aynı

tarifle Gagauz Yeri ÖB’nde ‘gözlemä’ adıyla karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer örnek olarak Türkiye’de sıklıkla kurban kesiminden sonra yapılan kavurma Gagauz Türklerinde yine kurban ritüeli sonrasında pişirilen ‘kaurma’ ile aynıdır. Gagauz Türklerinin geçiş dönemlerindeki (doğum, evlenme, ölüm) ritüellerde gözlemlenen; düşen ilk süt dışının dama atılması, damat tıraşı ve gelinin başı bağlanması veya kırk gün boyunca yas tutulması Türk altyapısını ortaya çıkarmaktadır.

Gagauz Türklerinin dil ve kültürlerine daha fazla sahip çıkılması adına bu anlamda yürütülen devlet politikalarının yanında Gagauz Yeri Özerk Bölgesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin birbiriyle yapıcı ilişkiler içinde olmasını sağlayan politikalara devam edilmesi ve bu politikaların sayısının artması gerekmektedir. Öte yandan Gagauz Türklerinin tarihini, dilini ve kültürünü araştıran akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Sovyet döneminde Gagauz Türkçesinde büyük bir durgunluk yaşanmıştır. Bu nedenle o dönemin dünyasında yaşanan gelişmeler ve bilimsel çalışmalar hakkında Gagauz Türkçesiyle yazılmış çok sınırlı sayıda kaynak vardır. Bundan dolayı günümüzde Gagauz Türkçesinde gerek akademik gerek teknik terimlerin yeterli olmadığı gözlemlenmektedir. Bu soruna Gagauz Türklerinin Türkiye kaynaklarından, literatüründen ve kelime haznesinden faydalanıp daha çok ve sistemli şekilde çalışarak çözüm getirebilecekleri düşünülmektedir. Aksi takdirde Gagauz Türkçesi günümüzdeki eksikliğini devam ettirdiği gibi geleceği de yakalayamayacaktır.

Gagauz Türklerinin varlıklarının korunması ve Moldova Cumhuriyeti’nde yaşayan yerel halk ile barışçıl ilişkilerin sürdürülmesi adına yazılı kaynakların var olması ve ana dil, kültür ve tarihine sahip çıkılması son derece önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ce limbi străine învață elevii din Moldova și câți copii studiază toate obiectele în limba rusă sau în alte limbi”. (Erişim Tarihi: 12.04.2023). <https://diez.md/2021/01/03/grafic-ce-limbi-straine-invata-elevii-din-moldova-si-cati-copii-studiaza-toate-obiectele-in-limba-rusa-sau-in-alte-limbi/>
- Găgăuzii Marchează Astăzi Sărbătoarea Tradițională Hederlez”. (Erişim Tarihi: 14.01.2023). <https://trm.md/ro/regional/gagauzii-marcheaza-astazi-sarbatoarea-traditionala-hederlez>. “Locuitorii Din Găgăuzia Marchează Astăzi Kasım. Ce Semnificație Are Sărbătoarea”. Erişim Tarihi: 15.01.2023). <https://trm.md/ro/regional/locuitorii-din-gagauzia-marcheaza-astazi-kasim-ce-semnificatie-are-sarbatoarea>
- Is Moldova’s apparent defeat Kremlin’s blueprint for Ukraine”. Erişim Tarihi: 13.06.2023. <https://euromaidanpress.com/2016/07/15/is-moldovas-apparent-defeat-kremlins-plan-for-ukraine/>
- Moldova Country Profile”, <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17601580>, (Erişim Tarihi: 01.09.2022)
- Adevărul Moldova. “Cum Și-A Obținut Independența Republica Moldova, Cerând Retragera Trupelor Sovietice De Pe Teritoriul Său”. (Erişim Tarihi: 13.08.2022). <https://adevarul.ro/stiri-externe/republica-moldova/cum-si-a-obtinut-independenta-republica-moldova-1647102.html>
- Akgün, Atıf. “Modern Gagauz Edebiyatı’nda İlk Roman: “Uzun Kervan” (Bir Tahlil Denemesi)”. *Karadeniz Araştırmaları*. 15/59 (2018), 261-290. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/68502/1072266>
- Andrei Morar, “Cum s-a format Republica Moldoveneasca Nistreana, Erişim Tarihi (25.06.2022). ”<https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cum-s-a-format-republica-moldoveneasca-nistreana>
- Andrew Andersen, “The Conflict in Transnistria: National Consensus is a Long Way off.” (1990-present) http://www.conflicts.rem33.com/images/moldova/nistru_konflikt.htm
- Angheli, Fiodor. *Краткая История Гагаузов (Kratkaya İstoriya Gagauzov)*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2010.
- Argunşah, Hülya. “Gagauz Edebiyatı”, *Türk Tarihi Araştırmaları*. <https://www.altayli.net/gagauz-edebiyati.html>
- Armağan, Sebahat. “Gagavuz Türkçesinde Kullanılan Aile ve Akrabalık Adlarının Deyim ve Atasözlerine Yansıma”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Sayı 48 (2016): 425-431. https://jasstudies.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=27981#
- Arnaut, Tudora. “Gagauz Manilerinde Aşk Konularının Alt Başlıkları”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 2/3-4 (2009): 252-259. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/36158/407529>

- Babaoğlu, Nikolay. "Gagauz Türklerinin Kirilik Alfabetesinden Latin Alfabetesine Geçmesi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı 7 (1999): 56-59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12715/154786>
- Babaoğlu, Nikolay. *Gagauz Folkloru*. Chişinău: 1969.
- Bağı, Resul. *Gagauzların Din Folklor Türküleri*. Comrat: Blitz Poligraf SRL., 2022.
- Bercu, Oleg. "Învăţământul din Basarabia în Mediul Populaţiei Găgăuze (1918-1940)". *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, Cilt 6 (2006): 70-73.
- Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova, *Numărul Populaţiei Cu Reşedinţă Obişnuită Pe Sexe şi Grupe De Vârstă La 1 Ianuarie 2022*. https://statistica.gov.md/ro/numarul-populatiei-cu-resedinta-obisnuita-pe-sexe-si-grupe-de-varsta-la-1-ianuar-9578_59433.html
- Boldur, Alexandru. *Istoria Basarabiei*, Bucureşti: Editura Victor Frunză, 1992.
- Bulgar, Stepan ve Ivan Duminica. „Gagauzii din Basarabia in Contextul Relatiilor Romano-Turce”, *Archiva Moldaviae*, Cilt VII (2015): 57-78.
- Bulgar, Stepan, *Страницы Истории и Культуры Гагаузов XIX- нач. XX в. (Stranicy Istoriy y Kultury Gagauzov XIX- nach. XX v.)*. Chişinău: Editura Pontos, 2005.
- Bulgar, Stepan. *Гагаузские Судьбы: Деятели Культуры и Науки: 200 Лет Истории (Gagauzskye Sudby. Deyateli Kultury y Nauki: 200 Let Istoriy)*. Chişinău: Pontos, 2003.
- Çakır, Mihail. *Besarabielâ Gagauzlarân Îstorieasâ*. Chişinău: Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1934.
- Çakır, Mihail. *Gagauzlar: İstoriya, Adetlär, Dil hem Din*. Chişinău: Pontos, 2007.
- Caraman, Petru. "Romanitatea Basarabiei Vazuta de Stiinta Oficiala Sovietica in Basarabia". *Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală a Moldovei*. 7/20(2007): 14-33. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Rominitatea%20Basarabiei%20vazuta%20de%20societatea%20oficiala%20sovietica.pdf
- Cebeci, Ahmet. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Gagauzlar". *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, 2008.
- Cebotari, Petr. *Bizim dost Nastradin*. Cahul: Kagulskoe Izdatelsko-Poligraficheskoe Obyedinenye, 1992.
- Centrul Educaţional Pro Didactica. *Probleme de Predare a Limbilor în Şcolile Alolingve din Republica Moldova: O Analiză De Necesităţi*. Chişinău: Tipografia Centrala, 2009.
- Chirli, Nadejda (Nadya Özakdağ). "Gagauz Edebiyatında Dionis Tanasoglu'nun Yeri", *Turkish Studies*. 3/7 (2008): 271-291. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.500>
- Chirli, Nadejda. "Gagauz Edebiyatında Dionis Tanasoglu'nun Yeri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3/7 (2008): 271-291. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.500>
- Çimpoeş Lüba ve Mariya Durbaylo. *Gagauz Halk Türküleri*. Chişinău: Pontos, 2001.

- Codul Educației al Republicii Moldova (Moldova Cumhuriyeti Eğitim Kanunu),
- Crihan, Anton. *Drepturile Romanilor Asupra Basarabiei Dupa Unele Surse Rusesti in Basarabia*. București: Editura Eminescu, 1995.
- Duran, Güngör Özgür. “Gagavuz Halk Müziği ve Türkiye Sahası Halk Müziği: Benzer ve Ortak Türküler”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2022.
- Durbaylo, M.A. *Ballada Türküleri*. Chișinău: Știința, 1991.
- Fischer, Sabine. “The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine”. *Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs*. 2016: 5-97.
- Gagauz, Dmitri. “Прошлое и Настоящее Музыкального Искусства Гагаузов” (“*Proshloye i Nastoyashcheye Muzykal’nogo Iskusstva Gagauzov*”). *Revista de Etnologie și Culturologie*. Sayı 3 (2008): 220-226. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/17698
- Grigoriadis Ioannis N. ve Evgeniia Shahin. “Between Ethnic Group and Nation: Mihail Çakır’s Histories of the Gagauz”. *East European Politics and Societies*. 35/3 (2021): 638-660. <https://doi.org/10.1177/0888325420937803>
- Guboglo, M. N. *Гагаузы в Мире и Мир Гагаузов (Gagauzy v Mire y Mir Gagauzov)* Cilt 1, Chișinău: Tipografia Centrala, 2012.
- Güneş, Hüseyin Nihat. “İnanç Sistemi Temelinde Gagauzlar’da Ölüm ve Cenaze”. *Turkish Studies*. 14/5 (2019): 81-92. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.22987>
- Güngör Harun ve Mustafa Argunşah, *Dünden Bugüne Gagauzlar*. Ankara: Elektronik İletişim Ajansı Yayınları, 1993.
- Güngör Harun ve Mustafa Argunşah, *Gagauz Türkleri. Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 2002.
- Güngör Harun ve Mustafa Argunşah. *Gagauzlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1998.
- Harta serviciilor educaționale din Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia (Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’ndeki Eğitim Hizmetlerinin Haritası), https://fism.gov.md/sites/default/files/document/attachments/hse_utag.pdf
- Hatlas J. ve M. Zyromski. “Bucak’taki Gagauzların Hayatında Din”. Çeviren Ramazan Adıbelli. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. Sayı 29 (2011): 536. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16970/177320>
- <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=93&nod=1&>, Erişim Tarihi: 12.04.2018
- <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=94&nod=1&>, Erişim Tarihi: 11.06.2018
- https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110112&lang=ro

- Hünerli Bülent ve Tudora Arnaut. “Gagauzlarda Ölüm ile İlgili Örtmeceler”. *Millî Folklor*. 132 (2021): 140-149.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66376/909447>
- Ianıoglo Nadejda ve Svetlana Kuraxina. “The Role of the Wine Industry of ATU Gagauzia in the Economy of the Republic of Moldova: Current State and Development Potential”. *UAZİMDER Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi*. 1/5 (2019): 67-71.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uazimder/issue/51011/665812>
- Invest Gagauzia, Agriculture & Food Processing, 2022-2023.
<https://investgagauzia.md/en/get-pdf/183>
- Invest Gagauzia, Autonomous Teritorial Unit of Gagauzia, 2022-2023.
<https://investgagauzia.md/en/get-pdf/181>
- Invest Gagauzia, Manufacturing Industry, 2022-2023. <https://investgagauzia.md/en/get-pdf/182>
- İusiumbeli, İrina. “Gagauz Yeri’nde Kadın”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2019.
- İusiumbeli, İrina. *Gagauz Yeri’nde Kadın*. Ankara: Karaağaç Yayıncılık, 2016.
- Ivanova, V.V. “Стратегии Включения Гагаузов в Тюрко-Турецкое Культурное Пространство (XX–XXI вв.)” (“Strategiya Vklucheniya Gagauzov v Tiurko-Turetskoe Kulturnoe Prostranstvo (20-21 vv.)”), *Elektronnaya Biblioteka Muzeya Antropologiy y Etnografiy im. Petra Velikogo (Kunstkamera) RAN*. 2013. 263-267. https://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-238-8/978-5-88431-238-8_35.pdf
- Jarkuṭchi, Ion. “Tratatul de Pace Ruso-Turc de la București (1812): Preliminarii și Finalitate”. *Akadosmos*. 2/25(2012), 16.
http://www.akadosmos.asm.md/files/Tratatul%20de%20pace%20ruso_turc%20de%20la%20Bucuresti_1812_Preliminarii%20si%20finalitate.pdf
- Karanastas Radova, O. K. Tuna Ötesi Göçmenleri ve Gagavuzlar. 19. yy Sonları 20. yy Başları. Ankara: Devran Matbaacılık, 2004.
- Kaya, Doğan. “Gagauzlar Türklerinde Düğünle İlgili Terimler”. İçinde V. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu. *Sabaa Yıldızı*. Sayı 14 (2001): 20-24.
- Kendigelyan, Mihail. *Гагаузская Республика. Борьба Гагаузов за Национальное Самоопределение 1989-1995 г. (Gagauzskaya Respublika. Borba Gagauzov za Nacionalnoe Samoopredeleniye 1989-1995 g.)*. Chișinău: Tipografia Centrala, 2009.
- King, Charles. “Minorities Policy in the Post-Soviet Republics: The Case of the Gagauzi”. *Ethnic and Racial Studies*. 20/4(1997): 738-756.
<https://doi.org/10.1080/01419870.1997.9993987>
- Konstantinova, İrina. “Gagauzların Milli Giyimi”. İçinde IV *Всемирный Конгресс Гагаузов* editör Petru Cebotari, 55-58. Chișinău: Tipografia Centrală, 2018.

- Koruşçu, Victor. *Гастрономическая Лексика в Гагаузском Языке. Названия Традиционных Блюдов (Gastronomicheskaya Leksika v Gagauzskom Yazyke. Nazvaniya Traditsionnykh Blyud)*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2016.
- Koruşçu, Viktor. *Названия Традиционных Мясных Блюдов в Турецком и Гагаузском Языках (Nazvaniya Traditsionnykh Myasnykh Blyud v Turetskom i Gagauzskom Yazykakh)*. Komrat, 2014.
- Kürkçü Vitalii ve Dorin Lozovanu. *Gagauziya Avtonom Bölgesi Atlası*, Chişinău: Editura Proart, 2014.
- Kuroglo, Stepan ve Maria Marunevici. *Социалистические Преобразования в Быту и Культуре Гагаузского Населения МССР (Sotsyalisticheskoe Preobrazovaniya v Bytu y Kulture Gagauzskogo Naseleniya MSSR)*. Chişinău: Ştiinţa, 1983.
- Kvilinkova, Elizaveta. “Обряд Курбан у Гагаузов: Степень Сохранности и Трансформации” (Obryad Kurban u Gagauzov: Stepen’ Sokhrannosti i Transformatsii”). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*. Sayı 20 (2013): 22-50. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155186>
- Lavrentyeva S., N. G. Golant ve D. E. Nikoglos. *Gagauzians. Catalogue of the Kunstkamera Collections*. Chişinău: Tipografia Centrala, 2020.
- Law On Special Legal Status Of Gagauzia (Gagauz-Yeri) Nr.344-XIII din 23.12.94, <http://www.e-democracy.md/files/elections/law-special-legal-status-gagauzia-23-12-1994-en.pdf>
- Legea Republicii Moldova Privind Organizarea Administrativ-Teritorială a Republicii Moldova Nr.191-XIV din 12.11.98 (12.11.98 tarihli ve 191-XIV sayılı Moldova Cumhuriyeti’nin İdari-Bölgesel Teşkilatına İlişkin Moldova Cumhuriyeti Kanunu). <https://web.archive.org/web/20070926225334/http://www.cis-legal-reform.org/document.asp?id=2019>;
- Măcriş, Anatol. *Gagauzii*. Bucureşti: Editura Paco, 2008.
- Manuila, Sabin. *Studiu Etnografic Asupra Populației României*. Bucureşti: Editura Institutului Central de Statistică, 1940.
- Marunevici, Maria. *Материальная Культура Гагаузов кон. 19-го – нач. 20-го Веков (Material’naya Kul’tura Gagauzov kon. 19-go – nach. 20-go Vekov)*. Chişinău: 1988.
- Mehmet Türker Acaroğlu, “Gagauzların Kökeni”. *Belleten Dergisi*. 63/237(1999): 453-488. DOI 10.37879.
- Menz, Astrid. “Gagauzlar ve Gagauzca”. Çeviren Defne Ersin Tutan. *Tehlikedeki Diller Dergisi*. 10/16 (2020): 95-111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdd/issue/52339/661368>
- Menzel, Theodor. “Gagauzlar”. *MEB-İslam Ansiklopedisi*. C. IV (2002): 706.
- Moşkov, Valentin Aleksandrovich. *Гагаузы Бендерского Уезда: Этнографические Очерки и Материалы (Gagauzy Benderskogo Uyezda: Etnograficheskiye Ocherki i Materialy)*. Chisinau: Tipografia Centrala, 2004.

- Muğlalı, Mehtap, Alp Erdin Koyutürk ve Mustafa Erhan Sarı. “Samsun Yöresinde Süt Dişleri ile İlgili Folklorik Yaklaşımlar”. *Millî Folklor*. Yıl 19, Sayı 73(2007): 68-72.
- Neukirch, Claus. “Autonomy and Conflict Transformation: The Case of the Gagauz Territorial Autonomy in the Republic of Moldova.” *Minority Governance in Europe*. Cilt I (2002): 105-23
- Nikoglo, D. *Система Питання Гагаузов в ХІХ – Начале ХХ Века (Sistema Pitaniya Gagauzov v XIX – Nachale XX)*. Chisinau, 2004.
- Nyagulov, Blagovest. “Politika y Identichnost: Rumyniya, Turciya i Gagauzite prez. 30 g. na XX vek”. *Istoricheskii Pregled*. No: 3-4 (2007).
- Öncü, Ali Servet. “1991- 1995 Yılları Arası Türkiye Moldova İlişkileri ve Gagauzlar”, *Gazi Türkiyat*, Sayı 15(2014): 87-104.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/76867>
- Özakdağ, Nadejda. “Gagauzcanın Söz Varlığında Bayram ve Yortu Kelimeleri”. *Turkish Studies- Language and Literature*. 14/2 (2019): 765-781.
<https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22554>
- Özkan, Nevzat. “Gagavuz Yazı Dilinin Kurucusu Mihail Çakır”. *Karadeniz Araştırmaları*. 11/43 (2014): 43-49.
<https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/235654/gagavuz-yazi-dilinin-kurucusu-mihail-cakir>
- Özyurt Ulutaş, Selcen. “Gagauzların Dininde Eski Türk İnançlarından İzler”. *Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri*. İçinde 1. Uluslararası Devleti Olmayan, Türk Toplulukları Bilgi Şöleni, editörler Selçuk Kırılı ve Alev Sınar Uğurlu, 279-288. Bursa: Stüdyo Star Ajans TİC. SAN. LTD. ŞTİ: 2018.
- Özyurt Ulutaş, Selcen. *Gagauzlar*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Pancu Ana-Maria ve Selçuk Hava. "Moldova Cumhuriyeti'nde Yaşayan Gagauzların Yöresel Yemekleri". *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 17 (2023): 208-222.<https://doi.org/10.46250/kulturder.1273290>
- Pancu, Ana-Maria. “1991 Sonrası Gagauz Yeri Özerk Bölgesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti Arasındaki İlişkilerin Kurulması ve Gelişmesi”. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, 2018.
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv, Komrat Bölgesel Tarih Müzesi, 27 Temmuz 2022.
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv. Komrat Bölgesel Tarih Müzesi, 26 Temmuz 2022.
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv. Ulusal Gagauz Tarih ve Etnografya Müzesi (Beşalma köyü), 4 Ağustos 2022
- Paşalı, Petr. *Текущая Ситуация в АТО Гагаузия в Сфере Образования и Культуры (Tekushchaya Situatsiya v ATO Gagauziya v Sfere Obrazovaniya i Kul'tury)*. 2017. <https://www.gamcon.org/ru/education-and-culture-session-1-recommendations/>
- Perçemli, Valentina. “Gagauz Türklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Âdetleri”. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi, 2011.

- Pokrovskaya, L.A. “Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının Halk Şarkıları”, Çeviren Bülent Hünerli, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1/8 (2016): 14-28. <https://dergipark.org.tr/en/pub/turuk/issue/27065/516976>
- Radova-Karanastas, Olga. “Gagauz Kilimlerin Hem Ev Dokumalarının Klasifikasyonu, Onların Ornamentlerinde İstoriya Aspektleri Hem Gagauz Ruh Yaratmalarının Paralelleri”, Gagauz Korolları. İçinde *История Гагаузского Ковроделия*, 87-100. Komrat: 2015.
- Recensământul populației și al locuintelor 2014 (2014 Moldova Cumhuriyeti Nüfus Sayımı), <http://recensamant.statistica.md/ro>
- Sakaoglu, Saim. *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yay., 2009.
- Selçuk, Hava. *Selenge'den Tuna'ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*. İstanbul: Kitaparası Yayınları, 2019.
- Şeşen, Ramazan. *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2002.
- Soroceanu, Evdokiya. Gagauzların Kalendar Adetleri: Etnolingvistik Araştırması. Chişinău: Gunivas, 2006.
- Soroceanu, Evdochia. “Pâinea în Ritualurile de Naștere ale Găgăuzilor”. *Revista de Etnologie și Culturologie*. C. XXI (2017): 22-28.
- Stoletneaia Anna ve Iulia Cimpoeș-Belanciu. *Gagauz Dilini Üretilen Masal, Legenda Hem Anlatma Toplumu*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2020.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2020*, Ankara: 2021.
- Tanasoglu, Dionis. *Буквалык (Bukvalık)*. Şcoala Sovietica: 1958.
- Temizyürek, Fahri. “Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagavuz Türklerine Hizmetleri”. İçinde *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*. Ankara: Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi, 2016.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “aile maddesi”. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “bilmece” maddesi. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “fıkra” maddesi. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “masal” maddesi. <https://sozluk.gov.tr/>
- Uçkun, Rabia. “Gagauz Halk Kültüründe Geleneksel Kadın ve Erkek Giyimi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10/2 (2010): 165-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egstdid/issue/34443/380506>
- Vasilos, Vasile. “Politica de Colonizare și de Deznaționalizare Promovată de Tarism în Basarabia (1812-1917)”. *Meridian Ingineresc*. Sayı 4(2009): 88-96. http://utm.md/meridian/2009/MI_4_2009/21_Vasilos_V_Colonizarea.pdf
- Voevoda E.V. ve G.N. Mutaft. “Обучение Гагаузскому Языку: История и Современность” (“Obucheniye Gagauzskomu Yazyku: Istoriya i Sovremennost”), CITISE 2/24 (2020): 225-233. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43167317>

- Yavuz, Nuri. "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar". *Gazi Akademik Bakış*. 4/ 7 (2010): 177-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6524/86506>
- Zanet, Tudor. "Gagauzlarda Canavar Yortuları Başladı". (Erişim Tarihi: 15.01.2023). <https://anasozu.com/gagauzlarda-canavar-yortulari1-basladi/>
- Zavrak N. H., S.S. Kuroglo, S.S. Bulgar. *Petr Zavrak-Vozvroshenye Legendy*. Chişinău, 2014.
- Tanasoğlu, Dionis. "Gagauzların Tarihi". (Erişim Tarihi: 11.07.2022) [https://www.gagauzya.com/gagauzya-tarihi/#:~:text=Gagauzlar%20\(Gagouzlar\)%2C%20kendi%20ifadeleriyle,bin%20n%C3%BCfusla%20Basarabya'da%20ya%C5%9Famaktad%C4%B1rlar.](https://www.gagauzya.com/gagauzya-tarihi/#:~:text=Gagauzlar%20(Gagouzlar)%2C%20kendi%20ifadeleriyle,bin%20n%C3%BCfusla%20Basarabya'da%20ya%C5%9Famaktad%C4%B1rlar.)
- Republica Moldova", (Erişim Tarihi: 15.04.2022). <https://www.consiliu.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/#:~:text=La%203%20martie%202022%2C%20Republica,Moldova%20statutul%20de%20C8%9Bar%C4%83%20candidat%C4%83.>
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv, 23 Temmuz 2022.
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv, 24 Temmuz 2022
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv, 25 Temmuz 2022
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Görüşme, 31 Temmuz 2022.
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv, 3 Ağustos 2022
- Pancu, Ana-Maria. Kişisel Arşiv, 9 Ağustos 2022.
- Гагаузский Алфавит". (Erişim Tarihi: 13.01.2023). <http://www.gbm.md/index.php/gagauzskij-alfavit>
- Gagauzia". Erişim Tarihi: 18.06.2023. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/Gagauzja.png>

EKLER

EK 1. Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22/02/2022 tarihli ve 66 numaralı kararı ile alınmıştır

Ek 2. Mülakat

Ergin Yılmaz-Kongaz Süleyman Demirel Türk-Moldovan Lisesi Müdürü ile Röportaj

Süleyman Demirel Lisesi Türkiye ve Moldova Milli Eğitim Bakanlıkları iş birliğinde faaliyet göstermektedir. Eğitim-öğretim faaliyetlerine 1999 yılında başlayan Süleyman Demirel Türk-Moldovan Lisesi, bünyesindeki öğrenci yurdu ile sadece Gagauz Yeri ÖB'ne değil Moldova genelinden öğrencilere de hizmet sunuyor. Lise Kongaz köyünde bulunmaktadır.

S1: *Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'ndeki adaptasyon süreciniz nasıl geçti?*

E. Y.: Gagauz Yeri Özerk Bölgesine yaklaşık bir yıl önce geldim. Buraya çabuk uyum sağladım, Gagauz kültürü yakın bize, dil, yemek ve yaşam tarzı açısından fazla zorluk çekmedik. Kayseri, Sivas gibi burası, İç Anadolu'ya çok benziyor. Adaptasyon sürem belki bir ay sürdü. Dil sorunu olmayınca insanlarla anlaşabiliyorsun, onlar bize yabancı değil. Din haricindeki bütün öğeler Anadolu ile birebir. Belli bir yaşın üstündeki insanlarla bu coğrafyada konuştuğunuzda Anadolu'dan herhangi bir köyden birisiyle konuşuyormuş hissine kapılıyorsunuz. Hatta din farklı olsa da dualar bile aynı, Allah iyiliğini versin diyorlar mesela. Gagauz evlerine de gittim velilerimizi ziyaret ederken, yaşam tarzlarımız çok benziyor ve Anadolu'daki misafirperverliğiyle aynıdır. Aynı şekilde belli bir yaş üstündeki kişilerin giyim kuşamı, evlerdeki eşyalar örneğin yatak örtüleri İç Anadolu ile aynıdır.

S2: *Gagauz Yeri ile alakalı gözlemleriniz nedir?*

E. Y.: Büyüklere, çocuklara ve ailelerine çok saygılılardır. Hatta burası Türkiye'ye göre geleneklerine ve kültürlerine daha bağlılar, biraz daha korunmuş burası. Kongaz'da Komrat'a göre dillerini kültürlerini daha çok yaşıyorlar. Komrat'ta gençler Gagauzcayı pek bikmiyorlar, Kongaz'da ise bütün çocuklar Gagauzca konuşuyorlar. Dil kültürün taşıyıcısıdır. Rusçayı Türkçeye göre daha çok seviyorlar. Gagauz Türkçesine 'köylü' dili diyorlar, Rusça biraz daha aristokrat bir dil olarak algılanıyor. Rus dili ve dolayısıyla kültürünün burada çok büyük bir etkisi vardır. Buradaki çoğu gençler Gagauz Türkçesine ihtiyaç duymadıklarını söylüyorlar. Rusça ve İngilizce bilmeleri yeterli olduğunu düşünüyorlar. Kültürlerini yaşatabilmek için

dillerine ihtiyaçları var burada. Dil olmazsa Gagauz kültürü ölür ve Ruslaşacaklar ki yavaş yavaş oluyor burada.

S3: *Süleyman Demirel Lisesindeki dil programınız nedir?*

Bizim okulda her hafta Gagauz dili, kültürü ve tarihi derslerimiz var. Aynı zamanda 8.-12. sınıflarla haftada 5 saat Türkçe derslerimiz de var ve bu dersler aslında Gagauzca dersini destekliyor. Onun dışında, İngilizce, Rumence ve Rusça derslerimiz de var. Burada Türkiye’deki, Moldova’daki ve Gagauz Yeri B’ndeki tüm bayramları kutluyoruz. Örneğin, en son 19 Mayıs töreni yaptık fakat Türkiye’deki kutlamalardan biraz farklılık gösteriyor Törenimiz  marş ile başlıyor: Moldova istiklal marşı, Türkiye İstiklal marşı ve Gagauz marşı. Devamında ise saygı duruşu, resmi konuşmalar ve halk oyunları mutlaka oluyor. Yine törenlerde  kültürünün halk oyunlarını izliyoruz.

EK 3. Anket Katılımcılarının Cevap Derlemesi

Anket katılımcıları yapılan anket sorularının cevaplarının birkaç detaylı cevap aşağıda sunulmuştur.

-Gagauzca konuşuyor musunuz?

Katılımcı 1 (Dumitru): Bu bizim dilimiz. Evde hem Gagauzca hem de Rusça konuşuruz. Çocuklarımızla Rusça konuşurduk ki kreşte ve okulda daha kolay olsun onlar için. Ben ise okula gittiğimde hiç Rusça bilmezdim, sadece Rusça konuşurdum. Annelerimiz babalarımız eski Gagauzca konuşurlar. Bizim şu an konuştuğumuz Gagauzca Rusça ve Rumence kelimelerle karıştı.

-Gagauz dili ve kültürünün gelişimi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Katılımcı 1 (Dumitru): Sovyet Birliği dağıldıktan sonra millet ve dil sorunu ortaya koyulmuştur. Dağılan öbür cumhuriyetlerde de olduğu gibi Moldova'da yaşayanlar dillerine, kültürlerine ve milliyetlerine özgürce sahip çıkmak için adımlar atmaya başlamış. O zaman Gagauz halkı adında Komrat'ta bir inisiyatif grubu toplandı, siyasi bir organizasyon kurdu ve Gagauz Türklerinin ayrılması konusunda fikirler öne sürdü. Fikirlerini öne sürmek için Türkiye'den yardım istendi. O zaman Süleyman Demirel bizim bölgeye gelmişti. Rusya'dan da yardım istenmişti. Moldova Cumhuriyetinin bağımsızlığı ve Gagauz Yerinin özerkliğini elde edilmesiyle birlikte Gagauz dili ve kültürünün gelişmesi için çokça politika ve strateji geliştirilmiştir.

Katılımcı 2 (Dima): Bence 20-30 yıl geçtiğinde çocuklarımız Gagauzca bilmeyecek. Ben şahsen markete gittiğimde Rusça kullanıyorum. Gagauzca çok zor bir dil, okullarda öğreniliyor ama materyaller yeterli değildir. Enstitümüz bu konuda çalışmalar sürdürüyor fakat bu konuda daha fazla çalışılması gerekiyor. Köylerdeki çocuklar daha fazla Gagauzca kullanıyor. Gagauz dili ve kültürü daha fazla tanıtılması gerekiyor.

- Sizce Gagauz Yeri'nde hangi dil/diller kullanılmalı?

Katılımcı 3 (Nicolai): Annem babam evde sadece Gagauzca kullanırdı. Onların sayesinde ben hala Gagauzcayı biliyorum. Ben okula gidene kadar Rusça bilmiyordum. Askerliğimi Rusça yaptım ve uzun süre Rusya'da çalıştım. Çocuklarım Rusya'da yaşıyor ve oranın vatandaşları oldular. Şu an da Gagauz Yeri'nde ise en yaygın dil

Rusça o yüzden radyo ve televizyonlarımız Rusça yayın yapmaları gerekiyor ve kullanım dili Rusça olması gerekiyor ki herkes anlayabilsin.

- *Gagauzcayı ne kadar kullanıyorsunuz?*

Katılımcı 4 (Victor): Ben Gagauzca, Rusça ve biraz Rumence biliyorum. Gagauzca seviyemin iyi olduğunu düşünüyorum. İş yerimde Rusça kullanırım ve günlük hayatta ise Gagauzca da kullanırım. Çoğu televizyon kanallarımız Rusça yayın yapıyorlar. Gagauz Türkleri hem ana dil hem de Rusça bilmeliler. Çocuklar okula gidiyorlar fakat Gagauzcayı az biliyorlar.

Katılımcı 5 (Olga): Ben Bulgar asılıyım, eşim Gagauz, evde Gagauzca konuşuyoruz. Komrat Devlet Üniversitesinin Gagauz Filoloji bölümünden mezun oldum. Mümkün olduğu kadar Gagauz dil ve yazılı tarihinin gelişimi için elimden gelince bir şeyler yapmaya çalışıyorum.

Katılımcı 6 (Mihail): Dil konusunda Moldovalıları kıskanıyorum diyebilirim. Sovyet birliği zamanında dilinden mahrum edilen Moldovalılar, bağımsızlığını kazandıktan sonra ana dillerini canlandırmak amaçlı hemen Bükreş'e gittiler. Romanya'dan dönen entelektüeller beraberinde çeşitli kitaplar getirmişlerdir. Moldova Bilim Akademisi kurulduktan sonra Rumence dili, grameri ve edebiyatı konusunda güncellemeler yapılmış ve sürekli çalışmalar sürdürülmüştür. Dolayısıyla Rumence akademik dili ve teknik terimleri Moldova'da gelişmeye ve hemen uygulanmaya başlamıştır. Ne yazık ki bu konuda Gagauz dili zayıf kalmıştır. Mimarlık alanında yüksek lisansımı yapmaya başladığımda tezimi Gagauzca yazma kararı aldım. Fakat tezime başladığımda fark ettim ki alanımla ilgili Gagauzca teknik terimler bulunmamaktadır. Bu yüzden tezimi Rusça yazıp M. Maruneviç Bilim ve Araştırma Merkezine Gagauz Türkçesine tercüme edilmesi için teslim ettim. Böylece merkez Türkçe teknik terimleri ödünç alıp tezimi Gagauz Türkçesine tercüme edebildi. Fakat bu konuda çok daha fazla çalışmaların yapılması gerektiğini düşünüyorum ki Gagauzca her alanda kullanılabilsin.

EK 4. Anket Formu (Türkçe)

Moldova Cumhuriyeti Gagauzların Sosyo-Kültürel Yapısı

Bu anket, Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümü doktora öğrencisi Ana-Maria Pancu tarafından yapılmaktadır. Amacı Gagauz kültürü, dili ve günlük yaşamlarıyla ilgili bilgi edinmek ve bu veriler ışığında yazılı kaynak oluşturmaktır. Bu yüzden lütfen tüm soruları işaretleyiniz. Kesinlikle kişisel değerlendirme yapılmayacak, cevaplar gizli tutulacaktır. Lütfen ankete isim yazmayınız.

1. Mesleğiniz:

2. Yaşınız:

3. Cinsiyetiniz: 1-E 2-K

4. Medeni durumunuz: 1-Bekâr 2-Evli 3-Diğer

5. Eğitim durumunuz:

1-Okuryazar değil 2- Okuryazar 3-İlkokul mezunu

4.-Ortaokul mezunu 5-Lise mezunu 6-Yüksekokul mezunu

6. Nerede yaşıyorsunuz:

7. Hangi ülkenin/ülkelerinin vatandaşı/sınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Moldova Cumhuriyeti 2-Romanya 3-Rusya Federasyonu 4-Türkiye Cumhuriyeti 5-Bulgaristan 6-Diğer

8. Dininiz nedir? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Hristiyan 2-Müslüman 3-Diğer

9. Kendinizi hangi millete ait hissediyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Gagauz 2-Moldovalı 3-Türk 4-Rus 5-Romanyalı 6-Diğer

10. Ana diliniz nedir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Gagauzca 2-Moldovaca (Rumence) 3-Rusça 4-Türkçe
5-Diğer

11. Hangi dilleri biliyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Gagauzca 2- Moldovaca (Rumence) 3- Rusça
4-Türkçe 5-İngilizce 6-Diğer

12. Günlük yaşantınızda kullandığınız dil/diller nedir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Gagauzca 2- Moldovaca (Rumence) 3- Rusça
4-Türkçe 5-İngilizce 6-Diğer

13. Gagauzca seviyenizi nasıl tanımlarsınız? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Çok iyi 2-İyi 3-Orta 4-Kötü 5-Gagauzca
bilmiyorum

14. Sizce Gagauz Yeri'nde hangi diller kullanılmalı? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Gagauzca 2-Moldovaca(Rumence) 3-Rusça 4-Türkçe 5-
Diğer

15. Hangi sosyal medya araçlarından faydalanıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Facebook 2-Instagram 3-Twitter 4-Telegram 5-
Odnoklassniki

6-Vkontakte 7-Whatsapp 8-Viber 9-Diğer

16. Hangi bilgi kanallarını kullanıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-İnternet siteleri 2-Televizyon 3-Radyo 4-Gazete
5-Diğer

17. Hangi dilde haberleri izliyorsunuz/okuyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Gagauzca 2-Moldovaca(Rumence) 3-Rusça 4-Türkçe
5-Diğer

18. Sizce Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde TV kanalları hangi dilde yayın yapmalı? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Gagauzca 2-Moldovaca(Rumence) 3-Rusça 4-Türkçe
5-Diğer

19. Sizce Gagauz Yeri'ndeki okullarda verilen Gagauzca dersleri yeterli mi? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Yeterli 2-Yeterli değil 3-Kararsızım

20. Sizce Gagauz kültürü ve gelenekleri Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yeterince tanıtılıyor mu? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Evet 2-Hayır 3- Kararsızım

21. Eğer Gagauz Yeri'nde yaşıyorsanız bu soruya cevap veriniz. Buradaki yaşantınızdan ne kadar memnunsunuz? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Çok memnunum 2-Memnunum 3-Memnun değilim 4-Kararsızım

22. Daha önce yurtdışına çıktınız mı? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Evet 2-Hayır

23. Hangi ülkelerde bulundunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Ukrayna 2-Romanya 3-Rusya Federasyonu 4-Türkiye Cumhuriyeti

5-Amerika Birleşik Devletleri 6-Bulgaristan 7-Avrupa Birliği
8-Diğer

24. Türkiye Cumhuriyeti'ni ziyaret ettiniz mi? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1- Evet 2-Hayır

25. Eğer bir önceki soruda 'evet' seçeneğini işaretlediyseniz devamındaki 4 soruya cevap veriniz. Cevabınız 'hayır' ise 29. soruya geçiniz. Türkiye Cumhuriyeti'ni kaç kez ziyaret ettiniz? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Bir 2- İki 3-Üçten fazla

26. Hangi amaçla Türkiye Cumhuriyeti'nde bulundunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Turizm 2-İş 3-Aile ziyareti 4-Sağlık 5-Eğitim
6-Diğer

27. Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunurken hangi dili/dilleri kullandınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Türkçe 2-Gagauzca 3-Rusça 4-İngilizce 5-
Diğer

28. Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunmaktan ne kadar memnun kaldınız? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1- Çok memnun 2-Memnun 3-Memnun değil 4-Kararsızım

29. Rusya Federasyonu'nu ziyaret ettiniz mi? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1- Evet 2-Hayır

30. Eğer bir önceki soruda 'evet' seçeneğini işaretlediyseniz devamındaki 4 soruya cevap veriniz. Cevabınız 'hayır' ise 34. soruya geçiniz. Rusya Federasyonu'nu kaç kez ziyaret ettiniz? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Bir 2- İki 3-Üçten fazla

31. Hangi amaçla Rusya Federasyonu'nda bulundunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Turizm 2-İş 3-Aile ziyareti 4-Sağlık 5-Eğitim
6-Diğer

32. Rusya Federasyonu'nda bulunurken hangi dili/dilleri kullandınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

1-Rusça 2-Gagauzca 3- Türkçe 4-İngilizce 5-
Diğer

33. Rusya Federasyonu'nda bulunmaktan ne kadar memnun kaldınız? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1- Çok memnun 2-Memnun 3-Memnun değil 4-Kararsızım

34. Yurtdışında yaşamayı düşünür musunuz? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Evet 2-Hayır 3-Kararsızım

35. Eğer bir önceki soruda 'evet' seçeneğini işaretlediyseniz bu soruya cevap veriniz. Hangi ülkede yaşamayı tercih edersiniz? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Ukrayna 2-Romanya 3-Rusya Federasyonu 4-Türkiye Cumhuriyeti
5-Amerika Birleşik Devletleri 6-Bulgaristan 7-Avrupa Birliği
8-Diğer

36. Sizce Gagauz Yeri-Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri nasıl? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Çok iyi 2-İyi 3-Orta 4-Kötü

37. Sizce Gagauz Yeri-Rusya Federasyonu ilişkileri nasıl? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Çok iyi 2-İyi 3-Orta 4-Kötü

38. Sizce Gagauz Yeri'nin gelişiminde en çok katkısı olan ülke hangisidir? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Türkiye Cumhuriyeti 2-Rusya Federasyonu 3-Romanya
4-Avrupa Birliği 5-Amerika Birleşik Devletleri 6-Diğer
7-Herhangi bir ülkenin katkısı olduğunu düşünmüyorum.

39. Sizce Gagauz Yeri Özerk Bölgesi hangi ülke ile daha sıkı bağlar kurmalı? (Bir seçenek işaretleyiniz)

1-Türkiye 2-Rusya Federasyonu 3-Romanya
4-Avrupa Birliği 5-Amerika Birleşik Devletleri 6-Diğer

Ankete katıldığınız için teşekkür ederim!

EK 5. Anket Formu (Rusça)

Социокультурная Структура Гагаузов Республики Молдова

Этот опрос проводит Ана-Мария Панку, аспирант исторического факультета Университета Эрджиес, Турецкая Республика. Цель опроса – получить информацию для исследования быта и гагаузской культуры. Отметите пожалуйста ответы на поставленные вопросы. Гарантировано тайна ваших ответов. Будьте добры, не указывайте ваше ФИО в анкете.

1. Профессия:

2. Возраст:

3. Пол: 1-Ж 2-М

4. Семейное положение: 1- Не замужем (не женат) 2- Замужем (женат)

3- Другое

5. Ваше образование: 1- Гимназимальное 2-Лицеальное 3- Среднее специальное 4- Высшее

6. Место рождения (село/город, если применимо):

.....

7. Гражданство: (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Республика Молдова

2-Румыния

3-Российская

Федерация

4-Турецкая Республика

5-Болгария

6-Другое

8. Религия: (Выберите один вариант)

1-Христианин

2-Мусульманин

3-Другой

9. Национальная принадлежность: (Выберите один вариант)

1-Гагауз

2-Молдаванин

3-Турок

4-Русский

5-Румын

6-Другая

10. Родной язык: (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Гагаузский 2-Молдавский(Румынский) 3-Русский 4-
Турецкий 5-Другой

11. Какие языки владеете? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Гагаузский 2-Молдавский(Румынский) 3-Русский
4-Турецкий 5-Английский 6-Другие

12. Какие языки вы используете в повседневной жизни? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1- Гагаузский 2- Молдавский (Румынский) 3- Русский
4-Турецкий 5-Английский 6-Другие

13. Как бы вы описали свой уровень знания гагаузского языка? (Выберите один вариант)

1-Очень хорошо 2-Хорошо 3-Средне 4-Плохо
5-Не владею

14. Какие языки должны владеть жители Гагаузии? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Гагаузский 2-Молдавский(Румынский) 3-Русский 4-Турецкий
5-Другие

15. Какие социальные сети вы используете? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Facebook 2-Instagram 3-Twitter 4-Telegram 5-
Одноклассники
6-Вконтакте 7-WhatsApp 8-Viber 9-Другие

16. Из каких источников вы информируетесь? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Интернет 2-Телевидение 3-Радио 4-Газеты 5-
Другие

17. На каком языке вы смотрите/читаете новости? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Гагаузский 2-Молдавский(Румынский) 3-Русский 4-
Турецкий 5-Другой

18. Как вы думаете, на каком языке должно идти вещание на радио и телеканалах Гагаузии? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Гагаузский 2-Молдавский(Румынский) 3-Русский 4-Турецкий
5-Другой

19. Считаете ли вы, что обучение гагаузского языка достаточно в школах автономии? (Выберите один вариант)

1-Достаточно 2-Недостаточно 3-Не знаю

20. Считаете ли вы, что гагаузская культура и традиции продвигаются на должном уровне в Гагаузии? (Выберите один вариант)

1-Да 2-Нет 3- Не знаю

21. Если вы живете в Гагаузии, ответьте на данный вопрос.

Насколько вы удовлетворены своей жизнью здесь? (Выберите один вариант)

1-Очень доволен 2-Доволен 3-Не доволен 4-Не
определился

22. Были за границей? (Выберите один вариант)

1-Да 2-Нет

23. В каких странах вы побывали? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Украина 2-Румыния 3-Российская Федерация 4-
Турецкая Республика

5-США 6-Болгария 7-Европейский Союз 8-Другие

24. Посещали ли вы Турецкую Республику? (Выберите один вариант)

1-Да 2-Нет

25. Если вы ответили «да» на предыдущий вопрос, ответьте на следующие 4 вопроса. Если ваш ответ «нет», переходите к вопросу 29.

Сколько раз вы бывали в Турции? (Выберите один вариант)

- 1-Один раз 2-Два 3-Более

26. С какой целью вы находились в Турецкой Республике? (Вы можете обвести несколько вариантов)

- 1-Туризм 2-Работа 3-Посещение семьи 4-Здоровье 5-Образование 6-Другая

27. Какой язык(и) вы использовали во время пребывания в Турецкой Республике? (Вы можете обвести несколько вариантов)

- 1-Турецкий 2-Гагаузский 3-Русский 4-Английский
5-Другие

28. Насколько вы были довольны пребыванием в Турции? (Выберите один вариант)

- 1- Очень доволен 2- Удовлетворен 3- Не удовлетворен 4- Затрудняюсь ответить

29. Посещали ли вы Российскую Федерацию? (Выберите один вариант)

- 1- Да 2- Нет

30. Если вы ответили «да» на предыдущий вопрос, ответьте на следующие 4 вопроса. Если ваш ответ «нет», переходите к вопросу 34.

Сколько раз вы посещали Российскую Федерацию? (Выберите один вариант)

- 1-Один раз 2- Два 3-Более

31. С какой целью вы находились в Российскую Федерацию? (Вы можете обвести несколько вариантов)

- 1-Туризм 2-Работа 3-Посещение семьи 4-Здоровье 5-Образование 6-Другое

32. Какой язык(и) вы использовали в России? (Вы можете обвести несколько вариантов)

1-Русский 2-Гагаузский 3-Турецкий 4-Английский
5-Другое

33. Насколько вы были довольны пребыванием в России? (Выберите один вариант)

1- Очень доволен 2- Удовлетворен 3- Не удовлетворен 4-
Затрудняюсь ответить

34. Хотели бы вы жить за границей? (Выберите один вариант)

1-Да 2-Нет 3-Не знаю

35. Если вы ответили «да» на предыдущий вопрос, ответьте на этот вопрос.

В какой стране вы бы предпочли жить? (Выберите один вариант)

1-Украина 2-Румыния 3-Российская Федерация 4-
Турецкая Республика
5-США 6-Болгария 7-Европейский Союз 8-
Другое

36. Как вы оцениваете отношения между Гагаузией и Турецкой Республикой? (Выберите один вариант)

1-Очень хорошо 2-Хорошо 3-Средне 4-Плохо 5-
Затрудняюсь ответить

37. Как вы оцениваете отношения между Гагаузией и Российской Федерацией? (Выберите один вариант)

1-Очень хорошо 2-Хорошо 3-Средне 4-Плохо 5-
Затрудняюсь ответить

38. Какая страна, по вашему мнению, внесла наибольший вклад в развитие Гагаузии? (Выберите один вариант)

1-Турецкая Республика 2-Российская Федерация 3-
Румыния

4-Европейский Союз 5-США 6-Другое 7-
Затрудняюсь ответить

39. С какой страной, по вашему мнению, Гагаузия должна установить более тесные связи? (Выберите один вариант)

1-Турция 2-Российская Федерация 3-
Румыния

4-Европейский Союз 5-США 6-
Другие

Спасибо за ваше участие в опросе!

EK 6. Moldova Cumhuriyeti'nin Haritası

241

²⁴¹ "Is Moldova's apparent defeat Kremlin's blueprint for Ukraine", (Erişim Tarihi: 13.06.2023)
<https://euromaidanpress.com/2016/07/15/is-moldovas-apparent-defeat-kremlins-plan-for-ukraine/>

EK 7. Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin Haritası

242

EK 8. Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşayan bir Gagauz

Fotoğraf 2: Kongaz köyünde yaşayan bir Gagauz kadını

Fotoğraf 3: Vulcănești ilinde yaşayan Gagauz Türkleri

Fotoğraf 4: Anketi dolduran Gagauz Yeri ÖB sakinleri

Fotoğraf 5: Anketi dolduran katılımcı

Fotoğraf 6: İvan Buzacı, Ana-Maria Pancu ve Mihail Sevastin (soldan sağa)

Fotoğraf 7: Ana-Maria Pancu ve Avdarma Müzesinin Rehberi Olga Trandafilova

Fotoğraf 8: Ana-Maria Pancu ve Kongaz Süleyman Demirel Türk Moldova Lisesi Müdürü Ergin Yılmaz